

เครือข่ายพุฒิชัย

ความตายในทัศนะของ

พุทธศาสนิกชน?

ความตายในทัศนะของพุทธศาสนิกชน

พระครูศรี เมฆังกูโร, เอกวิทย์ ณ ถลาง,

นิธิพัฒน์ เจียรกุล, สันติ ทัตติรัตน์,

สุวรรณา สภาอานันท์,

ประชา หุตานุวัตร (ดำเนินรายการ)

พิมพ์ครั้งที่ ๑

จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๓

จำนวน ๒,๕๐๐ เล่ม

เลขมาตรฐาน 974-7233-06-1

ราคา ๗๐ บาท

ผู้จัดพิมพ์

เครือข่ายพุทธศึกษา

เลขที่ ๔๕/๔ ซ.อรุณอมรินทร์ ๓๔ (เทศบาลตา) อ.อรุณอมรินทร์

แขวงอรุณอมรินทร์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐

โทรศัพท์ ๐๘๖-๓๐๐-๕๕๕๘, ๐๘๐-๕๕๐-๘๘๘๐, ๐๘๑-๖๕๕-

๗๒๔๑

อีเมล b_netmail@yahoo.com <http://www.budnet.org>

จัดรูปเล่ม

ปลั๊กไม้ลาย

ประสานงานการผลิตและพิสูจน์อักษร

วรพงษ์ เวชมาลีสินันท์

จัดจำหน่ายโดย

บริษัท เคล็ดไทย จำกัด

โทรศัพท์ ๐-๒๒๒๕-๕๕๓๖-๕

พิมพ์ที่

ห้างหุ้นส่วนสามลดา

โทรศัพท์ ๐-๒๔๖๒-๐๓๐๓

คำนำ

แม้ว่าความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีจะพัฒนาจนถึงขั้น สามารถปลูกถ่ายอวัยวะของมนุษย์ได้จนเกือบทุกส่วนแล้วก็ตาม แต่เราก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงความตายไปได้ เมื่อความตายเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้แล้ว เราจะมัวทำอย่างไรต่อความตาย และที่สำคัญขณะที่เทคโนโลยีปัจจุบันก้าวล่วงไปถึงการตัดแต่งพันธุกรรมเพื่อจะเลือกรูปแบบการเกิดได้แล้วคนในสังคมปัจจุบัน สามารถเลือกวิธีการตายได้หรือไม่ กรณีของท่านพุทธทาสภิกขุเป็นกรณีศึกษาที่สำคัญยิ่ง นอกจากการทำความเข้าใจถึงทัศนะเรื่องความตายของท่านแล้ว การตายของท่านยังเป็นโอกาสในการเรียนรู้อีกมากมายของสังคมไทย

เครือข่ายชาวพุทธเพื่อพระพุทธศาสนาและสังคมไทย ได้จัดเสวนาเรื่อง “ความตายในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ” ขึ้นเมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๓ ณ ห้องประชุมจุมภฏพันธ์พิพย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเพื่อเป็นอาจริยบูชาแด่ท่านพุทธทาสภิกขุ ในโอกาสครบรอบ ๗ ปี แห่งการมรณภาพของท่าน และเพื่อเป็นเวทีแห่งการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในประเด็นความตาย โดยมีผู้รู้ทั้งทางด้านพุทธศาสนา ปรัชญา และการแพทย์ ซึ่งเป็น ๓ ศาสตร์สำคัญที่สัมพันธ์กับความตายได้เข้ามาร่วมถกเถียงแลกเปลี่ยนให้มุมมองที่น่าสนใจยิ่ง และมีสาระอันเป็นประโยชน์สำหรับผู้สนใจศึกษาความคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ โดยเฉพาะเรื่องความตาย จึงได้รวบรวมจัดพิมพ์เป็นหนังสือขึ้น

เครือข่ายชาวพุทธ
เพื่อพุทธศาสนาและสังคมไทย

สารบัญ

- ๔๘ • เสวนาเรื่อง ความตายในทัศนะของพุทธศาสนิกชน
- ๑๐๔ • เพื่อท่านพุทธทาส
สันต์ หัตถวีรัตน์
- ๑๑๒ • ๘ ก.ค. ครบรอบปี มรณกาลท่านพุทธทาส
สันต์ หัตถวีรัตน์
- ๑๒๖ • บทเรียนจากกรณีอาพาธของท่านพุทธทาส
สันต์ หัตถวีรัตน์

เครือข่ายพุทธิก

ปรากฏการณ์แสงอาทิตย์ที่ห้องประชุมจุมภฏ พันธทิพย์
เมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๓
อาคารประชาธิปก-รำไพพรรณี
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ขอโอกาสท่านพระเถระานุเถระ ท่านสหธรรมิก และ
เจริญพรท่านสาธุชนผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย

ในวันนี้ เราได้มาร่วมกันบำเพ็ญกุศลในโอกาสครบรอบ ๗ ปี
ที่ท่านอาจารย์พุทธทาสได้มรณภาพ การจัดงานประจำปีในรอบปี
ของแต่ละปีที่ผ่านมา ประเพณีโบราณของเราก็นิยมให้สวด
พระสูตรสำคัญในวันนี้ เราได้สวดอนัตตลักขณสูตร ซึ่งเป็น
พระสูตรที่ท่านอาจารย์พุทธทาสมีความสนใจให้ความสำคัญและ
คงจะนึกอนุโมทนาที่ท่านทั้งหลายได้มาร่วมพิจารณา และปฏิบัติ
ตามพระสูตรนี้ พระสูตรสำคัญอื่นๆ เช่น ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร
และอาทิตตปริยายสูตร นั้น ก็เป็นพระสูตรที่ท่านอาจารย์พุทธทาส
ได้แปลแล้วทั้งสิ้น เพื่อประโยชน์ในทางปัญญา เพราะฉะนั้นใน

โอกาสสำคัญอย่างนี้ เราควรจะได้มีการสวดมนต์แล้วก็แปลจึงจะสำเร็จประโยชน์ ท่านที่เป็นศิษยานุศิษย์ในกรุงเทพฯ จัดให้มีการทบทวนถึงคำสอนของท่านอาจารย์ ตลอดจนการปฏิบัติของพวกเราทั้งหลายว่าเราได้ปฏิบัติถูกต้องตามคำสอนตามเจตนารมณ์ของท่านหรือไม่ และเราจะต้องทำอะไรกันต่อไปบ้าง

ท่านพุทธทาสตายหรือยัง?

บางท่านยังสับสน เดียวนี้ท่านพุทธทาสตายไปหรือยัง เพราะบางท่านเชื่อว่าท่านอาจารย์ตายแต่เพียงร่างกาย แต่ชื่อยังอยู่ ผลงาวยังอยู่ คำสอน เช่น ในหนังสือธรรมโฆษณ์ และเทปยังอยู่ จึงเชื่อว่าท่านพุทธทาสยังไม่ตายบางท่านก็บอกว่าท่านพุทธทาสตายไปตั้งนานแล้ว เพราะท่านตายเสียก่อนตายบางท่านก็บอกว่าที่จริงไม่มีท่านพุทธทาสหรอกเพราะความตายไม่มี เมื่อไม่มีท่านพุทธทาสเกิดมา ก็ไม่มีท่านพุทธทาสตายแล้วท่านพุทธทาสก็พูดไว้เองว่า ความตายนั้นไม่มี แต่บางท่านก็บอกว่า ความตายมีสิ เพราะท่านอาจารย์พุทธทาสสอนให้เราดับไม่เหลือและท่านก็ดับไม่เหลือให้เราดูเป็นตัวอย่างแล้ว ทั้ง ๔ กลุ่มนี้ก็สับสนแต่ศึกษาแลทำตามคำสั่งสอนของท่านอาจารย์ทั้งสิ้น แต่วามันมีระดับของความเข้าใจที่แตกต่างกัน มีภาวคนละชั้น เพราะท่านอาจารย์พุทธทาสนั้นมีความเข้าใจ และสามารถอธิบายธรรมะให้เหมาะสม

สอดคล้องกับความต้องการ กับความจำเป็น คำนึงถึงประโยชน์ของผู้ฟังเป็นสำคัญและที่จริงแล้วคำสอนทุกอย่างนั้นก็ไม่ได้ขัดแย้งกัน ส่งเสริมซึ่งกันและกันแต่เราต้องเข้าใจว่าเป็นคำสอนเบื้องต้นหรือว่าเบื้องต้น คำสอนสำหรับผู้เริ่มต้นหรือคนที่อยู่ในโลก หรือสำหรับผู้เข้าธรรมะขั้นสูง คำสอนของผู้ที่ยังต้องอาศัยศีลธรรมในสังคม หรือคำสอนของผู้ที่ปฏิบัติเข้าใจปรารถนา เพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งหลาย ดังนั้นการพูดในวันนี้ ในเบื้องต้นก็จะขอแยกเนื้อหาออกเป็น ๓ ตอน

ตอนแรก จะพูดถึงว่า ท่านอาจารย์พุทธทาสสอนอย่างไรในเรื่องความตาย

ตอนที่สอง จะพูดว่า แล้วท่านอาจารย์พุทธทาสตายอย่างไร จะพูดถึงการตายของท่านในความเป็นจริง

ตอนที่สาม จะพูดถึงพินัยกรรมที่ท่านสั่งเสียให้เราทำหลังจากที่ท่านตายไปแล้ว เราได้ทำแล้วหรือยัง เพื่อเราจะไม่ตายเพื่อท่านจะไม่ตาย และเพื่อพุทธศาสนาจะไม่ตาย

พุทธศาสนิกชนสอนอย่างไรในเรื่องความตาย

ในเบื้องต้นที่เกี่ยวข้องกับคำสอนเรื่องความตายนั้น เราชาวพุทธโดยทั่วไปก็ล้วนเข้าใจว่าความตายเป็นเรื่องสมมติ เป็นเรื่องสมมติในแง่ที่ว่าแท้จริงเป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงไป แต่ถ้าสิ่งใดเปลี่ยนแปลงสภาพไป เพราะหมดเหตุปัจจัย ถึงจุดหนึ่งเราก็ใช้คำว่าตาย เช่น นาฬิกาไม่เดินก็ว่านาฬิกาตาย รถแล่นไม่ได้รถก็ตาย แขนขาเป็นอัมพาต แขนขานั้นก็ตายคือทำหน้าที่ไม่ได้และการตายนั้นก็เชื่อกันว่าเกิดจากการที่หมดบุญบารมีหมดอายุขัยหมดทั้งบุญและอายุขัย และก็มีกรรมมาตัดรอนทำให้ชีวิตหรือการเป็นอยู่ หรือการดำเนินไปนั้นสิ้นสุดลงกะทันหัน ทั้งๆ ที่น่าจะดำเนินต่อไปได้ เหมือนตะเกียงที่ดับไปเพราะไส้หมดบ้าง เพราะน้ำมันหมดบ้าง หรือว่าทั้งไส้ทั้งน้ำมันหมดพร้อมกัน หรือถ้าหากว่าไส้และน้ำมันนั้นยังอยู่ แต่เผอิญว่ามีลมกระโชกอย่างรุนแรง เปลวไฟก็อาจดับไป อันนี้เป็นความเชื่อของคนทั่วไปไปตามหลักคำสอนในพระคัมภีร์

ท่านอาจารย์พุทธทาสพูดถึงความตายไว้ มีลักษณะพิเศษว่าท่านอื่น คือว่า การตายนั้นมี ๒ อย่างคือ การตายทางกายกับ การตายทางจิตใจ การตายทางกายเป็นภาษาคนหรือภาษารูปธรรม เช่น เมื่อคนหมดลมหายใจเคลื่อนไหวไม่ได้ เราก็เรียกว่าเขาตาย เพราะร่างกายโดยรวมทั้งหมด ระบบทั้งหมด

ไม่ทำงาน แต่คนเราเมื่อร่างกายตายแล้ว ยังมีอีกอย่างหนึ่งซึ่งไม่ใช่ร่างกาย บางท่านก็เชื่อว่ามีจิตใจนั้นเป็นอมตะวิญญาณยังล่องลอยไปหาที่เกิด บางท่านเชื่อว่ามีวิญญาณที่เป็นอมตะจะไปเกิดทันทีที่ภพใดภพหนึ่ง ถ้ายังไม่ได้บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ยังเป็นสamskara ลอย ก็ยังต้องแสวงหาภพชาติต่อไป ความที่จิตใจจะต้องไปเกิดอีกหรือไม่ นี่ก็เป็นปัญหาที่ถกเถียงกันมานานและไม่ได้ข้อยุติ ท่านอาจารย์พุทธทาสพูดชัดเจนไว้ในหลายที่ว่า การถกเถียงในเรื่องความตายแล้วเกิดหรือไม่ ไม่เป็นประโยชน์เท่าที่ควร ถ้าสอนเด็กๆ หรือสอนชาวบ้านก็ควรจะสอนว่าตายแล้วเกิดดีกว่า เพราะเขาจะได้มีหลักยึดในการทำความดีที่มีความชั่ว มุ่งได้รับรางวัลที่เป็นผลดีแก่ตัว อาจจะเกรงกลัวผลร้ายที่จะตามมาที่เกิดขึ้นกับตัว ก็จะได้ไม่ทำความเดือดร้อนให้กับสังคมแต่ความเชื่ออย่างนี้มีข้อเสียที่ควรระวังหลายอย่าง คือ

ประการที่ ๑ ขัดกับหลักอนัตตาทาอย่างที่เราได้ฟังสวดอนัตตลักขณสูตรไปแล้ว เพราะเป็นเพียงสัมมาทิฐิเบื้องต้นที่เรียกว่า สาสวาสัมมาทิฐิ ในขั้นปลาย สัมมาทิฐินี้ยังมีอาสวกกล่าวคือ ตัวตนอยู่ จึงไม่อาจทำให้พ้นทุกข์ได้สิ้นเชิง

ประการที่ ๒ การสอนอย่างนี้ยิ่งตอกย้ำว่า เรามีตัวตนที่แท้จริงหรือมีตัวตนที่ถาวร ซึ่งยิ่งทำให้เรามีอุปสรรคมากมายในการปฏิบัติธรรม เพื่อกำจัดความหลง ความเข้าใจผิดเรื่องนี้

ประการที่ ๓ การสอนอย่างนี้เราจะต้องเชื่อผู้อื่น เพราะเราไม่อาจมีประสบการณ์โดยตรงได้ เมื่อตายไปแล้วจะไปไหนต่อไปเกิดหรือไม่เกิดอย่างไร อะไรไปเกิด เราจึงต้องเชื่อผู้อื่น แม้จะเชื่อพระพุทธเจ้าก็ยังได้ชื่อว่าเชื่อผู้อื่นอยู่ และจุดนี้ก็เป็นจุดที่มีคนแฉโกงบางคนสามารถหลอกลวงและแสวงประโยชน์จากคนที่มีความศรัทธา แต่ว่าปราศจากความรู้หรือการพิสูจน์และการไตร่ตรอง

ดังนั้น สำหรับท่านที่ได้ศึกษาธรรม ท่านอาจารย์ก็จะเน้นอยู่เสมอว่าการสอนว่าตายแล้วไปเกิดหรือไม่สำคัญ เมื่อตอนที่ท่านอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ได้แปลหนังสือเรื่อง เตรียมตัวตายอย่างมีสติ แล้วได้ส่งต้นฉบับไปให้ท่านอาจารย์ช่วยตรวจสอบขอคำปรึกษาหรือหลายอย่างท่านได้บอกว่า เมื่อตอนที่ท่านอายุยังไม่มากนัก ท่านก็เคยได้รวบรวมคัมภีร์ ทั้งเถรวาท มหายาน รวมทั้งของฝ่ายทิเบตด้วยตั้งใจจะเรียบเรียงเรื่องเกี่ยวกับความตายว่า ตายแล้วเป็นอย่างไรตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า แต่แล้วก็ไม่ได้ทำให้สำเร็จลุล่วง จนกระทั่งหลักฐานข้อมูลต่างๆ ได้พลัดสูญหายกระจัดกระจายไปหมด แต่ที่รู้สึกว้าวุ่นใจไม่ได้ทำเล่านั้น เพราะถ้าหากทำเล่านั้นขึ้นมา รู้สึกว่าจะเป็นบาปมากกว่าเป็นบุญ อันนี้ท่านได้เอ่ยไว้ แล้วก็คงมีคำบรรยายอีกหลายที่ที่ท่านได้แสดงให้เห็นว่า เราควรจะสนใจธรรมะที่เป็นปัจจุบันธรรมะให้มากกว่าคติจะมโนหรือสรวรคั่นนั้นไม่สำคัญ

เท่ากับว่า ปัจจุบันเราตกนรกหรือเราลัสมีสวรรค์อยู่หรือไม่ ถ้าหากเรารู้ทั้งปัจจุบัน และว่าปัจจุบันให้ถูกต้อง อนาคตที่ตามมา ก็ไม่มีปัญหาอะไร ดังที่ท่านเคยบรรยายไว้ตอนหนึ่ง เรื่อง การบำเพ็ญบารมีที่ถูกแนวทาง ว่าด้วยปัญญาบารมี ที่หน้า ๒๔ ว่า “ปัญญาแปลว่าความรู้ ทุกอย่างที่เราจะรู้ ป แปลว่า ครอบ ญา แปลว่า รู้ ปัญญาแปลว่ารู้ครบ ครบก็คือครบทุกอย่างที่เราจะรู้ ไม่ต้องเหลือเพื่อ ไม่ต้องเพื่อ ไม่ต้องไปรู้ส่วนที่ไม่ต้องรู้ เดียวนี้คนเข้าใจผิดรู้ในสิ่งที่ไม่ต้องรู้ แล้วก็เสียเวลาเปล่าๆ โดยเฉพาะระบบการศึกษาในโลกปัจจุบันให้เด็กๆ เรียนในสิ่งที่ไม่จำเป็นมากเกินไป ไม่มีประโยชน์อะไรที่เราจะรู้จำเป็นอย่างยิ่งกลับไม่ได้เรียน เด็กไปเรียนรู้อะไรที่เป็นวิทยาศาสตร์ เรื่องประวัติศาสตร์ เรื่องประวัติศาสตร์มากจนพอ ส่วนเรื่องที่เราจะรู้ เช่น รู้ว่าพ่อแม่มีคุณนี้เด็กไม่รู้”

“อาตมาอยากจะทำให้แคบเข้ามา ที่เกี่ยวกับศาสนาโดยตรง แล้วเกี่ยวกับชาวพุทธเรา เช่นเขามัวถามว่า ตายแล้วเกิดใหม่หรือไม่ อะไรไปเกิด ไปเกิดอย่างไร ช่วยบอกที นั่นคือเป็นเรื่องที่ไม่ต้องรู้ เรื่องคนโง่เรื่องบ้านไม่ต้องการ รู้แต่ว่านี่จะต้องทำอะไรต่างหากเล่า จะต้องรู้ว่านี่เดี๋ยวนี้จะต้องทำอะไร แล้วทำให้ถูกเถะก็พอแล้ว แล้วมันจะเกิดผลดี มันจะไม่เกิดก็เป็นผลดี มันจะเกิดด้วยอะไรก็ยังไม่เป็นผลดีอยู่เพราะว่าเราทำถูกต้องที่นี้และเดี๋ยวนี้แล้ว มันก็จะไม่ตกนรกที่ไหน

เมื่อไรแม้จะไม่เกิดขึ้นอีกก็ไม่ตกนรก ถ้าทำให้ถูกต้องที่นี้เดี๋ยวนี้แล้วมันก็ได้ขึ้นสวรรค์ ตายไปแล้วขึ้นสวรรค์ ก็เป็นอันว่ารู้จักทำให้ถูกต้องที่นี้และเดี๋ยวนี้มันก็เพียงพอ มันจะเกิดหรือไม่เกิดก็ตามใจมันเถอะ มันมีแต่ผลดีทั้งนั้น” ท่านอธิบายต่อไปว่า

“การเชื่อว่าเกิดหรือไม่เกิดนั้น เราจะต้องเชื่อตามคนอื่น เพราะเราเห็นด้วยตัวเองไม่ได้ การที่ต้องเชื่อคนอื่นเสมอไปนั้นเป็นเรื่องของคนโง่พระพุทธเจ้าไม่สอนให้เชื่อคนอื่น ท่านสอนให้เห็นสิ่งที่รู้สึกได้ด้วยใจของตน เช่นทำผัดมันร้อนเป็นนรก ทำที่นี้ทำเต๋ยวนี้มันก็ร้อน ร้อนที่นี้ร้อนเต๋ยวนี้ และร้อนตลอดไป ฉะนั้น เราไม่ต้องรู้ก็ได้ว่าตายแล้วเกิดหรือไม่เกิด ถ้ารู้ก็ต้องเชื่อคนอื่นเท่านั้น เพราะมันมองเห็นด้วยตนเองไม่ได้ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าท่านจึงไม่ตอบปัญหาเรื่องตายแล้วเกิดหรือไม่เกิด แต่ถ้าให้ท่านตอบ ท่านก็ตอบได้เหมือนกันว่า แล้วแต่เหตุปัจจัยของมัน ถ้ามันมีเหตุปัจจัยให้เกิดมันก็เกิด เมื่อไม่มีเหตุปัจจัยไม่เกิด มันก็เกิด เมื่อไม่มีเหตุปัจจัยให้เกิดมันก็ไม่เกิด รู้เท่านี้ก็พอ แต่ว่าเต๋ยวนี้เราจะต้องทำอย่างไร ก็ทำให้ถูกต้องให้ดีที่สุด การทำให้ดีที่สุดนี้เรียกว่าการบำเพ็ญบารมี ขอให้ทำให้ตลอดเวลาเถิด”

การที่เราต้องเชื่อหรือต้องทำในสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องทำ ท่านก็จะเรียกว่าเป็นคนโง่ และถ้าทำอะไรที่เป็นโทษ เสียหาย ทำลายตัวเองก็เป็นคนบ้า เพราะฉะนั้น คำว่าโง่และบ้าจึงเป็นคำที่ท่านพูดอยู่เสมอ เพื่อเตือนลูกศิษย์ทั้งหลายให้ใช้ปัญญา

ที่นี่ นอกจากการตายทางร่างกายแล้ว ซึ่งทำให้เรามีข้อสงสัย อย่างที่ได้แสดงไปแล้ว ยังมีการตายอีกชนิดหนึ่งซึ่งคนไม่ค่อยให้ความสำคัญ แต่แท้ที่จริงแล้วเป็นการตายที่สำคัญยิ่งกว่า คือเป็นการตายทางจิตใจ การตายทางจิตใจนี้มี ๒ แบบ คือ ตายจากความดีและตายจากความชั่ว ถ้าคนเราตายจากความดีก็เป็นการตายทั้งเป็น ถึงยังมีชีวิตอยู่ก็อยู่ร้อนนอนทุกข์ ถูกคนสาปแช่ง ไม่น่าภาคภูมิใจ แต่การตายอีกชนิดหนึ่งคือการตายจากความชั่ว ตายจากการหลงติดยึดถือว่าเป็นตัวตนของตนนั้นเป็นสิ่งที่น่าสนใจ น่าฝึกฝน น่ากระทำ เพราะทำให้เราหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งหลายได้ ท่านอาจารย์พุทธทาสได้จัดทำคำสอนขึ้นหลายชุดเพื่อสอนให้รู้จักการตายก่อนตายในความหมายที่ว่าเป็นการตายจากความยึดถือมั่น ความหลงผิดหรือกิเลสความชั่วต่างๆ เช่น

ตายเมื่อตายย่อมกลายเป็นผี
ตายไม่ได้เป็นผีที่ผีตายโหง
ตายทำไมเพียงให้เขาใส่โลง
ตายโหงนั้นคือตายเสียก่อนตาย

ตายก่อนตายมิใช่กลายเป็นผี
แต่กลายเป็นสิ่งที่ไม่สูญหาย
ที่แท้คือความตายที่ไม่ตาย
มีความหมายไม่มีใครได้เกิดแล

คำพูดนี้ผันผวนชวนงงงน
เหมือนเล่นลิ้นลวงคนต่อแหล
แต่เป็นความจริงอันไม่ผันแปร
ใครคิดแก้orroได้ไม่ตายเอย

ในกลอนบทหนึ่ง ท่านสอนให้เราเป็นอยู่ด้วยจิตว่างว่า

จงทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง
ยกผลงานให้ความว่างทุกอย่างสิ้น
กินอาหารของความว่างอย่างพระกิน
ตายเสร็จสิ้นแล้วในชั่วแว่พ
ท่านผู้ใดว่างได้ดังว่ามา
ไม่มีทำทุกข์ทรมานหมองศรี
ศิลปะในชีวิตชนิดนี้
เป็นเคล็ดที่ใครคิดได้สบายเอย

เพราะฉะนั้น เรื่องการตายอย่างหลังนี้เป็นศิลปะหรือเป็นเคล็ดลับที่เราควรจะศึกษา ให้รู้จักตายก่อนตาย แล้วจะได้เข้าถึงความเป็นชาวพุทธที่แท้จริง

อาตมาได้สำรวจดูอย่างคร่าวๆ ถึงมรดกที่ท่านอาจารย์ได้ฝากไว้ทั้งมรดกที่ฝากไว้เป็นนามธรรมและรูปธรรม ในจำนวน ๑๘๔ ข้อนั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความตาย ๑๐ กว่าข้อในแง่มุมต่างๆ ที่จริงแล้วท่านอาจารย์พุทธทาสนั้นได้เขียนเรื่อง

ความตายไว้มาก ในอนุทินปฏิบัติธรรม ตั้งแต่อายุเพียง ๒๐ กว่าปี ยังมีวัยหนุ่มที่แน่น ท่านก็เจริญมรณสติ พุทธานุสติ ภาวนาศาสดิ ประกอบกับอานาปานสติอยู่เป็นประจำแล้วความตายนี้ ก็เป็นเรื่องที่ผูกพันกับสวณโมกข์หรือชีวิตและคำสอนของท่าน ตลอดเวลา

ตั้งต้นแต่ในมรตกข้อที่ ๑๑ สโลแกนหรือคำขวัญของ สวณโมกข์นั้นสวณโมกข์มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย กินข้าวจาน แมว อาบน้ำในคู เป็นอยู่อย่างตายแล้ว

เมื่ออยู่สวณโมกข์มานาน ก็จบการศึกษาของสวณโมกข์ ได้รับปริญญาของสวณโมกข์ตามมรตกข้อที่ ๑๒ ปริญญานั้น มีชื่อว่า ตายก่อนตาย

การที่เข้าถึงความตายก่อนตายได้ก็ต้องมีหลักธรรมที่ต้อง ศึกษาและปฏิบัติตามมรตกข้อที่ ๒๓ คือ “การใช้หลักอหิงสา จิตตปริยตา ปฏิจสุมุปาบท ตตทา สุญญตา” นี่เป็นอมฤตโอสธ ซึ่ง ทำให้อยู่เหนือความตายหรืออยู่เหนือการเวียนว่ายตายเกิด เพราะ ทำให้หมดตัวตนของตน นี่เป็นกิจกรรมประจำวันของพุทธบริษัท ที่แท้จริง เป็นทางลัดสั้นที่สุด เป็นผลดีที่สุด จึงขอฝากไว้เป็น มรตกในฐานะที่เป็นสิ่งที่เคยใช้ คิดผลดีมาแล้ว” อันนี้หมายถึงว่า ท่านอาจารย์ได้ทำมาแล้ว ได้ประจักษ์แจ้งแล้วจึงบอกเรา

นอกจากนั้น ท่านอาจารย์ยังได้พยายามนำสิ่งที่คนโบราณ ได้ขบคิดเป็นปริศนาธรรมคำสอนอย่างลึกซึ้งที่ท่านได้นำมาขยาย และก็บอกว่านี่เป็นของเก่านะ ไม่ได้เป็นของที่ท่านคิดขึ้นเองหรือ ท่านแต่งเอง อันนี้แสดงว่าท่านยอมรับนับถือ เคารพลิขสิทธิ์ของผู้แต่ง ไม่เป็นขโมย ผู้ใดจะนำธรรมะของท่านไปสอนไปบอก ก็ควรจะอ้างชื่อท่านบ้าง แต่ท่านไม่หวงเพราะลิขสิทธิ์ในธรรมะ ไม่มี แต่เป็นการให้เกียรติ หรือว่าโดยมารยาทควรจะให้ความเคารพผู้ที่ได้ทุ่มเทค้นคว้าศึกษา และก็มอบให้เป็นธรรมทาน

มรตกข้อที่ ๓๙ ท่านกล่าวว่า “งามอยู่ที่ซากผี ดืออยู่ที่ละ พระอยู่ที่จริง นิพพานอยู่ที่ตายก่อนตาย” นี่คือของเก่าที่เอามา บัดฝุ่นแล้วนำมาใช้ใหม่ เพื่อรักษาสติปัญญาของบรรพบุรุษไว้ว่า เคยเฉียบแหลมลึกซึ้งอย่างไร แล้วลูกหลานชั้นหลังก็จะมีสติ ปัญญาไม่น้อยไปกว่าบรรพบุรุษจะได้เรียกพุทธบริษัทได้เต็มตาม ความหมาย โดยไม่เอานิพพานไปเก็บไว้สำหรับตายแล้วตายอีก หลายหมื่นหลายแสนชาติ จึงจะได้ผลในการปฏิบัติธรรม จึง ขอให้ช่วยกันรักษามรตกข้อนี้ของบรรพบุรุษกันเถิด” ปัจจุบันนี้ เราพูดถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน ให้เราเคารพภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่ สิ่งเหล่านี้ท่านอาจารย์พุทธทาสได้แสดงให้เห็นมาโดยตลอด

นอกจากนั้น ยังมีอีกหลายอย่างที่ท่านได้นำของคนโบราณ มาสอนซึ่งท่านได้ชี้แจงไว้ชัดเจนในหนังสือธรรมโมฆะ ที่นี้ ถ้าหากว่าคำสอนของท่านหรือความเชื่อของท่านไม่มีคนเข้าใจ ท่านก็ให้กำลังใจเราว่าอย่าท้อ เราเพียงคนเดียวทำให้เห็น พิสูจน์ให้เห็นว่าความจริงมันเป็นได้มันมีได้ เมื่อมีคนเห็นมีคนตาม เราก็จะมีชาวพุทธที่อยู่ข้างพระพุทธรูปมากขึ้น ในมรคข้อที่ ๔๑ ท่านได้ให้กำลังใจไว้

ในข้อที่ ๔๔ ท่านได้สอนว่า พระพุทธรูปเป็นกัลยาณมิตรของเรา ผู้เข้าหาพระพุทธรูปแล้วยอมไม่ตาย แต่โบราณนั้นบางทีเราสอนไม่ครบ เราบอกว่าเราเกิดมาแล้วมีความแก่ ความเจ็บ ความตายเป็นธรรมดา จะล่วงพ้นความแก่ ความเจ็บ ความตายไปไม่ได้ ท่านก็ถือว่าชาวพุทธเหล่านั้นเห็นชาวพุทธเพียงครั้งเดียว มาคร่ำครวญร้องไห้หรือยอมจำนน ที่ถูกแล้วเราควรยอมรับความจริง แต่ไม่ยอมจำนน เพราะว่าพระพุทธรูปเจ้าตรัสไว้เองว่า ผู้ที่สนใจปฏิบัติตามถือเอาพระพุทธรูปเป็นกัลยาณมิตรแล้ว ย่อมไม่ตาย นอกจากนั้น ก็ยังมีคำสอนที่เกี่ยวข้องกับความตาย อีกมากมาย ที่สรุปไว้ในมรคที่ข้อ ๔๖ ๔๗ ซึ่งอาตมาก็คิดว่ามีความน่าสนใจอย่างยิ่ง

ขอย้อนกลับไปพูดถึงความเห็นที่ขัดแย้งกันในเบื้องต้น ที่ว่าท่านอาจารย์พุทธทาสตายหรือยังไม่ตายกันแน่ ในข้อนี้ ท่านก็ได้ชี้แจงไว้ในมรคข้อที่ ๔๖ ว่าให้เราเข้าใจภาษาคนภาษาธรรม ของท่านให้ดี แม้แต่พระพุทธรูปท่านก็สอนให้เราพึ่งตนเอง แต่แล้วกลับสอนว่าตัวตนไม่มีสอนว่าตัวตนไม่มีแต่ให้เราพึ่งตนเองเป็นคำสอนที่ดูเหมือนจะขัดกัน แล้วชาวพุทธจำนวนมากก็เห็นว่าขัดกัน เมื่อเข้าใจผิดแล้วก็ตีความว่านิพพานต้องเป็นตัวตนจึงจะพึ่งตัวเองได้ คำสอนของท่านอาจารย์พุทธทาสก็มีลักษณะเช่นนี้ คือฟังให้ดี ฟังทีแรกๆ เหมือนว่าจะขัดกัน แต่ฟังให้ดีหรือว่าดูแล้วอาจจะมีความเชื่อมโยงสอดคล้องต้องกันหลักปฏิบัติที่ว่าคนเรานั้นปล่อยให้ร่างกายตาย แต่ว่าอย่าให้คุณงามความดีตายไปด้วยเหมือนกับว่าให้เราเป็นตัวตนที่ดี ให้เราตั้งใจทำความดี แต่เมื่อทำความดีถึงที่สุดต้องทิ้งตัวตนได้ ต้องสลายตัวตนจนหมดตัวตนได้ พ้นจากความดีได้จึงเข้าถึงพระนิพพาน และความเป็นจริงโดยปรมาตมก็เป็นเช่นนั้น

เพราะฉะนั้น ท่านจึงสอนให้เป็นอยู่โดยจิตว่างอย่างที่ได้กล่าวแล้วคืออย่ามีความสำคัญมั่นหมายว่ามีตัวเราของเราอยู่เป็นประจำ ถ้าเราทำความรู้สึกอย่างนี้ตั้งแต่ต้น จะป้องกันปัญหาได้หลายอย่าง ปัญหาที่เฝ้าถามถกเถียงกันว่าอะไรต่ออะไรหรือไม่นั้นก็จบลง ถ้าหากว่าผู้ที่ได้ภาวนาหรือได้รู้แจ้งเห็นจริงจากการ

ปฏิบัติอยู่บ่อยๆ ว่าแท้ที่จริงแล้วตัวตนของเรามีได้มีตามอนัตต-
ลักษณะสูตรที่ท่านได้สดไป เมื่อตัวตนไม่มีแล้วการเกิดและ
การตายย่อมไม่มีด้วย ท่านอาจารย์ก็ให้กำลังใจว่า เราจะต้อง
พยายามศึกษาเข้าใจและเข้าถึงให้ได้ เพราะเป็นทางที่จะดำรง
พุทธศาสนาและช่วยโลกของเราให้ได้รับอิสรภาพและมีความ
ร่มเย็นเป็นสุขในชีวิตประจำวัน ชาวพุทธเราควรจะได้ฝึกตาย
หรือหัดตาย การนั่งสมาธิการเจริญมรณสติก็เป็นหนทางหนึ่ง
การทำงานหรือทำสิ่งใดๆ ก็ไม่ต้องมีลิขสิทธิ์ เหมือนที่คนโบราณ
เราได้เขียนรูปก็ไม่ต้องลงชื่อผู้เขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังไว้
ทำทุกอย่างเพื่ออุทิศให้พระพุทธเจ้าแล้วจะเข้าถึงธรรมะได้เร็วขึ้น

ที่นี่ เมื่อถึงเวลาที่เราจะต้องตาย ท่านก็สอนให้ตกกระได
พลอยกระโจน คือสอนให้เราปลงจิตปลงใจในวินาทีนั้น แต่ถ้า
ไม่ฝึกมากก็ทำไม่ได้ ต้องศึกษาและฝึกฝนไว้บ้าง ถ้าหากว่ามี
อุบัติเหตุหรือโรคภัยไข้เจ็บและเราจะต้องตายทันทีในเวลาไม่กี่
วินาทีหรือไม่กี่นาที่นั้น ก็ให้ปล่อยวางให้หมด ภาระทางโลกเรา
ก็ได้ทำมาหมดแล้ว แสดงว่าเราจะต้องทำหน้าที่ของเราให้ดีพอ
หน้าที่ของการเป็นลูกที่ดี ลูกศิษย์ที่ดี เพื่อนที่ดี เป็นพลเมือง
ที่ดีของประเทศชาติ และก็เป็นศาสนิกที่ดี และเป็นมนุษยชาติ
ที่ดี หน้าที่ต่อธรรมชาติก็ต้องทำให้พร้อม ถ้าหน้าที่ทางโลกหรือ
หน้าที่ในเรื่องการสร้างเนื้อสร้างตัว หน้าที่ต่อครอบครัวเราก็ทำ
หมดแล้ว เราก็จะปลงได้ง่าย ต่อไปหน้าที่ต่อสังคมส่วนรวม

ประเทศชาติ พระศาสนา เราก็ได้ทำแล้ว ก็จะปลงได้ง่ายขึ้น
ที่จริงแล้ว ปุณฺณคนทั่วไปนั้นเพียงแค่ทำ ๒ อย่างนี้ เราก็
ยกย่องว่าเป็นคนดีหายากแล้ว แต่ท่านอาจารย์ก็ได้ชี้แนะว่า การ
ละวางจาก ๒ เรื่องนี้ก็ยังไม่พอ ยังมีหน้าที่ที่เราจะต้องปลดปล่อย
ตัวเองจากความยึดมั่นถือมั่นในตัวตนของตน เพื่อเราจะได้พบ
กับความตายหรือเผชิญหน้ากับสถานการณ์ทั้งหลายได้ด้วยความ
สงบ ด้วยความรู้เข้าใจและก็ปล่อยวาง อาศัยการศึกษาปรมัตถ-
ธรรมที่ท่านได้พยายามชี้แจงแต่งกลอนเรื่อง ดับไม่เหลือ ดังนี้

อย่าเข้าใจไปว่าต้องเรียนมาก
ต้องปฏิบัติลำบากจึงพ้นได้
ถ้ารู้จริงสิ่งเดียวก็ง่ายตาย
รู้ดับให้ไม่มีเหลือเชือกก็ลอง

เมื่อเจ็บไข้ความตายจะมาถึง
อย่าพรั่นพริ้งหวาดไหวให้หม่นหมอง
ระวังให้ดีดี “นาทีทอง”
คอยจดจ้องให้ตรงจุดหลุดได้ทัน

ถึงนาทีสุดท้ายอย่าให้พลาด
ตั้งสติไม่ประมาทเพื่อดับขันธ
ด้วยจิตว่างปล่อยวางทุกสิ่งอัน
สารพันไม่ยึดครองเป็นของเรา

ตกระไดพลอยกระโจนให้ได้ดี
จะถึงที่มุ่งหมายได้ง่ายเข้า
สมัครใจดับไม่เหลือเมื่อไม่เอา
ก็ดับ “เรา” ดับตนดลนิพพาน ฯ

สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ท่านพยายามเชิญชวนให้ทุกคนได้ลองทำ เพราะเมื่อทำแล้วเราจะพบว่าพุทธศาสนาสอนเรื่องความว่าง สูงกว่าความดีความชั่ว “ความชั่วความดีล้วนแต่อปรียไ่ม่นำรัก” แต่ความว่างหรืออิสรภาพสูงสุดนั้นทำให้เราอยู่เหนือสัตว์ทั้งหลาย แต่ถ้าเราเข้าถึงความว่าง เราย่อมอยู่เหนือสัตว์ทั้งหลายได้ มรตก ข้อที่ ๑๖๗ ท่านกล่าวว่า สัตว์ไม่กลัวผี เลยไม่มีผี คนกลัวผี เลยมีผี นี่น่าหัวเราะและน่าละอายสัตว์ใหม่ มันเป็นความโง่หรือ เปลา?

และสุดท้าย ท่านก็พยายามให้กำลังใจ ให้เรามีความกล้าหาญ ทางจริยธรรม ยอมตายเพื่อธรรมะ เพื่อประกาศธรรมะ เพราะ ตายอย่างนี้เป็นการตายที่ไม่ตาย อันนี้เป็นเรื่องหลักคำสอนของท่านอาจารย์ ท่านที่ได้มาชมวิดิทัศน์ “ชีวิตและผลงานของท่าน พุทธทาส” และ “การปลงศพคืนสู่ธรรมชาติ” ของท่านก็จะได้ยิน หัวข้อธรรมคำกลอนที่ท่านฝากไว้ว่าพุทธทาสจกอยู่ไปไม่มีตาย ดังนี้

พุทธทาสจักอยู่ไปไม่มีตาย
แม้ร่างกายจะดับไปไม่พึงเสียด
ร่างกายเป็นร่างกายไปไม่ล่าเอียง
นั่นเป็นเพียงสิ่งเปลี่ยนไปในเวลา

พุทธทาสคงอยู่ไปไม่มีตาย
ถึงดีร้ายก็จะอยู่คู่ศาสนา
สมกับมอภกายใจรับใช้มา
ตามบัญญัติของพระพุทธไม่หยุดเลย

พุทธทาสยังอยู่ไปไม่มีตาย
อยู่รับใช้เพื่อนมนุษย์ไม่หยุดเลย
ด้วยธรรมโชนธตามที่วางไว้อย่างเคย
โอ้อเพื่อนแอ้ยเห็นไหมอะไรตาย

แม้ฉันตายกายลับไปหมดแล้ว
แต่เสียงสั่งยังแจ้วแจ้วหูสหาย
ว่าเคยพรอดกันอย่างไรเมื่อเมื่อคลาย
ก็เหมือนฉันไม่ตายกายธรรมยัง

ทำกับฉันอย่างกะฉันนั้นไม่ตาย
ยังอยู่กับท่านทั้งหลายอย่างทนหลัง
มีอะไรมาช่วยได้ให้กันฟัง
เหมือนฉันนั่งร่วม ด้วยช่วยชี้แจง

ทำกับฉันอย่างกะฉันไม่ตายเกิด
ย่อมจะเกิดผลสนองหลายแขนง
ทุกวันนี้คนทนอย่าเลิกแล้ง
ทำให้แจ้งพุทธได้เลิกตายกัน

คุณเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ กวีรัตนโกสินทร์ได้พูดถึงท่าน
อาจารย์ไว้ว่า ท่านอาจารย์พุทธทาสนั้นยิ่งใหญ่

พุทธทาสนามท่านปานขุนเขา
ทว่าเบาสบายอย่างว่างน้ำหนัก
และตัวตนของท่านนั้นใหญ่นัก
ใหญ่ด้วยหลักให้สละละตัวตน

เพราะฉะนั้น คำสอนของท่านจึงเป็นคำสอนที่พระสงฆ์
เมืองไทยมากมายเข้าใจไม่ได้ เป็นคำสอนที่ยกย่อนหรือว่า
มีความขัดแย้งกันเองเป็น paradox หากเราหมั่นพิจารณา หมั่น
ปฏิบัติ ก็จะค่อยๆ เห็น ค่อยๆ เข้าใจตามท่านไปตามลำดับ

อาตมาจะขอพักเรื่องคำสอนไว้เพียงเท่านี้ เพราะเวลามีจำกัด

พุทธศาสนิกชนตายอย่างไร

ในตอน ที่ ๒ อยากจะพูดถึงเรื่องการตายของท่าน ที่จริง ท่านอาจารย์พุทธทาสนั้นได้วางแผนการตายของท่านมาตั้งนานแล้ว อย่างน้อยที่สุดเท่าที่ทราบ ท่านก็เคยสั่งเสียลูกศิษย์ใกล้ชิดให้ จัดการศพของท่านอย่างไรทันทีเมื่อท่านตาย เช่นว่า เมื่อท่าน ตายแล้วให้ห่อผ้าขาวแล้วก็นำไปวางในที่บรรจุซึ่งเตรียมไว้แล้วที่ ฐานพระพุทธรูปในศาลาธรรมโมฆะถนุสนธิ์ แล้วก็เทศน์มนต์ ปิดทับ ซึ่งจะต้องทำในเวลาทันทีทันใดที่อาคารหลังนั้นจะมี ปุณณิเทศน์อยู่ ๒๐ ลูกเป็นประจำ และ ๒ เดือนก็มีการเปลี่ยน ซีเมนต์ชุดใหม่ไปแทน ชุดเก่าก็เอาไปก่อสร้างเพราะว่ามันจะ หมดอายุ ท่านได้เตรียม การอย่างนี้ และอาจารย์โพธิ์ต้องอยู่เฝ้า ที่สวนโมกข์ตลอดเวลา เป็นการเตรียมพร้อม ท่านฝึกให้พระ มีความตื่นตัวเตรียมพร้อมระงับหน้าที่นี้เป็นเวลานับ ๑๐ ปี

ต่อมาท่านก็มีดำริว่า เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาจึงอุทิศพื้นที่ ให้โรงพยาบาล โรงพยาบาลที่อยู่ใกล้ก็คือโรงพยาบาลสงขลา นครินทร์มีมหาวิทยาลัยแพทย์เพื่อศึกษาดูว่ามันสมองของท่านนี้ เป็นอย่างไรจะเป็นประโยชน์แก่คนรุ่นหลังที่ได้ศึกษาร่างกาย สมอง กะโหลก อะไรต่างๆ ของท่าน เหมือนดังที่เราศึกษาสมอง ของอัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ แต่ความเห็นอย่างนี้ท่านอาจารย์ประเทศ ก็ได้ทัดทานไว้ ว่าท่านอาจารย์นั้นมีความรู้สูงค่ามากกว่าที่จะ เป็นอาจารย์ใหญ่ให้นักศึกษาแพทย์ไม่ก็คนถ้าอาจารย์เป็นแรง

บันดาลใจให้คนทำความดี ให้คนเสียสละ มันจะช่วยได้ทั้งสังคม ได้ทั้งโลก จึงไม่เห็นด้วยกับการทำเช่นนั้น

ต่อมาท่านอาจารย์ดำริให้คนศพท่านไปวางบนกองทราย แล้วไม่ต้องทำอะไร ปลอ่ยให้มันเน่าให้มันเสื่อมให้มันสิ้นไปทีละ น้อยๆ ตามวันและคืน คำสั่งอย่างนี้ลูกศิษย์ก็ทำไม่ได้ ท่าน อาจารย์โพธิ์ก็ทัดทานไว้ว่าทอย่างนี้ไม่ได้ มันเป็นการอุจาดเกินไป คนเขาใจไม่ได้ ลูกศิษย์จะลำบาก

ในที่สุด ท่านก็มีพินัยกรรมสั่งให้จัดการศพของท่านอย่าง เรียบง่ายประการแรก ต้องจัดการเรื่องการตายก่อน ท่านอยาก จะตายโดยรู้สึกตัวตายด้วยสติ อย่างน้อยท่านเคยสอนคนอื่นว่า การตายด้วยอานาปานสตินั้นมีอันสงสัทำให้กายไม่เน่า จะเชื่อ หรือไม่เป็นไร ญาติของท่านอาจารย์ผู้ใหญ่ก่อนท่านหลายคน ที่ภาคใต้ไม่เน่า เพราะท่านเหล่านั้นตายด้วยอานาปานสติ เพราะ ฉะนั้นท่านพยายามมีสติจนนาทีสุดท้าย คุณหมอก็เฝ้าไข้เคย ให้นอนหลับแล้วท่านก็ไม่หลับซึ่งทำให้คุณหมอสงสัยเป็น อันมาก ท่านอาจารย์ก็สงสัยว่าทำไมวันนี้สติไม่แจ่มใส ก็เพราะ อำนาจของยาทำให้ท่านเบลอ เมื่อถามหมอมว่าทำไมวันนี้เป็น อย่างนี้หมอจึงบอกว่าต้องการให้ท่านอาจารย์หลับ จึงให้ยา นอนหลับ ท่านก็บอกว่าวันหลังต้องบอกท่านว่าต้องการให้หลับ ก็หลับเอง ไม่ต้องใช้ยาก็ได้เพราะใช้ยาอย่างไรก็ไม่หลับ ให้ยา มากขึ้นก็เป็นอันตราย ตัวท่านก็แปลกใจว่าทำไมสติไม่แจ่มใส

เพราะฉะนั้นการรักษาพยาบาลจึงต้องเคารพคนไข้ ให้ความสำคัญร่วมมือปรึกษาหารือกันตลอด อาจเพราะท่านอาจารย์เป็นผู้ที่มีความละเอียดรอบคอบ ฝึกฝนตนเอง มีความตั้งใจ มีแผนการทุกอย่างต้องการตายตามธรรมชาติ แม้ตอนเจ็บมีผู้พยายามจะนำมาส่งโรงพยาบาลเชื่อว่าการแพทย์สมัยใหม่มีเครื่องมือเครื่องมือนี่จะควบคุมทุกสิ่งทุกอย่างได้ เช่นว่า ถ้าท่านกินยาประจำ ฉันทยาประจำก็จะควบคุมความดันโลหิตได้แต่ว่ากินประจำ ท่านจึงไม่สามารถคุมระบบตามธรรมชาติได้ หรือธรรมชาติไม่สามารถควบคุมตัวมันเองได้ ท่านก็บอกว่าเป็นอมก ฉันทยามาหลายปีแล้ว ที่มีชีวิตอยู่นี้ก็เพียงเพื่อทำงานช่วยคนอื่นเท่านั้น

ที่นี่ เมื่อท่านเจ็บไข้ได้ป่วยจริงๆ ท่านก็ถือเป็นการศึกษาลองดูว่าถ้าสวดโพชฌงค์แล้วทำให้ผู้ที่เจ็บไข้ได้ป่วยถึงพระนิพพาน โพชฌงค์เป็นองค์ธรรมเพื่อทำให้บรรลุพระนิพพาน การที่นึกถึงพระนิพพาน มุ่งพระนิพพาน อาจจะทำให้พ้นจากความเจ็บป่วยได้ หรือว่าแรงใจมันท่วมท้นจนชนะความเจ็บไข้ทางกายได้ อยากจะลองดูว่าเป็นเช่นนั้นจริงมั้ยที่แรกท่านฟังจากเทปก่อนต่อมาก็ให้ลูกศิษย์สวด แล้วท่านก็ลองพิจารณาดูว่าที่คนโบราณเชื่อนั้นจริงมั้ย แม้ในยามป่วยไข้ก็เป็นโอกาสทางการศึกษา เป็นโอกาสของการพิสูจน์ว่าจริงหรือไม่จริง เป็นไปได้หรือไม่อย่างไร และท่านมีการวางแผนมีการศึกษามาโดยตลอด จะมีใครไปนิมนต์ให้มาโรงพยาบาลท่านก็จะหวัระะ ไม่ปฏิเสธแต่มักจะ

หวัระะและก็หาทางชี้แจงบายเบี่ยงว่าไม่อยากให้เป็นภาระ ไม่อยากหอบสังขารหนีความตาย เราสอนคนมามากน่าจะทำให้เขาดูได้

แต่ที่เราได้ทำให้ท่านอาจารย์ตายอย่างไร ในคำสั่งเสียท่านได้พูดชัดเจนว่าไม่ต้องการมีอะไรโยงระยางเลย แม้แต่กุญแจในกระเป๋าสักก็เรียกท่านอาจารย์พรเทพ พระที่รับใช้ใกล้ให้เอาคืนไป เราไม่ต้องการตายคากุญแจ เพียงแค่กุญแจเก็บของของท่านยังไม่อยากเก็บไว้กับตัวเลย เพราะฉะนั้นเราอาจไม่เข้าใจท่านมากพอก็ได้ที่ท่านอาจารย์หยุดพูด หยุดเคลื่อนไหว ไม่สามารถสื่อสารกับเราได้เข้าสู่วันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๓๖ สามวันก่อนถึงวันล้ออายุหรือวันเกิดของท่านครบ ๘๗ ปี ท่านอาจารย์ประเวศอธิบายว่า การที่เส้นเลือดในสมองแตกถ้าเป็นคนโบราณไม่เข้าไปแทรกแซง ประมาณ ๓ วันท่านก็จะสิ้นอายุตามธรรมชาติ เพราะฉะนั้นอาตมาและหลายๆ คนจะถือว่าท่านอาจารย์พุทธทาสเกิดวันที่ ๒๗ และตายวันที่ ๒๗ พฤษภาคม ถ้าไม่มีกระบวนการของแพทย์สมัยใหม่เข้าไปแทรกแซง

ท่านอาจารย์นั้นเกี่ยวข้องกับเดือนพฤษภาคมหลายอย่าง เกิดวันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๔๔๔ ตั้งสวนโมกข์เมื่อพฤษภาคม ๒๔๗๕ หนึ่งเดือนก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน ประมาณ ๑ เดือนก็ตกปลายเดือนพฤษภาคม ซึ่งเป็นการเห็นธรรมครั้งใหญ่ที่ท่านจะต้องออกแสวงหาไม่หลงไม่เดินตามระบบเดิมอีกต่อไป และหลังจากวันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๓๖

แล้วเราก็ไม่ถือว่าท่านอาจารย์พุทธทาสพูดอะไรหรือสิ่งอะไรไว้อีก เพราะทุกอย่างท่านได้ทำไว้หมดแล้ว เหลือแต่เป็นเรื่องของ ลูกศิษย์และแพทย์ว่ากันไป บางท่านบอกว่าท่านอาจารย์ไม่มีสติ แล้วเราก็มักไปตามที่เราเห็นควร เราจะส่งท่านไปไหนก็ได้ ท่านไม่มีสิทธิ์ที่จะร้องขอ ไม่มีสิทธิ์ที่จะคัดค้าน ถ้าท่านยังมีสติ อยู่เราต้องเชื่อท่าน เมื่อท่านหมดสติแล้วท่านต้องเชื่อเรา ความคิดอย่างนี้ลูกศิษย์ก็รับไม่ได้ อันนี้ก็เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นว่าเราทำให้ ท่านตายอย่างไร ถ้าท่านอาจารย์เป็นพระหลวงตามหาบัวหนึ่ง คงจะได้ตายที่สวนโมกข์อย่างสงบด้วยสติสัมปชัญญะตามที่ท่าน ต้องการ แต่ว่าในวันที่ ๒๗ เราก็ได้ให้ยาคลายกล้ามเนื้อ เพื่อที่จะใส่ท่อช่วยหายใจ เลยทำให้กล้ามเนื้อหัวใจอ่อน มีปัญหา ตามมาอีกหลายอย่าง ยิ่งอยู่โรงพยาบาลนานก็มีอาการติดเชื้อ

อาจมาอยากให้เราสนใจว่าเมื่อท่านอาจารย์จะหมดสติ ท่าน พูดครั้งสุดท้ายอย่างไร ท่านบอกอาจารย์สิ่งหนึ่งที่ขอว่า “สิ้นเรา แข็งแล้วจะพูดไม่ได้แล้ว” และท่านก็ได้ทำนิพพานสูตรมา บริกรรมว่านิพพานมีลักษณะอย่างไร หมายความว่าในใจของท่านนึกหรือคิดถึงแต่พระนิพพานเท่านั้น อาการอย่างนี้ท่าน อาจารย์ได้เป็นมาก่อนที่จะมรณะหลายเดือน ท่านเรียกอาจารย์ สิ่งหนึ่งที่ทรงแป่อ่านหนังสือให้ฟัง ท่านอาจารย์สิ่งหนึ่งที่ทรงแป่ ใน ช่วงท้ายของชีวิตท่านอาจารย์ไม่อ่านหนังสือพิมพ์ ปกติท่านจะ ติดตามข่าวสารบ้านเมืองประจำ เพื่อประโยชน์ในการนำมาบรรยาย

ธรรม แต่ว่าในช่วงเดือนหลังๆ ท่านจะไม่อ่านหนังสือพิมพ์ เพราะว่ามันเป็นเรื่องที่ไม่มีประโยชน์อะไรเกิดขึ้นในมากนัก ท่าน จะเอาหนังสือนกรัชมรรตริ โห เอกภาพทบทวนอยู่เสมอ และท่าน ก็ยังท่องบทธรรมได้หลายอย่าง กาลามสูตรก็ยังท่องได้ เพื่อเป็น การทบทวนบริหารสมองหรือว่าสติสัมปชัญญะของท่านด้วย และ เพื่อจิตใจของท่านมีนิพพานเป็นอารมณ์ ให้ดำรงอยู่ในสมาธิ

คำสอนของท่านในช่วงบั้นปลายชีวิต ถ้าท่านทั้งหลาย สังเกตดูก็ล้วนแต่เป็นคำสอนเกี่ยวข้องกับพระนิพพานทั้งสิ้น เช่น เรื่องสัมมัตตะ ๑๐ ความถูกต้อง ๑๐ ประการ ซึ่งต่อมาท่านได้ ย่อเป็น ความถูกต้อง ๔ ประการ ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์พิเศษ ของท่านในบั้นปลายชีวิตด้วย หรือท่านได้สอนถึง ธรรมะเพื่อความหลุดพ้น ไว้ แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าคำสอนเหล่านี้ไม่มีการ ขยายความต่อมา ท่านอาจารย์ไม่มีเรียวยาวที่จะขยายความให้ ครบ เป็นเรื่องที่ลูกศิษย์จะต้องทำต่อ แต่ว่าท่านก็ได้พยายาม ชี้แจงสอนในเรื่องธรรมะที่เป็นเรื่องแก่นแท้ๆ เพราะฉะนั้นในช่วง บั้นปลายชีวิตท่านอาจารย์จะพูดถึงเรื่องนิพพานเท่านั้น เรื่องอื่น ไม่มีความสำคัญ และเมื่อท่านสิ้นเชิงแล้วพูดไม่ได้ ท่านสาธยาย นิพพานสูตรท่านอาจารย์โพธิ์เจ้าอาวาสท่านฟังได้ฟังเข้าใจ เพราะ ท่านรู้ภาษาบาลีค่อยคำสุดท้ายที่คุณหมอบที่เข้าไปดูอาการของ ท่านจำได้ ท่านพูดว่าอะไรท่านบอกว่า ไม่รู้สิว่าเป็นตัวกู ไม่บวก ไม่ลบ สันติภาพ สันติสุข นิพพานถ้อยคำเหล่านี้เป็นถ้อยคำที่

แสดงถึงการที่วางจิตให้เป็นกลาง ไม่สุขไม่ทุกข์ไม่บวกไม่ลบ ไม่ดีไม่ชั่ว อันนี้คือท่านอาจารย์พุทธทาสตัวจริง สิ่งที่ท่านสอนกับสิ่งที่ท่านทำสอดคล้องต้องกัน แต่แล้วเราก็ไม่สามารถทำให้ท่านได้ตายอย่างที่ท่านต้องการ

มีนายแพทย์อ้างในวัง ว่าในหลวงต้องการให้ท่านมารักษาที่กรุงเทพฯ เป็นสิ่งที่เราเกรงอยู่แล้วว่าจะต้องเกิดขึ้น ในพินัยกรรมได้บอกไว้ว่าอย่ารบกวนในวังในการศพทั้งหลายทั้งปวง แต่ว่าในเรื่องร่างกายท่าน ท่านไม่ได้สั่งไว้ ลูกศิษย์ก็ไม่เข้มแข็งพอที่จะทัดทานดังนั้นท่านจึงต้องไปอยู่ที่ศิริราช ยึดการตายออกไปอีก ๔๐ วัน ลั่นเงินอีกหลายล้านบาท ตลอดชีวิตท่านอาจารย์ไม่เคยรักษาตัวด้วยเงินขนาดนี้เลย ตลอดชีวิต ๘๖ ปีหรือ ๘๗ ปีไม่เคยเสียเงินมากขนาดนี้ แล้วเงินนี้ก็จะเป็นเงินที่คงจะต้องมีผู้มาบริจาคสมทบชดใช้ คุณหมอได้เคยสัญญาว่าจะไม่มีการเจาะคอ ไม่มีสายระโยงระยาง หรือเจาะไตใส่เครื่องมือต่างๆ แต่ทั้งหมดนี้หมอได้ทำหมดทั้งสิ้น และทำให้คุณหมอหลายท่านในศิริราชก็มีทุกข์ มีความระหมัดกับแค้นใจ แต่พระสงฆ์หรือชาวสวนโมกข์จะไม่บันไม่ว่าอะไร เพราะเข้าใจว่าเป็นเรื่องที่คุณหมอลำบากใจ คุณหมอก็ตั้งใจจะช่วยแล้วอย่างดีที่สุดเท่าที่คุณหมอคิดว่าจะเป็นอย่างนั้นลูกศิษย์บางคนได้ประทุงอย่างรุนแรงอย่างชัดเจน ด้วยการเขียนอธิบายให้เห็นว่า ท่านอาจารย์เข้าใจธรรมชาติมากกว่าเรา ท่านรู้จักตัวท่านมากกว่าเรา มากกว่าหมอ

ทุกคน เพราะฉะนั้นการที่เราต้องตั้งหรือว่าได้ทำสิ่งที่เกิดขึ้นนั้น ก็
เป็นบทเรียนสำคัญ ซึ่งอาจมาคิดว่าวันนี้อาจจะได้มีการพิจารณา
เรื่องนี้

ท่านอาจารย์ได้ล่องลับไปแล้วถึง ๗ ปี แต่ประเด็นเหล่านี้
ยังคงไม่ชัดเจนไม่ได้มีการพูดถึงสิทธิของผู้ตาย ว่าหากผู้ตาย
ต้องการตายอย่างมีศักดิ์ศรี อย่างมีคุณธรรมได้หรือไม่ อย่าง
ไม่สิ้นเปลืองเงินทอง ไม่ให้ญาติเดือดร้อน ต้องการเอาเงินนี้
ไปช่วยเด็กยากจน ไปช่วยคนอนาถาหรือไปช่วยเหลือคนตาบอด ที่
ท่านปวดหัวและไม่มีหมอคนไหนยอมเช็คสมองให้ท่าน เราเลิก
สร้างสุสานอริยะในโรงพยาบาลใหญ่ๆ ได้หรือไม่เราชอบนำ
พระอริยะมาตายที่โรงพยาบาล คิดว่าเป็นเกียรติเป็นศรีแก่
โรงพยาบาลหรืออย่างไร แม้ว่าสิ่งที่เกิดกับท่านอาจารย์ได้ผ่านไป
แล้วก็ควรจะเป็นบทเรียนหนึ่งซึ่งไม่ควรจะเกิดซ้ำอีก

เราให้ท่านอาจารย์ตายอย่างไร? ในที่สุดแล้วหมอก็ไม่
สามารถจะวินิจฉัยโรคได้ ในเช้าวันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๓๖
เวลาประมาณตี ๒ หรือตี ๓ ความดันโลหิตของท่านตกสุดที่แพทย์
จะต้านทานได้ ก็จะต้องส่งกลับทางเครื่องบิน ซึ่งก็ไม่ว่าต้อง
สิ้นเปลืองเงินเท่าไร ท่านอาจารย์ไปถึงที่วัดสวนโมกข์ประมาณ
๑๐ โมงครึ่ง เกือบ ๑๑ โมง นายแพทย์ที่เฝ้าไข้บอกว่าท่านอยู่
สวนโมกข์ ๑๕ นาทีแล้วก็สิ้นลม ระหว่างอยู่บนเครื่องบิน ทราบ
ว่าท่านอาจารย์สิ่งที้องจับขั้วพระท่านมาตลอด บางคนก็เชื่อว่า

ท่านอาจารย์สิ้นบนเครื่องบิน แต่บางคนก็บอกว่าท่านสิ้นไป
ตั้งนานแล้ว เราได้แต่เก็บซากท่านไว้ เป็นปัญหาได้แย้งถึง ๒
เดือนในหน้าหนังสือหน้า ๑ ซึ่งไม่เคยมีประวัติการณ์อย่างนี้มาก่อน

พินัยกรรมของพุทธศาสนา

งานศพของท่านไม่ยุ่งยาก ท่านอาจารย์ได้สั่งเสียไว้เรียบร้อย
ให้จัดงานศพของท่านเรียบง่ายที่สุด คือ

หนึ่ง ให้ท่านอาจารย์โพธิ์เป็นผู้จัดการศพของข้าพเจ้า ถ้า
ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ ไม่ว่าด้วยเหตุอันใด ให้ตั้งผู้ปฏิบัติ
หน้าที่แทน ให้ท่านอาจารย์โพธิ์เป็นคนตั้งไม่ให้มีใครแทรกแซง

สอง ให้ละเว้นการขอพระราชทานโกศและทำพิธีอย่างอื่น
นอกจากที่กำหนดไว้ในพินัยกรรมนี้

สาม ให้เก็บศพในโลงปิดมิดชิด และละเว้นการเปิดดู
ละเว้นพิธีรดน้ำศพ ละเว้นการฉีดยาศพ ละเว้นพิธีสวดศพ

สี่ ให้เผาศพใน ๓ เดือน หรือถ้าจำเป็นก็ไม่เกิน ๑ ปี
โดยจัดการอย่างง่ายที่สุด ไม่จัดงานพิธี ให้เผาศพในบริเวณ
เขาพุทธทองโดยปักเสาสี่เหลี่ยมและคาดผ้าขาวเป็นพาดานเท่านั้น
ไม่ให้สร้างเป็นลักษณะอื่นยิ่งไปกว่านี้ กระดูกทั้งหมดให้นำไป
เก็บในที่ที่ทำได้ในศาลาธรรมโฆสถณ์เพียงแห่งเดียว แล้วเทซีเมนต์

ทับ สำหรับถ้ำนั้นให้แบ่งเป็น ๓ ส่วน นำไปโปรยที่ช่องอ่างทอง
อ.เกาะสมุย จ.สุราษฎร์ธานี ส่วนหนึ่ง ที่ต้นน้ำตาปี เขาสก อ.พนม
จ.สุราษฎร์ธานี ส่วนหนึ่ง แล้วนำไปเก็บไว้บนเขาประสงค์ อ.ท่าชนะ
จ.สุราษฎร์ธานี อีกส่วนหนึ่ง

ทำ ให้จัดการศพของข้าพเจ้าตามที่สั่งไว้ในพินัยกรรมนี้
ไม่ให้จัดอย่างอื่นนอกจากที่กล่าวมาแล้วนี้

มีท่านอาจารย์จิตติ ดิงศรัทธี ซึ่งเป็นรองคณบดี พ.ต.อ.
เสริม พัฒนการ และนายแพทย์วิจารณ์ พานิช หลานของท่าน
เป็นสักขีพยานท่านอาจารย์สั่งไว้อย่างชัดเจนอย่างนี้ เราจึงจัด
งานศพของท่านเป็นแบบอย่าง ที่จะไม่ลดศพของพระที่มีฐานะ
สูงมากในทางคุณธรรมลงมาเป็นศพของฆราวาสญาติโยม ที่
ต้องการอวดลาภยศหรืออวดความยิ่งใหญ่ต่างๆ ท่านอาจารย์
ไม่ต้องการให้คนตายขายคนเป็น คือจัดงานใหญ่จนกระทั่งหมด
เงินทองไปมากเกินไป เป็นการตำหนิภริกาละลายแม่น้ำ ไม่ต้องการ
ให้การจัดงานศพของท่านเหยียบยาให้ตนไม่ในส่วนโมกข์ที่ท่าน
ได้ปลุกได้บำรุงมาเป็นเวลานานนับๆ ปีต้องพังพินาศไปในเวลา
เพียงสัปดาห์เดียว แต่ต้องการให้เราปฏิบัติธรรมอยู่ที่บ้าน นึกถึง
ท่าน ปฏิบัติธรรมตามท่าน อย่างนี้ก็ได้ชื่อว่าได้ไปร่วมงานกับ
ท่านแล้วทุกวันทุกคืน แล้วจะมีผลกว้างไกลกว่าการไปร่วมงาน
ด้วยตัวเสียอีก นอกจากไม่ต้องการให้คนตายขายคนเป็นแล้ว

ท่านก็ยังไม่ต้องการให้คนเป็นขายคนตายด้วยจึงไม่ต้องการให้ เก็บ
ศพไว้ที่วัดนานเกิน ๓ เดือนหรือ ๑ ปี เพราะว่ามีวัดจำนวน มาก
ที่อาศัยศพของครูบาอาจารย์ตั้งเงินเข้าวัด แล้วก่อให้เกิด
ความขัดแย้งระหว่างลูกศิษย์กับญาติจนเป็นเรื่องเป็นราวมากมาย
ศพของท่านอาจารย์นั้นไม่ได้ผิดยาแต่ก็ไม่เนา ถ้าท่านทั้งหลาย
สนใจก็ขอให้อ่านในหนังสือเรื่องสวนโมกข์ กำลังแห่งความ
หลุดพ้น และมีบันทึกการทำงานศพของท่านอย่างละเอียด พระ
ที่ดูแลการเก็บศพ เปิดหลุมศพหรือว่าหามศพก็ล้วนแต่แปลกใจ
เพราะในระยะเวลาประมาณไม่ถึงร้อยวันนี้ ศพจะต้องเนา แต่
ของท่านอาจารย์ก็ไม่ใช่เช่นนั้น ทั้งที่ท่านอาจารย์เป็นผู้ที่มี
ร่างกายใหญ่โต จะเป็นด้วยอำนาจของสมาธิที่ท่านได้ทำหรือไม่
อันนั้นก็เป็นเรื่องที่แล้วแต่จะคิดกันและการที่ท่านไม่ยอมให้
เปิดหีบศพออกดู ไม่ยอมให้อัฐิธาตุของท่านกระจายที่ใดเลย
อันนั้นก็เป็นประโยชน์มากในการที่ป้องกันการแอบอ้างได้ กระดูก
ของท่านอาจารย์พุทธทาสเป็นกระดูกของนครธรรมดาเมื่อเผาไหม้
แล้วก็เป็นกระดูกธรรมดา เพราะเผาด้วยถ่านไม้ด้วยไม้จันทร์แห้ง
ที่ล้มน้ำมันผู้นามาดาย เเผาด้วยโลงศพไม้ไผ่ปากเจ็ดซีกไม้หลุม
พอพื้นบ้าน ไม่มีการประดับตกแต่งลวดลายหรือสิ่งใดๆ เป็น
แบบอย่างที่ดีของการทำศพของผู้ใหญ่

ท่านอาจารย์โพธิ์ได้ดำริว่า ในวันที่มีผู้มาทำวัตรที่สวนโมกข์ มาเยี่ยมท่านอาจารย์ มาคารวะท่านอาจารย์ ถ้าใครมีใจจะไป คารวะท่านอาจารย์แม้ท่านไม่ได้อยู่แล้ว ผู้นั้นก็ควรจะมาร่วมงานเผาศพท่านด้วย จึงได้ประกาศเผาศพล่วงหน้าหนึ่งวัน คนบางคน ก็ไปร่วมไม่ได้ แต่นั่นก็ไม่ใช่เรื่องสำคัญ อย่างอาจารย์พยอมนั้น ไม่ไปร่วม ท่านถือว่าท่านจะกลับมาทำงานชวนพระทำงานให้มากขึ้น เพราะการทำงานให้มากขึ้นนั้นเป็นการสนองเจตนารมณ์ ท่านอาจารย์พุทธทาสมากกว่าไปเฝ้าฯ แทนท่านที่วัดสวนโมกข์ และการถ่ายทอดโทรทัศน์ก็ไม่อยากให้ทำ เดิมคิดว่าอยากให้ทำ เพื่อจะได้มีคนมองเห็นทั่วประเทศ แต่หากงานศพของท่านอาจารย์มีการถ่ายทอดโทรทัศน์ พระอื่นก็จำทำตาม และพระบางรูปไม่มีคุณธรรมหรือไม่มีความเหมาะสมที่จะทำก็ทำด้วย มันก็จะเสียหายสิ้นเปลืองเป็นแบบอย่างที่ไม่ดีในทางพุทธเพื่อ จึงงดรายการถ่ายทอดอย่างหนึ่งจะได้หลีกเลี่ยงการวิพากษ์วิจารณ์ในทางเสื่อมเสียด้วย

เพราะฉะนั้น ท่านอาจารย์มีปณิธานที่ป้องกันคนตาย ขยายคนเป็นและคนเป็นขยายคนตาย เพื่อให้การกุศลเป็นการกุศล อย่างบริสุทธิ์ ไม่มีพิธีกรรมการสวดพระอภิธรรมหรือการสวดมนต์ใดๆ นอกจากการปลงธรรมสังเวช อันนี้ก็เกี่ยวเนื่องเกี่ยวกับเรื่อง การที่เราทำให้ท่านตาย แล้วเราทำงานศพท่าน จะมีความเหมาะสมอย่างไร ก็อยากให้ท่านทั้งหลายได้มีการอภิปรายแลกเปลี่ยนกัน

ทำอะไรถึงจะไม่ตาย?

ประการต่อมา เรามีภาระหน้าที่ในฐานะที่เป็นลูกศิษย์ของท่านอาจารย์ ที่ต้องศึกษาและปฏิบัติสนองเจตนารมณ์ของท่าน จึงฝากไว้ให้ท่านทั้งหลายได้พิจารณาว่า จากบทเรียนการตายของท่านอาจารย์ที่เป็นเรื่องของร่างกายนั้น เราจะช่วยกันทำอะไร ท่านอาจารย์พุทธทาสจึงจะไม่ตาย เจ็ดปีที่ล่วงไปเกิดเหตุการณ์มากมายหลายเรื่องในบ้านเมืองของเรา

ท่านอาจารย์ได้เตือนไว้แล้วว่าวัตถุนิยมมันจะครองโลก มันทำให้สังคมไทยล่มสลาย มีความทุกข์ทั่วทุกหย่อมหญ้า เราก็อาจจะคิดว่าเป็นคำบ่นเป็นการมองของคนที่ไม่เข้าใจเศรษฐกิจ สังคม ปัจจุบันนี้ทุกคนรวมทั้งวัดด้วยเดือดร้อนไปหมด เพราะอำนาจของวัตถุนิยมใช้หรือไม่

นอกจากนั้น ท่านยังเตือนเรื่องสิ่งแวดล้อมเน่าเสีย อันตรายจากการบริโภคมาก และทำลายสมดุลของธรรมชาติ ป่าไม้ ทะเล ดั่งวาทะสองปราชญ์ที่ท่านคุยกับพญากุโอะ ซาเอบุโร่ ว่าเรากำลัง แข่งขันกันไปตกหน้าผา หรือแข่งขันกันเชือดคอตัวเองโดยไม่รู้ตัว

เมื่อท่านอาจารย์สิ้นไปแล้ว ขบวนการไสยศาสตร์และไสย- พานิชเฟื่องฟูมากมายในสังคมไทย อันนี้เราก็ได้เห็น ถ้าท่านอาจารย์อยู่ท่านจะวิจารณ์อย่างไรท่านจะทำอะไร ฝากให้ท่านทั้งหลายไปคิดดู

ขบวนการที่เป็นเรื่องราวใหญ่โตมากมายในบ้านเมืองที่ผ่านมาในรอบสองปี อันนี้ท่านอาจารย์ก็ได้เตือนไว้ ท่านบอกว่าบางคนเคร่ง ถ้าเขาเคร่งแล้วเขามีตัวตนมันก็เป็นความทุกข์ เป็นความโง่ของเขาเอง แต่ก็ไม่มีปัญหาอะไรกับสังคมมาก แต่ถ้าคนไหนสอนธรรมะผิด สอนธรรมะที่เป็นมิจฉาทิฎฐิ อย่างเช่นสอนนิพพานเป็นอัตตา เป็นต้นขบวนการใดที่ใช้เงินมหาศาล ขบวนการนั้นขัดแย้งลั่นเชิงกับศาสนาของพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้น การเผยแพร่คำสอนของบางกลุ่มบางสำนักเป็นอันตรายมาก ท่านเตือนท่านชี้มาตั้งนานแล้วว่าเป็นอันตรายยิ่งใหญ่มาก บัดนี้ล่วงมาถึง ๑๐ ปีก็เห็นผลชัด

นอกจากนั้น ท่านอาจารย์ยังยืนยันว่า การเผยแพร่ธรรมะที่แท้จริงต้องไม่ใช่เงิน หรือใช้เงินให้น้อยที่สุด แล้วจะได้ผลดีที่สุด การใช้สื่อเทคโนโลยีก็ดี การใช้คอมพิวเตอร์ก็ดี แม้การพิมพ์หนังสือจำนวนมากเป็นล้านๆ เล่ม เป็นพันๆ ล้านเล่มจนล้นโลก มันไม่ทำให้คนรักกัน มันไม่ทำให้คนสนิทสนมกัน เข้าใจกันได้ พอกับลูกต้องคุยกัน ผู้ประกาศธรรมต้องดำรงตนให้ถูกต้อง เอาตัวเองเป็นนิทรศการพระพุทธศาสนาแม้พูดไม่เป็น ไม่สามารถพูดให้จำ ก็ขอทำให้ดู อยู่ให้เห็น ยืนยันให้สัมผัส อันนี้เราจะเป็นนิทรศการพระพุทธศาสนาที่มีชีวิต เคลื่อนที่ไปเป็นประจักษ์พยานของพระพุทธเจ้า

บรรดาโครงการทั้งหลายที่เราทำสัญญาไปตามมหาวิทยาลัยต่างๆ ตามที่นั่นที่นี้ หมดเงินกันหลายล้านหรือหลายทศวรรษไปแล้ว ท่านบอกมันเป็นเรื่องของเล่น ลั่นเปลืองและไม่ได้ผลยั่งยืน เพราะมันไม่ได้เข้าไปในหัวใจของคน ท่านถึงกับทักทายว่า ถึงแปลคำภีร์ไบเบิลออกเป็นร้อยๆ ภาษา คำภีร์เหล่านั้นก็ไม่ได้ทำให้คนเข้าถึงพระเจ้าได้เลย ตรงกันข้ามสาวกของพระเยซูมีเพียงไม่กี่หัวและหมวกใบหนึ่ง เดินด้วยเท้าไปตามหมู่บ้านชาวประมง ไปนั่งคุยกับเขา นอนกับเขา กินกับเขา แสดงชีวิตที่เปี่ยมด้วยศรัทธาและความรัก สามารถเปลี่ยนใจคนให้เชื่อพระเจ้าได้มากมาย คือเอาตัวจริงไปแสดง เอาตัวแท้ไม่ใช่คำพูดหรือตัวหนังสือสาวกของพระพุทธเจ้าก็เช่นเดียวกัน ไปประกาศพระศาสนาด้วยตัวเปล่ามีเพียงบาตรและจีวรจาริกไปทั่ว เอาตัวเป็นนิทรศการแสดงธรรมด้วยการทำให้ดู อย่างนี้ต่างหากที่พระศาสนาจึงจะเจริญรุ่งเรืองและมั่นคงอยู่ได้ การอาศัยวัตถุและอาศัยเงินจำนวนมากมีแต่ก่อปัญหาและความขัดแย้ง มีแต่ก่อความโกลาหลความยิ่งใหญ่ และปัญหาที่ตามมาอีกมากมายเพราะฉะนั้น เมื่อมหาวิทยาลัยส่งสหพันธ์ไปที่สำนักซึ่งมีความสะดวกสบาย เมื่อกลับท่านก็ถามว่าได้พบเต๋าตัวใหญ่มั้ย ภาษาธรรมะ ได้พบเต๋าตัวใหญ่มั้ย เต๋านี้ที่นี้ยอมไม่ใช่สัตรีสีเทาแน่นอน เราได้พบว่าตัวเราเองโง่เง่าตื้นเพียงไร โดยเฉพาะความเชื่อและการกระทำ เนื้อความเขลาหรือไม่เพียงไร อันนี้ก็ฝากไว้ว่า เราจะช่วยกันทำให้พระศาสนาไม่ตายได้อย่างไร?

ส่วนคำสอนท่านอาจารย์พุทธทาสนั้น อาตมาก็เชื่อว่าเป็นอมตะอยู่แล้ว ท่านได้กำชับว่าเทพก็ดี หนังสือก็ดี ให้รักษาไว้ให้ศึกษาให้ดี นานไปยี่สิบสามสิบปีหนึ่งร้อยปีข้างหน้าคงจะเข้าใจ สิ่งที่ท่านคิดสิ่งที่ท่านทำสิ่งที่ท่านสอนบ้าง เพราะฉะนั้นเราก็ช่วยกันทำปณิธานของท่านให้ลุล่วง ด้วยการศึกษาถ่ายทอดให้มีความแม่นยำ ถูกต้อง ถ่องแท้ ถี่ถ้วนและนอกจากนั้นก็ขอให้ทุกท่านได้ตั้งใจปฏิบัติธรรมของตนเพื่อเราจะได้ไม่ตายแม้เราจะมีอะไรมากมาย แต่จิตใจของเราตายจากคุณงามความดีตายจากธรรมะ ชีวิตเราก็ว่างเปล่า

เมื่อตอนท่านอาจารย์พุทธทาสตายนั้นท่านได้กล่าวชักชวนพวกเราทำอะไร ท่านบอกว่า โลกของอาตมาก็คือความดีที่ทำให้ไว้ในโลกด้วยการเผยแพร่พระธรรม ปาฐาสำหรับอาตมาก็คือบรรดาประโยชน์ทั้งหลายที่ท่านไว้ในโลก เพื่อประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ และขอชักชวนให้ท่านทั้งหลายถือหลักเกณฑ์อย่างเดียวกันว่าโลกของเราก็คือความดีที่ท่านไว้ในโลก ปาฐาของเราคือประโยชน์ทั้งหลายที่เราได้ช่วยกันทำให้เกิดขึ้น เพื่อประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ นี่ก็เป็นปาฐกถาธรรมที่ท่านพูดออกวิทยุ ก็ขอฝากไว้ให้ท่านทั้งหลายได้พิจารณาลงสิ่งที่ท่านอาจารย์ได้สั่งเสียไว้

ทำกับฉันอย่างกับฉันไม่ตายเกิด

ย่อมจะเกิดผลสนองหลายแขนง

ทุกวันนัดสนทนอยาเลิกแล้ง

ทำให้แจ้งที่สุดได้เลิกตายกัน

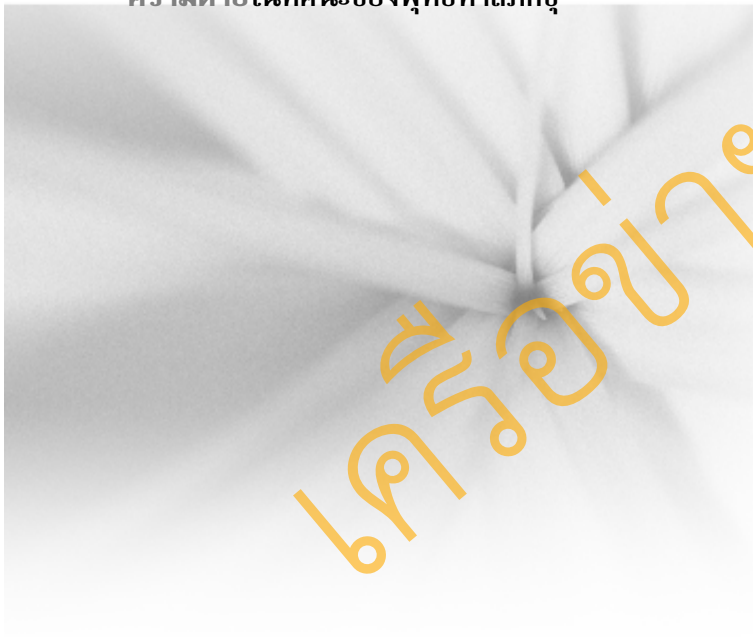
ขอฝากท่านทั้งหลาย ได้ทำหน้าที่ศิษยานุศิษย์หรือหน้าที่ของชาวพุทธเพื่อที่จะได้ให้การตายของท่านพุทธทาส เป็นการตายที่มีความหมายมากที่สุดสำหรับเราและสำหรับทุกๆ คนต่อไป ขอเจริญพร

หมายเหตุ

พระคชฐี เมธังกูโร ออกบวชตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๒๘ ในช่วงที่บวชใหม่ๆ ท่านไปรับใช้งานของพุทธทาสภิกขุอยู่ที่สวนโมกข์เป็นเวลา ๘ ปี ปัจจุบันท่านจำพรรษาอยู่ที่สำนักสงฆ์ทุ่งไผ่ จ.ชุมพร และมีงานเขียนหนังสือออกมาสม่ำเสมอ

เสวนา เรื่อง

ความตายในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ

เอกวิทย์ ณ ถลาง
นิธิพัฒน์ เจียรกุล
สันต์ หัตถิรัตน์
สุวรรณา สถาอานันท์

ประชา หุตานุวัตร ดำเนินรายการ

เสวนา ณ ห้องประชุมจุมภฏ พันธทิพย์
วันเสาร์ที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๔๓
อาคารประชาธิปไตย-ราไพพรรณี
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประชา หุตานุวัตร : เนื่องจากเวลาน้อย และวิทยากรบางท่านจะต้องกลับก่อน ผมขอแนะนำวิทยากรสั้นๆ ท่านที่เลยนะครับ ไม่ยาวนาน ท่านแรกที่อยู่ซ้ายมือสุดของผมก็คือ อาจารย์เอกวิทย์ ณ ถลาง ท่านเป็นผู้ใหญ่ในสังคมไทย ซึ่งเป็นที่รู้จักดีในหมู่ผู้ที่สนใจเรื่องสังคม เรื่องอนาคตของบ้านเมือง ความจริงท่านเกี่ยวข้องกับสวนโมกข์ตั้งแต่รุ่นบิดาของท่านคือพระยาอมรฤทธิธำรง (พร้อม ณ ถลาง) ซึ่งได้ทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับท่านอาจารย์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในภาคใต้อย่างสำคัญ อาจารย์เอกวิทย์เองก็เคยบวชที่สวนโมกข์ ท่านบอกว่าเวลาเขาแนะนำกันว่าใครจบที่ไหน จะเป็นพรินซ์ตันหรือที่โน่นที่นี่สำหรับท่านแล้วภูมิใจที่สุดคือแนะนำว่าท่านเคยบวชที่สวนโมกข์

ท่านเป็นนักการศึกษาและก็มีงานที่ปรากฏให้เรา รู้จักอยู่ แม้ท่านจะเกษียณอายุแล้วก็ยังขยันขันแข็งในวงของลัทธิคตินักเขียนในเมืองไทย ท่านต้องมีธุระกลับก่อนเพราะฉะนั้นผมจะให้ท่านได้พูดก่อนนะครับ ทั้งๆ ที่ผมตั้งใจว่าจะให้หมอนิธิพัฒน์เป็นคนพูดก่อน เพราะสิทธิที่ถูกอ้างอิงโดยพระคชฎีควรจะได้พูดก่อน แต่ผมก็จะเลื่อนไปนะครับ

ส่วนคุณหมอนิธิพัฒน์ เจียรกุลนี่นะครับ ตอนนี้อยู่ที่คณะอายุรศาสตร์ โรงพยาบาลศิริราช เคยดูแลท่านอาจารย์ตั้งแต่ป่วยครั้งปี พ.ศ.๒๕๓๔ และก็ครั้งสุดท้ายตอนที่ท่านอาจารย์ขึ้นมากองเทพาคูหมอนได้ดูแลอย่างใกล้ชิด ท่านน่าจะได้เป็นคนพูดต้นๆ เพราะฉะนั้นหลังจากอาจารย์เอกวิทย์พูดแล้ว ผมจะเชิญคุณหมอเลยนะครับส่วนท่านถัดมา ผมไม่ต้องแนะนำก็คงรู้จักนะครับ ท่านเป็นนายแพทย์ เป็นทั้งนักเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน ผมค่อนข้างภูมิใจที่ท่านมาร่วมกับเราได้ เพราะว่าพี่หมอสันต์เป็นคนแรกๆ ในเมืองไทยในวงการแพทย์ที่ชวนให้คิดถึงสิทธิการตายของมนุษย์ ตั้งแต่ก่อนที่เราจะต้นตัวกันในยุคหลังๆ นี้ และท่านได้เขียนได้จัดสมมนาเรื่องนี้มากพอสมควร และล่าสุดก็คือเมื่อเข้านี้ชมัยครับ ในหนังสือพิมพ์มติชน ท่านเขียนเรื่องอาจารย์พุทธทาส ซึ่งเป็นข้อคิดที่คมคายนะครับ

ส่วนที่ใกล้ผมที่สุดนี่นะครับ ก็เป็นเจ้าที่คุ้นหน้าในแวดวงคนที่สนใจเรื่องความคิดความอ่าน อาจารย์สุวรรณา สถาบันนี้ (หรือวงศ์ไวยวรรณ) ท่านเป็นอาจารย์สอนปรัชญา และก็ทำงานค้นคว้าสนใจท่านอาจารย์พุทธทาสมานาน ท่านบอกให้ผมแนะนำแค่นี้เอง

ผมขอเชิญอาจารย์เอกวิทย์เลยครับ คนละ ๑๕ นาที พยายามรักษาเวลากันนิดหนึ่งนะครับ

เอกวิทย์ ณ ถลาง : พระคุณเจ้าที่เคารพ ท่านสาธุชนทุกท่าน ผมขอถือว่าโอกาสนี้เป็นการแสดงออกถึงกตัญญู กตเวทิตาตามหลักวัฒนธรรมของคนไทย ผมคงจะไม่พูดอะไรเยิ่นเย้อ แต่จะพยายามเล่าประสบการณ์ที่ผมได้ไปอยู่กับท่านเป็นลูกศิษย์ท่านตลอดพรรษาในปี พ.ศ.๒๕๐๔ กับสิ่งที่ผมได้เรียนรู้ทั้งข้อเขียน ทั้งด้วยการประพฤติปฏิบัติของท่านมาเล่าสู่กันฟัง ก่อนอื่นก็ต้องเรียนว่า เมื่อผมไปบวชกับท่าน ท่านเป็นองค์อุปชฌาย์นั้น ผมได้อ่านหนังสือของท่านไว้ก่อนพอสมควร หนังสือที่ผมติดใจมากคือ สูตรของเว่ยหลางและฮวงโป ซึ่งสำหรับผมแล้วถือว่าเป็นการเรียนรู้ลัดเข้าถึงพุทธธรรมแบบทั้งผู้รู้และผู้ไม่รู้ที่สละและถอดรหัสที่เหมาะสมกับผู้มีการศึกษาระดับหนึ่ง จากนั้นเมื่อผมไปบวชแล้ว คาถาที่ท่านให้ตั้งแต่ต้นก็คือ ให้รู้จักตายก่อนตาย ผมก็เลยลองนำมาประยุกต์ใช้กับตัวผมเอง

ก่อนผมไปบวช ผมเป็นใคร ทำอะไรมาดำเนินชีวิตอย่างไร ผมต้องกราบเรียนว่าวันนั้น เมื่อก็ ได้รับศีลแล้วก็ต้องพูดความจริงทั้งหมดอย่าว่าแต่ผมสาเลย เพื่อนนินดาฯ ก็ไม่ได้ ก็อยากจะกราบเรียนว่าผมภูมิใจมากที่ทำสำเร็จอย่างหนึ่ง คือถอดเอานายเอกวิทย์คนก่อนบวชไปวางไว้เป็นบุรุษที่สามเอกพจน์ และ ก็ศึกษาว่าไอ้หมอนี่มันเคยบ้ายังไ้ เคยเลอะเทอะ เคยไม่ได้เรื่องรวยังไ้ ได้พิจารณาโดยต้องแก้ปราศจากความลำเอียงเข้าข้างตัวเอง เห็นอะไรๆ ไม่ดีของนายคนนั้นมากมายเห็นตัวเอง รู้จักตัวเองในทางที่เป็นคุณในเวลาต่อมากับผมเป็นอันมาก

นั่นคือประสบการณ์เป็นช่วงแรกที่ผมได้ไปอยู่กับท่าน ผมถือว่ามีบุญที่ได้ไปเป็นลูกศิษย์ของท่าน ที่ทำให้ผมสงบลง เย็นลง มีความคิดมีเหตุผล และปรับตัวเข้าสู่สังคมการทำงานได้เหมาะสมขึ้น ไม่ถึงกับสอบตกพอไปได้ที่จะปรับตัวเข้ากับสังคมไทยในยุคนั้น ผมถือว่าเหมือนเกิดใหม่อีกครั้งหนึ่ง ได้ชุบชีวิต และได้รับการศึกษาที่สูงสุดในชีวิตผม หลังจากที่ได้เรียนทางโลกมาต่อเนื่องหลายปี จากนั้นเมื่อผมได้อยู่ใกล้ชิดซึมซับธรรมะจากท่านทุกวัน ไม่เพียงแต่ด้วยคำเทศน์ คำพูด คำสอน คำดู แต่ด้วยอริยาบถความเคลื่อนไหวของท่านทุกอย่างก็อยู่ในความคิดคำนึง อยู่ในการสังเกตของลูกศิษย์ทุกคน รวมทั้งผมด้วย ผมรู้สึกว่ามีบุญที่ได้อะไรมามากมายจากท่าน อยากจะขอยกเป็นตัวอย่างว่าในช่วงที่ผมบวชอยู่นั้น คำสอนในพรรณานั้นสอนเรื่อง

ตัวกูของกู ซึ่งต่อมาได้ถอดเทปและขีดเกลาออกมาเป็นหนังสือที่แพร่หลายมาก พิมพ์หลายครั้งเต็มที เรื่องตัวกูของกูนี้ใจความสำคัญก็คือรู้จักตาย แล้วก็สอนว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ซึ่งท่านทั้งหลายในห้องนี้ก็คงคุ้นเคยเป็นอันดีที่ท่านบอกว่า สัพเพธัมมาเวสัง อภินเวสาเย โดยวัยที่ยังหนุ่มมาก โดยวัยที่คึกคะนอง แม้จะบวชเป็นพระแล้ว ไอ้ความคึกคะนองก็ไม่ได้หายไปโดยสิ้นเชิง และความเป็นหนุ่มไว้เดียงสา และก็ยังติดอะไรหลายสิ่งหลายอย่าง ก็ทำลายคำสอนของท่าน คิดไปเท่าไรก็ต้องแพ้ท่านในที่สุด ท่านยืนดึกหน้าคอยอยู่นานแล้ว ทำให้เราเข้าถึงความจริงว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น

ผมรู้สึกว่าท่านมีความสามารถพิเศษและท่านเป็นศิลปินของภาษาและผูกปริศนาธรรมด้วยการถอดรหัสแล้วผูกรหัสให้คนรุ่นใหม่เข้าถึงธรรมะของพระพุทธเจ้าได้ โดยไม่ต้องพะวงกับภาษาบาลีมากเกินไป จนไม่รู้เรื่อง ท่านอาจารย์คึกฤทธิ์เคยให้ความเปรียบว่าภาษาบาลีมีลิ้มคุณต่อเราเปรียบเหมือนเปลือกของข้าวเปลือกที่ห่อหุ้มพุทธธรรมไว้สมบูรณ์ คนที่ถอดรหัสเป็นกะเทาะเปลือกแล้วจึงจะได้ลิ้มรสเมล็ดข้าวในข้าวเปลือกนั้นฉันใดก็ฉันนั้น ท่านอาจารย์พุทธทาสท่านเป็นผู้ถอดรหัสพุทธธรรมทั้งหลาย แทะทะลู่พุทธธรรม และนำเอาแก่นแท้มาสอนเรา (แต่ก็อีกนั่นแหละ เพื่อให้ธรรมะเป็นที่น่าสนใจ ท่านจึงใช้ภาษาธรรมอีกมากมายหลายคำหลายประโยค ที่เป็นปมปริศนาให้เรา

ได้ขบคิดต่อไป ผมคิดว่าในเชิงจิตวิทยาการเรียนการสอนหรือการเผยแพร่ธรรม การผูกปมปริศนาซึ่งทางมหายานเรียกว่าโกอาณ นั้น เป็นวิธีการที่ชาญฉลาดอย่างหนึ่งที่สอนให้คนได้ลุ่มคิด บางครั้งก็รู้สึกกังวลว่ามันจะเป็นไปได้ได้อย่างไร ตายก่อนตาย จะเป็นไปอย่างไรในเมื่อยังมีตัวกูของกู หยิกเล็บก็ยังเจ็บเนื้ออยู่ แต่แท้ที่จริงได้ซ่อนสัจธรรมไว้อย่างลึกลับ ให้เราได้พิจารณาต่อไป

ขอมาสู่ข้อมูลที่ผมได้จากหนังสือที่ท่านบันทึกไว้ เป็นลายมือของท่านเอง พุทธทาสลิขิต เล่มที่สาม อ่านแล้วท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎกเมตตาให้ผมเมื่อเร็วๆ นี้ ผมก็เอามาอ่านด้วยความคิดถึงท่านอาจารย์รู้สึกว่าเป็นคนดีขึ้นกว่าเดิมหน่อยต่อไปนี้ ผมขออนุญาตอ่านข้อความจากลายมือของท่านพุทธทาสที่ได้รวบรวมมาพิมพ์สวยงามมากสอดคล้องกับสาระสำคัญที่ท่านดุษฎีท่านได้เมตตาพูดในตอนต้นแล้วท่านบันทึกไว้เพียงบางตอนนะ ที่ท่านก็บอกว่า “ไม่ต้องเตรียมตัวตายให้ดีที่สุด เพียงแต่จัดให้กายใจดับไปดีที่สุด เพราะไม่มีการตายที่เป็นตัวตนของใคร จิตที่เข้าถึงความจริง เห็นด้วยประจักษ์ จะเห็นว่าไม่มีตัวเราที่เกิด แก่ เจ็บ ตาย มีแต่สิ่งปรุงแต่งเป็นไปตามกฎอิทัปปัตตยของมันเอง เมื่อจิตยังรู้สึกว่ามีเรา เป็นของเรา ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ก็เป็นของเรา ถ้าไม่รู้สึกว่าเป็นของเรา ก็เป็นของธรรมชาติไป ไม่มีปัญหาอะไรแก่เรา คือไม่มี

ความทุกข์แก่เรา ชีวิตมันเป็นเช่นนั้นเองไม่มีตัวตนที่แท้จริง มีแต่การปรุงแต่งของจิตที่คิดว่าเป็นตัวเรา การต้องสละเวทนา ก็เป็นเช่นนั้นเอง มันเป็นสักแต่ความรู้สึก ระบบประสาททุกขเวทนาจึงเป็นเช่นนั้นเอง สุขเวทนาจึงเป็นเช่นนั้นเอง การเกิดดับก็เป็นเช่นนั้นเอง การเกิดเป็นเช่นนั้นเอง การตายเป็นเช่นนั้นเอง ความเจ็บเป็นเช่นนั้นเอง การหายก็เป็นเช่นนั้นเอง จะแยกบังคับให้เป็นอย่างอื่นตามใจเราไม่ได้”

ที่นี้ก็มาถึงประเด็นที่ผมขอวิเคราะห์สั้นๆ ท่านพุทธทาสตัวจริงจากสายตาของลูกศิษย์ที่ได้มีบุญวาสนาเป็นศิษย์ท่านได้อยู่ใกล้ชิดท่านนั้นเป็นอย่างไร ท่านปฏิบัติธรรม ๒๔ ชั่วโมง ๓๖๕ วัน และตลอดอายุขัยของท่านจนถึง ๘๗ ปีอย่างนั้นหรือ ผมคิดว่าท่านอาจารย์พุทธทาสมีความเป็นมนุษยธรรมดาอยู่ในตัวท่านในขณะเดียวกัน ท่านโกรธเป็นและโกรธบ่อยด้วย ผมก็เห็นว่าที่แท้ท่านก็เป็นมนุษย์ที่สอปลกเป็นเหมือนกัน แต่สอปลกแล้วท่านรู้ตัวเร็วและแก้ไขได้รวดเร็วมาก ทำให้ผมรู้สึกเคารพและรักท่าน ท่านมีจุดอ่อนอยู่ในตัวของท่าน คือความโกรธ แต่ไม่ใช่โกรธในทางสร้างประโยชน์สุขของตัวท่าน แต่โกรธที่เหตุไฉนลูกศิษย์จึงไม่ปฏิบัติธรรม ไม่ปฏิบัติตามคำสั่งเหตุไฉนการศึกษาไทยจึงเป็น “หมาทางด่วน” เหตุไฉนบ้านเมืองและผู้คนที่ทั้งหลายจึงหลงผิดไปในหลายสิ่งหลายอย่างที่มันไม่ปฏิบัติตามกฎธรรมชาติ ท่านโกรธบ่อย แต่ท่านก็หายโกรธเร็ว และ

ท่านก็แผ่เมตตาได้เร็ว ผมเองก็เคยถูกท่านโกรธด้วยความไม่เข้าใจ
แต่คุณของผม

ขออนุญาตเล่าเรื่องสั้นแก่วง มีครั้งหนึ่ง ผมไม่ได้เห็นเอง
แต่พระเล่ากันไว้เป็นตำนานที่สวนโมกข์ ท่านไปกิจนิมนต์นอกวัด
ก่อนไปท่านสั่งไว้ว่า ภูเขาที่เขาไปนอนชดอยู่ใต้ภูภูท่าน ให้จัดการ
ไล่มันไปเสียเถรและเด็กวัดก็รับคำสั่งด้วยดี เมื่อท่านกลับจาก
กิจธุระเข้าสู่วัด พอขึ้นภูภูเสร็จท่านก็ถามว่างานที่สั่งไว้เรียบร้อย
ไหม เรียบร้อยครับผม เรียบร้อยอย่างไร ตายที่ครับ นี่คือเหตุ
ที่ท่านต้องโกรธ ท่านก็เลยเทศนาว่า ไอ้เด็กบ้าๆ ไอ้เถรบ้าๆ
ไอ้พระโง่ๆ โกรธอยู่พักหนึ่ง ในที่สุดท่านก็หายโกรธและก็มีเมตตา
ดังเดิม

เรื่องที่ ๒ ทุกคนที่เคยไปสวนโมกข์ทราบดีว่า ที่สวนโมกข์
นั้นฉันเฝ้า ท่านบอกว่าฉันเฝ้าที่ไม่ได้แก่สั่งทำเคร่ง แต่เพราะ
เกรงใจชาวบ้าน ถ้าพวกเรา ๒ มื้อ ชาวบ้านเดือดร้อนกว่านี้
เพราะฉะนั้นอย่าเบียดเบียนเขาเลย เกรงใจเขา วันละมือก็พอแล้ว
เรากินเพื่ออยู่ เพราะฉะนั้นวัดสำหรับพระบวชใหม่อย่างพวกที่
ไปบวชพร้อมกัน ๓ คนคือท่านเอกชัย ท่านติเรก และเอกวิทย์
หิวตลอดพรรษา ยังมีอุปนิสัยแต่เจียะด้วยแล้วก็ทุกข์พอสมควร
มีเด็กวัดคนหนึ่งชื่อคุณพินิจ เราได้พึ่งพาอาศัยแอบซื้อขนม
อยู่เป็นเนืองนิจ เวลาตามเขาไปงานสวดที่ไหนไปสวดตามบ้าน
ครั้งสองครั้ง เตาก็ได้เงินชาวบ้านทำบุญ เราเอามาลงขันไว้ และ

ด้วยความหิว นายพินิจเด็กวัดก็รู้ใจ จะไปซื้อข้าวเหนียวบั้งบ้าง
กล้วยเผาบ้าง มาให้ฉันกินตอนเพล แอบทำกันเป็นกิจวัตร
อยู่มาวันหนึ่งนายพินิจหายไป ท่านอาจารย์ก็ถามว่าพินิจหายไปไหน
พวกเราที่นั่งกันหมด เอากิ๊วก็ไม่ได้กลางเฝ้าหน้า ท่าน
เอกชัยกลัวหาญกว่าเพื่อนยกมือ ผมครับ ทำไม ให้ไปซื้อ
ข้าวเหนียวบั้งครับ เสร็จแล้วพวกเราคงจะโดนตำโดนว่ากล่าว
เปล่าเลย แปลกใจมาก ท่านนั่งลูกเดียวแล้วปกติเมื่อฉันเสร็จ
ท่านจะชวนสนทนาเรื่องที่เป็นสาระ ที่เป็นความรู้เป็นความชาญ-
ฉลาดนอกตำรามากมาย เราได้ความรู้มหาศาล เราได้ความรู้
มหาศาล วันนั้นท่านนั่งอยู่นาน พวกเราที่นั่งตัวแข็งไปหมด แล้ว
ท่านก็ออกไปได้ วันนี้ไม่มีสนทนา เราคิดว่าท่านโกรธแล้ว เมื่อ
เรากลับมาสู่ภูภูของเรา อีก ๒ ชั่วโมงต่อมา ท่านให้เด็กวัดเอา
ขนมและผลไม้มาโปรดสัตว์ผู้ยาก ผู้ยังหิวโหยเห็นแก่กินอยู่ ผม
ก็เลยต้องกราบที่พวกเราบังอาจเห็นแก่กิน และก็ทำอะไรเหมือน
เด็กอย่างนั้น ก็ได้บทเรียนที่เจ็บแสบ ซึ่งทำให้ผมได้ความรู้ว่า
ท่านก็โกรธเป็นเหมือนกัน แต่เมตตาธรรมท่านสูงกว่า

อีกประเด็นหนึ่งที่ผมอยากจะเรียนเสนอต่อที่ประชุมเพื่อ
วิเคราะห์ต่อเนื่องก็คือ ตลอดเวลาที่ท่านพุทธทาสดำรงชีวิตอยู่
นั้น ท่านเป็นคนผมอยากเรียกว่าท่านเป็นศิลปิน ในการกินอยู่
ในการศึกษาธรรมชาตในการเคลื่อนไหวทุกอย่างท่านมีเมตตา
ที่มองอะไรๆ ซึ่งเป็นศิลปะ มีสุนทรีย์อยู่ในใจมาก สิ่งนี้ไม่ค่อย

มีใครพูดถึง ในโอกาสนี้ ผมจึงอยากให้บันทึกไว้ว่าท่านเป็นศิลปิน และเป็นศิลปินที่บรรลुरुณขั้นสูงสุดด้วยอยู่ใกล้ท่านรู้สึกผ่อนคลายอารมณ์ และได้ความรู้มากมาย ทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี มนุษยวิทยา วิทยาศาสตร์ ปรัชญา หลายสิ่งหลายอย่าง ท่านไม่เคยแยกส่วน ท่านเชื่อมโยงสิ่งเหล่านี้เป็นสังขารมของโลกและชีวิต และเป็นกฎในธรรมชาติ ท่านสอนเราไปเรื่อยๆ ไม่รู้ตัว ผมเคยมีข้อสรุปว่า เพียงแค่พรรษาเดียวที่อยู่กับท่าน เราได้เรียนรู้มากกว่าอยู่มหาวิทยาลัยหลายปีด้วยซ้ำไป เพราะอะไร เพราะวิธีถอดรหัสและผูกรหัสให้เราเข้าถึงธรรมะซึ่งเป็นกฎธรรมชาติ ท่านผูกรหัสให้เราไปคิดต่อ เป็นโจทย์ให้เราคิดใหม่ นี่เป็นศิลปะเฉพาะตัวของท่านอย่างมาก

ถ้าถามว่า ถึงขณะนี้แล้ว ผมประเมินตัวเองในฐานะที่เป็นลูกศิษย์ที่มีวาสนาได้ไปบวชกับท่าน ว่าตัวเองเป็นคนอย่างไร ผมคงต้องตอบว่าเมื่อสึกออกมาแล้ว เวลาตกทุกข์ได้ยาก ผมคิดถึงท่านอาจารย์ เรียกสติคืนมา เพราะท่านเห็นรูปของท่านให้ไว้กับผม ว่า “สติ สติ และสติ” ก็เรียกสติได้เร็วกว่าที่เป็นมาแล้ว แต่ถามว่าผมเป็นคนดีขึ้นมาน้อยแค่ไหนผมก็ไม่ดีขึ้นเท่าไรหรอกครับ ยังเป็นปุถุชนที่ยังหลงไหลเลอะเทอะอยู่บ้าง และบางทีก็ท่างเห็นธรรมะและประพฤติตัวไหลไปตามกับกระแสโลกที่เขี้ยวกราก บางครั้งก็ปล่อยตัวให้ตกต่ำได้เหมือนกัน แต่สิ่ง

ที่ปฏิเสธไม่ได้ก็คือจะรู้ตัวเร็วและจะดึงตัวองกลับ และจะเตือนตัวเองในฐานะเป็นศิษย์ว่าอย่าไม่มีสิทธิ์ที่จะชั่วและเลวทรามไปกว่านี้ ดึงกลับได้อันนี้ก็ไม่สงวนลิขสิทธิ์

สิ่งที่ผมคิดว่าเราต้องทำความเข้าใจคือ เรื่องของศิลปะการตายนั้น ท่านอาจารย์พุทธทาสเข้าใจเรื่องความตายอย่างดีเลิศ แต่ท่านทำแตกต่างจากมรณศาสตร์ของทิเบต ที่กำลังเฟื่องฟูมาก และเป็นที่ยอมรับอย่างสูง โดยเฉพาะข้อเขียนของท่านโชเกียลรินโปเช ที่พิพิธภัณฑ์สาโล ท่านแปลได้อย่างดีเยี่ยม นั่นก็เป็นที่แพร่หลายมาก คนละอย่างกับท่านอาจารย์พุทธทาส เพราะว่าความตายของทิเบตนั้นเป็นการเปลี่ยนผ่านที่มีความลึกซึ้งพิสดาร และความตายนั้นมีความสำคัญที่มีการฉลองยิ่งใหญ่กว่าตอนเกิด เราฉลองวันเกิดกันแพร่พราวทั่วโลก แต่ธรรมเนียมของทิเบตฉลองการตายไว้อย่างใหญ่ เพราะเป็นการเปลี่ยนผ่านไปสู่อีกสภาวะหนึ่ง ของท่านพุทธทาส ท่านเห็นว่าเรื่องเหล่านี้ไม่ใช่เรื่องที่จะต้องมาพิจารณากันละเอียดพิสดารอย่างนั้น แต่ท่านสอนให้อยู่อย่างเป็นผู้ปฏิบัติธรรมตามระดับสถานะที่จะไปได้อย่างสูงเท่าไร ก็ยิ่งดีเท่านั้น แล้วสอนให้เรารู้เท่าทันและมีสติที่จะอยู่อย่างรู้จักตายในสิ่งที่ควรตาย เช่น ตายจากกิเลสตัณหา ตายจากตัวกูของกู ตายจากความยึดมั่นถือมั่น อะไรทั้งสิ้นทั้งปวง ซึ่งสติอันนี้ผมคิดว่าให้คุณต่อชีวิตเราเป็นอย่างมากทีเดียว

ถามว่า ความรู้และธรรมะที่ได้จากท่านอาจารย์พุทธทาสนั้น มีโอกาสนำมาประยุกต์ใช้ได้มากน้อยเพียงใด ผมสรุปได้แต่เพียงว่า ในฐานะที่ผมเป็นข้าราชการอยู่จนเกษียณ ผมได้บทเรียนเจ็บๆ แสบๆ แพงๆ มาก แต่ก็ยังไม่บ้า แล้วก็ตั้งสติได้เร็ว ในการที่ทำอะไรๆ น้อยๆ ไม่ใช่ไม่ทุกข์ ทุกข์และพลั้งพลาดไปมากเหมือนกัน แต่เพราะได้คำสอนของท่านอาจารย์เป็นเครื่องเตือนสติ และตั้งใจว่าจะปฏิบัติเช่นนี้ต่อไปจนกว่าชีวิตจะหาไม่ สุดท้ายก็คือ ถ้าแพ้ตัวเอง แพ้แล้วก็เรียนรู้ที่จะตั้งต้นใหม่ด้วยดี และถือหลักว่าชาตินี้ขอทำ ๔ อย่าง ๑. ละชั่ว ๒. ประพฤติดี ๓. ทำจิตใจให้ผ่องใส พยายามอยู่ สอดตกบ่อย และคงจะต้องพยายามต่อไป ผมขอจบเพียงเท่านี้ ขอบพระคุณ

ประชา : ผมว่าที่อาจารย์พูดน่ารักมากนะ คือทำให้ท่านอาจารย์เป็นคนน่ารักด้วย และตัวอาจารย์เองก็น่ารัก บางทีคนเราปฏิบัติธรรมแล้วอยากเป็นคนดีมากเกินไปก็ตัดจริตนะ น่าเบื่อ ผมว่าอาจารย์ยังพูดได้อีกสักรอบ ต่อไปนี้ผมอยากจะทำให้คุณหมอนิธิพัฒน์นะครับ เพราะว่าถูกอ้างอิงอยู่บ้างตอนที่หลวงปู่ศุขมรณานิบัต และก็ได้ดูแลท่านอาจารย์อยู่ขอเชิญเลยครับ

นิธิพนธ์ เจียรกุล : นมัสการพระคุณเจ้า เรียนท่านผู้เข้าร่วมฟังทุกท่านนะครับ ก่อนอื่น ตอนคุณประชาแนะนำ อ.สุวรรณาว่าทำไมถึงเชิญ อ.สุวรรณา แต่ไม่ได้พูดถึงผมว่าทำไมเขาถึงเลือกผมมาพูดที่นี่เพราะว่าไปแล้ว ผมว่าบนเวทีนี้หรือแม้แต่ในห้องประชุมนี้ทั้งหมด ผมเองคงไม่มีความสามารถที่จะไปตีความทัศนะของท่าน แม้แต่เวลาที่ผมได้ดูแลการเจ็บป่วยของท่านนั้น ผมก็ไม่เคยได้สนทนากับท่านโดยตรงถึงในประเด็นนี้ เพราะฉะนั้น สิ่งที่ผมจะพูดคงเป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้และได้สังเกตเห็น อาจจะผิดอาจจะถูก อาจจะเป็นการใส่ไข่ใส่สีหรือมองผ่านแว่นตาของผมเองนะครับ เพราะฉะนั้น ท่านผู้ฟังก็จงเลือกคัดเอาไปแล้วกัน

สำหรับเรื่องที่ผมจะพูดนั้นคงแบ่งเป็น ๒ ส่วน ก็คือ ทาง การแพทย์ สิ่งที่ผมได้สัมผัสมา ในแง่ของแพทย์ ในแง่ของผู้ป่วย ในแง่ของญาติ มีความรู้เกี่ยวกับการตายอย่างไร และส่วนหลังผม ก็จะพูดถึงว่าเท่าที่ผมได้สัมผัสกับท่านอาจารย์พุทธทาสนั้น ท่านมีทัศนะต่อการตายอย่างไร

เริ่มต้นในทาง การแพทย์ก่อนนะครับ ความตายคืออะไร ในความหมายของเรา คือ การหยุดทำงานของอวัยวะต่างๆ ของร่างกาย ซึ่งก็จะหยุดเต้น เนื่องจากว่าหัวใจควบคุมอวัยวะต่างๆ ทั้งหมด ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งก็จะเชื่อว่า การตายนั่นจะเกิดขึ้นเมื่อสมองหยุดการทำงาน สมองหยุดในที่นี้ก็หมายถึง ในทางการ

แพทย์ก็คือ ถ้าเราติดตามคลื่นสมองของคนไข้ ๒๔ ชั่วโมง คลื่นสมองจะเป็นเส้นตรง ทั้งนี้เราเชื่อว่า การที่สมองหยุดแล้ว คนนั้นจะไม่มีโอกาสกลับคืนมาอย่างมีคุณภาพชีวิต เท่าที่ผมสังเกต คนเรามีปฏิกิริยาต่างๆ ต่อความตาย ส่วนใหญ่แล้วคนทั่วไปก็คงเห็นเหมือนกัน คือไม่อยากตาย นี่เป็นสิ่งที่เราพบบ่อยๆ นอกจากนั้นเราก็อาจจะเห็นพวกที่ประมาทหรือเสี่ยงตาย พวกนั้นก็คือตายโดยไม่ทันยังคิด บางคนอาจจะมีความรู้สึกที่อยากตายชั่ววูบ ก็คือพวกที่ฆ่าตัวตาย ส่วนพวกสุดท้ายที่เรา อาจจะไม่ค่อยพบเห็นกัน ก็คือพวกที่ไม่ยินดียินร้ายต่อการตาย ซึ่งกลุ่มหลังนี้ผมเห็นว่าต้องเป็นพวกที่ผ่านการสั่งสมและก็สรุปบทเรียนมาพอสมควร

ที่นี้ เมื่อเวลาคนเราเจ็บป่วยถึงขั้นวิกฤติมีการแสดงออกอย่างไรในแง่ของตัวคนที่ป่วยเองหรือว่าแพทย์ที่ดูแล ในแง่ของผู้ป่วย ผมคิดว่าทุกคนเกิดความรู้สึกเหมือนกัน เมื่อเราเจ็บป่วยในขั้นวิกฤติ เรากลัวอะไร เรากลัวการเจ็บปวด ทุกคนคงไม่อยากเจ็บปวด เรากลัวการพลัดพรากจากของรัก พลัดพรากจากคนรัก พลัดพรากจากงานที่เราทำสิ่งประจำวันในชีวิตที่เรารัก เราชอบ เรากลัวความโดดเดี่ยว เราารู้สึกว่าสูญเสียความเป็นมนุษย์ของเราไป สุดท้ายก็คือกลัวอะไรก็ไม่รู้เหมือนกันพอเวลาเข้าไปใกล้ยามวิกฤติหรือใกล้ตายเกิดความกลัว แต่ไม่รู้ว่าจะจริงๆ แล้วตัวเรานั้นกลัวอะไร เมื่อถามจนถึงตัวผู้ป่วย เมื่อเข้าสู่ภาวะ

วิกฤตินั้นแสดงออกอย่างไรบ้าง โดยทั่วไปแล้ว สิ่งที่เราพบบ่อย ก็คือการแสดงออกที่พุ่มพวย พยายามดิ้นรนเพื่อไม่ให้ตัวเองเกิดการตายขึ้นบางคนอาจแสดงออกโดยการต่อต้าน ต่อต้านทุกสิ่งทุกอย่าง ต่อต้านการรักษา ต่อต้านการดูแลของคนรอบข้าง บางคนอาจจะนิ่งเฉย เมื่อรู้ว่าตัวเองจะใกล้ตายก็แสดงออกโดยการสงบนิ่ง สำหรับญาติที่ดูแลผู้ป่วยแสดงออกอย่างไร ส่วนใหญ่ที่พบก็คือ พยายามดิ้นรนทุกวิถีทางเพื่อให้ผู้ป่วยนั้นมีอายุยืนยาวให้นานที่สุด ทั้งๆ ที่ไม่ทราบว่าคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยนั้นจะกลับมาอย่างน้อยขนาดไหน อีกพวกหนึ่งก็คือแล้วแต่ดุลยพินิจของแพทย์ ซึ่งอันนี้ก็เป็นที่เราพบบ่อยเหมือนกัน โดยเฉพาะในสังคมบ้านเรา ก็คือฝากความหวังไว้ทุกอย่างหรือฝากการตัดสินใจไว้กับแพทย์ว่า แล้วแต่คุณหมอจะเห็นสมควร

สำหรับในส่วนแพทย์เองนั้นมีความเห็นอย่างไร เมื่อเวลาเราใกล้ชิดกับคนไข้ที่ใกล้ตาย แพทย์ส่วนใหญ่ก็มีความรู้สึกพยายามทำให้ถึงที่สุดเพื่อไม่ให้คนไข้ตาย ทั้งนี้เพื่ออะไร อาจจะเป็นความไม่อยากเสียหน้าไม่อยากเสียชื่อ อาจจะเป็นความภาคภูมิใจที่ช่วยให้คนไข้ได้มีชีวิตรอดจนบางครั้งการกระทำอย่างนี้ ก็อาจจะลืมนึกความต้องการของผู้ป่วยและญาติไปว่า จริงๆ แล้ว จุดที่เหมาะสมสำหรับคนไข้แต่ละรายและสำหรับญาติของเขานั้น ควรจะเป็นอย่างไร กรณีนี้จะเกิดขึ้นได้ง่าย โดยเฉพาะแพทย์ที่มีประสบการณ์การดูแลผู้ป่วยในภาวะวิกฤติน้อยเนื่องจากมี

ความรู้สึกลัวว่าทำอะไรก็ได้ที่ไม่ให้คนไข้เกิดการตายเกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างน้อยก็ไม่ให้ตายในช่วงเวลาหรือในช่วงการรับผิดชอบของเขา

นอกจากนั้นแล้ว ทางแพทย์เองก็จะมีทัศนคติต่อการตายของผู้ป่วยอีกแบบหนึ่งสำหรับผู้ป่วยบางกลุ่ม โรคที่เราคาดหวังว่าโอกาสของเขาคจะน้อย โดยเฉพาะโรคที่ค่อนข้างเรื้อรัง เพราะฉะนั้น ผู้ป่วยกลุ่มนี้อาจถูกแพทย์เพิกเฉยต่อความตายของเขา ซึ่งอันนี้ก็เป็นสิ่งที่น่าเสียใจเหมือนกัน ผู้ป่วยที่เป็นโรคเรื้อรังและอยู่ในภาวะเช่นนี้ อาจต้องการการช่วยเหลือทางด้านกำลังใจจากแพทย์และจากผู้ป่วยคนอื่นเหมือนกัน

ที่นี่ ผมจะเข้ามาเรื่องว่าช่วงเวลา ๒ ปีกว่าๆ ที่ผมได้มีโอกาสเข้าไปดูแลการเจ็บป่วยของท่านพุทธทาสนั้น ผมได้เรียนรู้การตายจากท่านอย่างไรบ้าง ก่อนอื่นคุณประชาติถามว่า เอ๊ะ .....ผมเป็นหมอโรคเกี่ยวกับทางเดินหายใจ ทำไมไม่ไปรักษาท่านอาจารย์เกี่ยวกับโรคหัวใจบ้าง โรคหลอดเลือดสมองบ้าง ผมก็ถือว่าเป็นความบังเอิญมากกว่า ตอนแรกเขารายงานขึ้นไปทางกรุงเทพฯ ว่า ท่านป่วยด้วยโรคทางเดินหายใจและก็ส่งผมลงมา และก็ส่งหมอโรคหัวใจลงมาด้วย หลังจากดูแลท่านไปพักหนึ่งจนท่านฟื้นตัวแล้ว ผมก็ขอผู้บังคับบัญชาว่าจะขอดูแลการเจ็บป่วยของท่านต่อ ซึ่งผู้บังคับบัญชาก็อนุญาต จึงเป็นโอกาส

อันดีที่ผมได้ดูแลท่านต่อเนื่องมา ผมรู้สึกที่ท่านอาจารย์มีความรู้สึกต่อการตายอยู่ ๒ ประการใหญ่ๆ ด้วยกัน

ประการที่ ๒ ก็คือ ท่านไม่ได้มีความยินดีในร้ายต่อการตายตลอดเวลาที่ผมได้สัมผัสท่านในแง่ของความเจ็บป่วย ท่านไม่เคยแสดงสีหน้าถึงความวิตกกังวลสิ้นหวังหรือท้อแท้ต่อการเจ็บป่วย แม้แต่ในเวลาที่ท่านเจ็บเจียนมาก ท่านก็ไม่ได้มีปฏิกิริยาเช่นนั้นเกิดขึ้น ซึ่งต่างจากคนป่วยทั่วๆ ไปที่ผมเห็นมาก จะมีบ้างก็คือสีหน้าที่แสดงอาการอิดโรย คงเกิดจากการป่วยหนัก ซึ่งพวกเราก็คงเห็นในคนป่วยหนักทั่วไปนอกจากนั้นแล้ว ท่านไม่มีท่าทีที่เรียกร้องต่อแพทย์ การรักษาต่างๆ นั้นสามารถทำได้ในขอบเขตที่ท่านคิดว่าเหมาะสม ที่สำคัญก็คือ จริงๆ แล้วท่านเป็นคนที่ไม่ได้ปฏิเสธเทคโนโลยี ท่านไม่ได้ปฏิเสธแพทย์สมัยใหม่ ที่เหมือนสิ่งแปลกปลอมในสถานที่ของท่าน เพราะว่าผมไม่เคยเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับสวนโมกขังมาก่อน ผมถูกส่งให้ไปรักษา ท่านก็ไม่ได้ปฏิเสธหรือมีปฏิกิริยาต่อต้านกับผม แต่เทคโนโลยีนั้นท่านก็มีขอบเขตของท่าน เทคโนโลยีที่ท่านนำไปนั้นต้องอยู่ในขอบเขตของความเชื่อของท่านและท่านก็จะไม่ออกนอกอาณาบริเวณของท่าน จะไม่ยอมให้เทคโนโลยีเข้ามายุ่งเกี่ยวกับท่าน นอกบริเวณของท่าน เพราะฉะนั้นตอนที่ท่านป่วยหนัก เราเอาเครื่องตรวจคลื่นไฟฟ้าหัวใจไปตรวจท่าน ท่านก็ไม่ได้ว่าอะไรเรา

ขอเจาะเลือดท่านไปตรวจที่โรงพยาบาลสุราษฎร์ธานี ท่านก็ไม่ได้ว่าอะไร เราขออนุญาตท่านไปเอ็กซเรย์ที่โรงพยาบาลไชยา ท่านก็ไปกับเรา ไม่ได้แสดงท่าทีต่อต้านอะไร แต่ถ้าเราพูดถึงว่า จะขอท่านไปโรงพยาบาลสุราษฎร์ธานี นำท่านเข้ามาที่กรุงเทพฯ ท่านเฉย ก็คือท่านไม่เห็นด้วยกับการที่จะให้นำท่านออกจากอาณาเขตของท่านไปดูแลรักษาต่อเนื่อง

ประการที่ ๒ นอกจากจะไม่ยินดีในร้ายต่อการตายแล้ว ที่ผมสังเกตก็คือ ท่านเผชิญความตายด้วยสติและความตั้งมั่น อย่างที่ผมเรียนให้ทราบ ว่าท่านปฏิเสธการก้าวสู่อานาเขตของเทคโนโลยีทางการแพทย์ ผมว่า ท่านคงเข้าใจว่าเมื่อท่านก้าวเข้าสู่อาณาเขตของเทคโนโลยีทางการแพทย์แล้ว ท่านจะไม่สามารถควบคุมได้และสิ่งที่เกิดขึ้นในภายหลังพิสูจน์ให้เห็นว่า เมื่อท่านออกจากบริเวณอาณาเขตของวัดแล้วเทคโนโลยีทางการแพทย์หรืออะไรต่างๆ ก็กำกับท่านอย่างไร้เหตุผลยิ่งท่านถือว่าการตายของท่านนั้นเป็นไปตามธรรมชาติ ท่านได้ทำให้อาณาเขตนั่น ท่านพูดเสมอว่าวิทยาการทางการแพทย์ที่เจริญนั้นจะช่วยพยุงสังขารของท่านให้พองไม่ไป เพื่อให้ท่านภารกิจบางอย่างที่ท่านต้องการเท่านั้น และทุกครั้งที่ใกล้ภาวะวิกฤติ ท่านก็จะบอกเสมอว่า ท่านได้มีโอกาสศึกษาความเจ็บ ความทุกข์ ความตาย ให้ได้ชัดเจนทุกครั้ง

สุดท้าย ก็มาถึงปัจฉิมภาพของท่าน ในความเห็นของผม ก็คล้ายกับท่านคฤชฎี ก็คือ ผมถือว่าการตายของท่านนั้นเกิดขึ้น ตั้งแต่ที่มีการเคลื่อนย้ายของท่านออกจากบริเวณสวนโมกข์ไปแล้ว ทั้งนี้ ผมถือว่าการนำท่านออกจากวัดนั้นเป็นสิ่งที่นอกเหนือ การรับรู้ของท่านไปแล้ว กระบวนการต่างๆ ที่เกิดขึ้นในอีก ๔๔ วันหลังจากวันที่นำท่านออกจากสวนโมกข์นั้น ผมคิดว่ามันเป็น เครื่องทดสอบอะไรหลายๆ อย่างที่ดี ที่เราได้เห็นใน ๔๔ วัน หลังจากนั้น ขอบขอบคุณครับ

ประชา : ขอบคุณมากนะครับ ผมเข้าใจชัดเจนว่า เขา เชิญคุณหมอมานี้ก็อยากให้คุณหมอบริการ แต่คุณหมอบริการ ดีนะครับ ผมว่าท่านอาจารย์นี้ ตลอดชีวิตของท่าน ท่านทำเป็น ช่วงๆ ที่จะกระตุ้นสังคมให้ตื่นขึ้นมา เป็นชาครว เป็นเรื่อง ที่จะต้องวิพากษ์วิจารณ์กัน และอย่างที่คุณหมอบริการ ในครั้งสุดท้าย ในชีวิตของท่าน ท่านก็ใช้ร่างกายของท่านเป็นเครื่องทำให้เกิด การถกเถียงเรื่องสำคัญที่สุดเรื่องหนึ่งในสังคมคือเรื่อง ความตาย และก็เรื่อง การที่แพทย์สมัยใหม่เข้ามาท้าทายสิทธิในเรื่องการ ตายของผู้คน ผมว่าประเด็นนี้ ผมเฝ้ามองให้อาจารย์สันต์เลย นะครับ เชิญครับ

สันต์ หัตถิรัตน์ : นมัสการพระคุณเจ้า และที่ท่านสาธุชน ทั้งหลาย อันที่จริงในมหาวิทยาลัย ผมเคยเป็นคนเดียวที่ยังไม่เคย สนทนาศธรรมกับท่านพุทธทาส แต่รู้จักและรู้สึกว้าวกับท่าน โดยทางการอ่านหนังสือธรรมะของท่าน และก็เรียนรู้พระพุท ธศาสนาจากหนังสือของท่าน เพราะฉะนั้นสิ่งที่ผมพูดในวันนี้ หาก ไม่ตรงความจริงก็โปรดอภัยด้วยก็แล้วกัน

ที่จริง ความตายในทัศนะของท่านพุทธทาสนั้น เป็นความ ตายที่มีความหมายลึกซึ้งกว่าที่เราเข้าใจกัน และก็พวกเราใน ปัจจุบันนี้ ผมเน้นคำว่าปัจจุบัน ไม่เข้าใจการตายและความตาย ที่จริง การตายและความตายก็ต่างกัน การตายนั้นมันเป็น กระบวนการที่มันเกิดขึ้นไปเรื่อยๆ จนกระทั่งถึงจุดสุดท้ายคือ ความตายนั่น ท่านพุทธทาสกล่าวถึงการตายและความตายไว้ อย่างค่อนข้างชัดเจน และอันที่จริง ท่านได้ใช้ร่างกายของท่าน เป็นบทเรียนอย่างที่คุณหมอนิธิพัฒน์ได้พูดแล้ว เป็นบทเรียน ให้พวกเราได้ตระหนักว่า ความเข้าใจผิดในปัจจุบันทำให้คนเรา ประสบกับความทุกข์ทรมานมากขึ้น

เดี๋ยวนี้เราจะเห็นได้ว่า คนปัจจุบันนี้ชอบตายที่โรงพยาบาล ใครที่เจ็บหนักหน่อย ไม่สบายหน่อย อาจจะไปอยู่โรงพยาบาล ขอตายที่โรงพยาบาลเถอะ ยังไงก็ให้ตายที่โรงพยาบาล โดยเขา ลืมไปว่าการตายที่โรงพยาบาลนั้น เป็นการตายที่ผิดธรรมชาติ ผิดธรรมชาติ ตายโดยนำมือของคนอื่น คือนำมือของแพทย์และ

พยาบาล พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายของความตายแบบนี้ว่า ตายโง่ แต่คนในปัจจุบันนี้ชอบตายโง่ คนสมัยก่อนไม่ชอบ พอเจ็บหนักมากๆ ก็อยากจะอยู่ที่บ้าน อยากจะอยู่ท่ามกลางพ่อแม่พี่น้องคนที่คนรัก อยู่ในบ้านที่ตนเองสร้างมาหรือได้อาศัยมาตลอดชีวิต เพื่อที่จะมีความอบอุ่นและก็จากไปอย่างสงบ แต่คนในปัจจุบันนี้ วัฒนธรรมของโลกาภิวัตน์ หรือโลกาภิวัตน์ทำให้เราไปคิดแบบฝรั่ง คิดว่าอะไรๆ ก็ต้องเซฟให้มันมากที่สุด ตรวจก็อยากตรวจให้มากที่สุด รักษาก็อยากรักษาให้มากที่สุดกินยาก็อยากกินยาให้มากที่สุด ไม่รู้กินอะไรกันหนักหนาเยอะแยะไปหมดเดี๋ยวนี้มียาหลายชนิด เดี่ยวก็ชีวิตดี เดี่ยวก็ยากลำบาก มีออกมามากมายก่ายกอง อันนั้นมันไม่ได้เป็นสิ่งที่ทำให้เรามีสุขภาพที่ดีที่สุดได้และการตายก็เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น การตายในโรงพยาบาลเป็นการตายลำบาก ก่อนจะตายก็โดนทุบหน้าอก โดนกดหัวใจ โดนท่อใส่สายระโยงระยางต่างๆ นี่ไม่นับไ้การที่เข้าไปที่แรกก็ต้องโดนเจาะเลือด โดนตรวจปัสสาวะ สอนปัสสาวะอะไรต่างๆ นานาเหล่านี้เพราะฉะนั้น ผมว่าเราต้องเปลี่ยนวัฒนธรรมอันนี้ เราถูกมอมเมาให้เข้าใจผิด แล้วก็ทำให้เกิดความตายที่ผิดธรรมชาติธรรมชาติดั้งเดิม ซึ่งอันนี้ท่านพุทธทาสได้เข้าใจเป็นอย่างดี และท่านพูดมาแล้วซ้ำอีก ท่านเขียนท่านพูดไว้ในที่ต่างๆ เป็นจำนวนมาก ซึ่งผมก็ได้อาศัยจากหนังสือของท่านเรียนรู้ที่คนะการตายของท่าน

ที่จริง ถ้าจะให้พูดไป เมื่อก่อนคุณก็ไม่ได้พูดแล้ว ในเช้าวันที่ท่านอาพาธหนักครั้งสุดท้าย ท่านพูดกับพระพรเทพ ซึ่งเป็นพระลูกศิษย์ที่ช่วยเหลือดูแลช่วยงานท่านอยู่นั้น ท่านพูดว่า “นาคแล้วการเดิมจะมาก่อการเดิมที่เป็นครั้งแรก พรเทพเอายามของเราไปเก็บ ถ้าก็เอาบุญแจ่มในกระเป๋านี้ไปด้วยเราไม่อยากจะตายคาบุญแจ่มอุกาสาร” แสดงว่าท่านทราบล่วงหน้าแล้วว่าวันนั้นท่านจะอาภารหนัก และก็คงจะไม่รอดท่านถึงบอกเราว่าไม่อยากจะตายคาบุญแจ่มอุกาสาร แต่เย็นวันนั้นเองท่านก็หมดสติจากหลอดเลือดในสมองแตก และที่จริง ถ้าทุกคนปล่อยวางตามที่ท่านได้ย่ำไว้ตลอดมา ท่านก็คงจากไปในวันนั้นหรือภายในคืนนั้นโดยไม่ต้องได้รับความทรมานใดๆ เพื่อขึ้นโดยไม่จำเป็น แต่ก็มีผู้หวังดีแต่ปรารถนาร้าย ก็ยื้อยุดฉุดคร่าท่านไปโรงพยาบาล และก็นำตัวมากรุงเทพฯ ท่านได้ถูกทำตามระเบียบการของโรงพยาบาล สำหรับคนที่ใกล้ตายหรือคนที่เจ็บหนักก็ต้องถูกทำทุกสิ่งทุกอย่าง แล้วกว่าที่เขาจะยอมรับว่าเขาหมดความสามารถก็ล่วงไป ๔๐ กว่าวัน ถึงยอมให้ท่านตายในวันที่ ๘ กรกฎาคม

การตายของท่านในวันนั้นก็ทำให้สังคมไทยได้ถูกคิดขึ้นมาว่าการที่เราฉุดคร่าผู้ป่วยไปรับการรักษา ทั้งๆ ที่ผู้ป่วยได้ยืนยันไว้อย่างชัดเจนหลายครั้งว่าไม่ปรารถนาเช่นนั้น การทำอย่างนั้นถูกต้องหรือไม่ถูกกฎหมายหรือไม่ ที่จริงผิดกฎหมายนะครับ การ

หน่วงเหนี่ยวกักขังหรือการนำตัวไปโดยคนนั้นไม่ยินยอม ที่จริงผิดกฎหมาย แล้วก็ผิดจะพูดว่าอะไรดี ผิดจรรยาบรรณด้วย

สอง ที่ทำให้พวกเราต้องถกเถียงกันก็คือว่า การกระทำเพื่อที่จะยืดการตาย แต่พวกเราชอบมาบิดความจริง โดยเรียกว่า การยืดชีวิตแต่ที่จริงคือการยืดการตาย คือเขาจะตายแต่ไม่ยอมให้เขาตาย พยายามยืดมันออกไป การกระทำอย่างนั้นสมควรหรือไม่ ซึ่งพวกเราจะต้องนำไปพิจารณาและไตร่ตรองวิเคราะห์กัน

สาม เมื่อก็ได้พูดถึงแล้วว่า การตายในตรงพยาบาลนั้น เป็นการตายที่ดีที่สุดหรือเราต้องนำไปคิดกัน

อีกประการหนึ่งที่ผ่านมา ตอนนั้นเราก็เห็นแล้วว่าผ่านมา ๗ ปีแล้วตอนนั้นทุกคนฮือฮากันมากกว่า บทเรียนจากการณีอาพาธของท่านพุทธทาสคงจะทำให้การดูแลรักษาผู้ป่วยที่หมดหวังนี้ดีขึ้น

แต่ที่ผ่านไป ๗ ปีแล้วก็ยังไม่มีความก้าวหน้าของการดูแลรักษาผู้ป่วยที่หมดหวังออกมาจากแพทยสภา แพทยสมาคม สภานายความ สภาสังคมสงเคราะห์ เภรสมาคม หรือสมาคมสังคมศาสตร์และอื่นๆ ทั้งที่เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่ เป็นเรื่องที่ทำให้คนเราแทนที่จะได้ตายอย่างสงบกลับต้องตายลำบาก หรือที่เมื่อกันมบอกแล้วว่าต้องตายโหงุนั่นเอง แม้กระทั่งครั้งหลังสุด เมื่อวันที่

๑๖ เมษายน ๒๕๕๑ นี้เอง แพทยสมาคมการพยาบาล สมาเภสัชกรรม ทันตแพทยสภา และคณะกรรมการประกอบโรคศิลป์ ได้ประกาศสิทธิของผู้ป่วย ๑๐ ประการ มีตั้ง ๑๐ ประการนะครับ แต่ใน ๑๐ ประการนี้ก็ยังไม่ได้ครอบคลุมสิทธิที่จะกำหนดการรักษาพยาบาลของตนเองไว้ล่วงหน้า เพราะฉะนั้น ใครหลงกลเข้าไปโรงพยาบาลก็หมดสิทธิ์ ที่จะโดนทำโน่นทำนั่นได้ เพราะเขาให้เซ็นอนุญาตไว้ตั้งแต่ก่อนเข้าโรงพยาบาลแล้ว เพราะฉะนั้น สิ่งต่างๆ เหล่านี้ก็เป็นสิ่งที่เราจะต้องระวัง

ท่านดุษฎีพูดไว้แล้วว่า ท่านพุทธทาสพูดถึงเรื่องการตายมีอยู่ ๒ ชนิด คือ การตายในภาวชาตินหรือการตายในทางโลก นั่นก็คือการสิ้นชีวิต ส่วนการตายในภาวธรรมนั้นก็คือ การตายจากกิเลสหรือการตายจากความเป็นตัวกูของกูและท่านพุทธทาสก็ยังพูดต่อไปอีกว่า คนที่ตายไม่เป็นคือคนที่ไม่รู้ว่าจะตายอย่างไรให้ดีที่สุด เพราะฉะนั้นเมื่อตายไปแล้วก็ตายลำบาก แล้วก็ตายไม่ดี ท่านได้กล่าวว่า พระพุทธเจ้าตายเสร็จสิ้นแล้วตั้งแต่วันตรัสรู้ที่ต้นโพธิ์ นั่นคือตายจากกิเลส ตายจากตัวกูของกู การตายให้เป็นคือการให้ร่างกายมันแตกดับไปในลักษณะที่เหมาะสม แม้ยังไม่เป็นพระพุทธรูปหรือยังไม่เป็นพระอรหันต์ ก็ทำตามอย่างท่านได้เท่าที่จะทำได้ เราจึงเห็นได้ว่าเรื่องตายนั่น เมื่อควรตายก็ให้มันตายอย่างที่เราเรียกว่าปลงสังขาร ปลงอาลัยสังขาร จะต้องไปดิ้นรนต่อสู้ให้ยุ่งยากลำบากไปทำไม เรื่องผ่าตัดเอาหัวใจ

ไปใส่เป็นเรื่องบ้าง บอๆ ของคนที่ไม่รู้จักตาย ตายไม่เป็น ก็ต้องตายโหงอยู่ดี คือตายด้วยจิตใจที่ไม่อยากตาย เรียกว่าตายโหงหมด อย่างต้องตายโดยที่ไม่อยากตายอย่าเป็นคนโง่ เป็นคนไม่รู้ว่าธรรมชาติต้องเป็นไปอย่างนั้น เพราะฉะนั้นอย่าให้ยุ่งยากมากนัก เมื่อควรตายก็ต้องตาย เหมือนกับที่พระพุทธเจ้าปลงอายุสังขารว่า ๓ เดือนจากวันนี้จะปรินิพพาน หมายความว่าให้ร่างกายแตกดับไปตามธรรมชาติ ส่วนนิพพานของกิเลส นิพพานเสร็จสิ้นแล้วตั้งแต่วันตรัสรู้ เมื่อเรามีธรรมะในเรื่องนี้ ก็ไม่มีการตายโหง

แล้วท่านพุทธทาสยังสอนว่า ความตาย ภาษาคนแก่ได้ด้วย ความตายในภาษาธรรม หนามยอกก็เอาหนามบ่งได้ แต่ไม่ใช่หนามอันเดียวกัน แม้เป็นหนามชนิดเดียวกัน จากต้นไม้ต้นเดียวกัน อันหนึ่งทำหน้าที่ยอก อีกอันทำหน้าที่บ่ง นั่นก็คือการตายในภาษาธรรมตายจากกิเลส จะช่วยกำจัดหรือช่วยบ่งหนาม ความกลัวตายในทางร่างกายทำให้การตายในทางร่างกายหมดความหมายอีกต่อไป แล้วท่านยังกล่าวถึงวัฒนธรรมการตายของพุทธบริษัทไว้ ท่านกล่าวว่า สมัยเมื่ออาตมาเป็นเด็กๆ โยมแม่เล่าให้ฟังถึงการตายของตา ตาได้ตายอย่างวัฒนธรรมของพุทธบริษัท ตามประเพณีวิธีของพุทธบริษัท ตาเป็นคนแต่อายุมากแล้วแต่ไม่ใช้แก่งอ้ม เมื่อถึงเวลาที่จะตาย ตาก็บอกว่าไม่กินอาหารแล้วกินแต่น้ำและยา ต่อมาก็บอกว่ายาก็ไม่กินแล้ว กินแต่

น้ำ พอถึงวันที่จะตาย ตานั่งพูดกับลูกหลานรวมทั้งโยมแม่ด้วย ถึงเรื่องที่จะตาย แล้วก็ไล่คนที่ร้องไห้ออกไป คงเหลืออยู่คนเดียว ที่กล้าที่บังคับตนเองได้ที่ไม่ร้องไห้แล้วตาก็จะตาย นี่คือวิธีตาย ธรรมเนียมโบราณของพุทธบริษัทที่ดีที่ประพฤติและอบรมกันมา อย่างดี เขาทำได้แม้กระทั่งว่าจะตายลงในการหายใจครั้งไหน เป็นการหายใจครั้งสุดท้ายแบบสวิตช์ไฟฟ้า ที่ท่านอุปัชฌาย์พูดเมื่อกี้ ว่าตายโดยอานาปานสติ มีสติอยู่ตลอดเวลา เดียวนี้เราไม่เป็น อย่างนั้น ไม่ประสปีระสากับการทำอย่างนั้น มีการต่อสู้ดิ้นรน อย่างผิดๆ ที่จะไม่ตายเอาไว้เรื่อยๆ มันก็ไม่มีที่จะตายอย่าง ปิดสวิตช์ไฟได้ ก็อย่างที่เคยก็ล้มพูดแล้ว ถ้าถึงเวลาที่จะตาย มีคนมาทาบหน้าอกมาใส่ทอหายใจ ใส่สายโน่นสายนี้ ทำให้เกิด เวทนาแก่กล้าขึ้นอย่างนั้นก็ยากที่จะตั้งสติและก็จะตายอย่างสงบได้

อย่างไรก็ตาม ท่านพุทธทาสก็ได้สอนไว้ด้วยว่า จะเป็น คนชั่วคนดีอย่างไร ถ้าอยากจะตายดีแล้ว ในนาทีสุดท้ายต้อง ตั้งสติให้ได้ และปล่อยวางทุกสิ่งทุกอย่าง ดับความเป็นตัวกู้อย่าง ตัวกูให้หมดสิ้น แล้วก็จะตายดีได้ท่านกล่าวไว้แบบนี้

อย่าเข้าใจไปว่าต้องเรียนมาก
ต้องปฏิบัติลำบากจึงพ้นได้
ถ้ารู้จริงสิ่งเดียวก็ง่ายตาย
รู้ดับได้ไม่มีเหลือเชื่อก็ลอง

เมื่อเจ็บไข้ความตายจะมาถึง
อย่าพร่ำพร่ำทวดไหวให้หม่นหมอง
ระวังให้ดี ดี นานที่ทอง
คอยจดจ้องให้ตรงจุดหยุดให้ทัน
ถึงนาทีสุดท้ายอย่าให้พลาด
ตั้งสติไม่ประมาทเพื่อดับขั้น
ด้วยจิตว่างปล่อยวางทุกสิ่งอัน
สารพันไม่ยึดครองเป็นของเรา
ตกระไดพลอยโจนให้ดี ดี
จะถึงที่มุ่งหมายให้ง่ายเข้า
สมัครใจดับตนดลนพพาน

ขอบคุณครับ

ประชา : ที่ อ.หมอสนัดพูดสำคัญนะครับ และก็ เป็น ปัญหาร่วมสมัยกับพวกเราอย่างยิ่ง ผมหวังว่าจะเกิดกระบวนการ ที่จะทำให้เป็นเรื่องทางกฎหมายด้วย ผมหวังว่าจะเกิดอย่างนั้น ได้ ผมยินดีที่มาพูดในวันนี้ส่วนหนึ่งเพราะว่าวันนี้เป็นวันเสียของ แม่พูดดี และแม่อีกถูกกระบวนการที่ว่านี้ แล้วส่วนหนึ่งมันอยู่ใน วัฒนธรรมสมัยใหม่ วัฒนธรรมบริโภคด้วยคือว่า มันมีเรื่อง ของเงินทองเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ยิ่งคุณมีสภาวะที่น้อยการดูแล

คนป่วยในระยะสุดท้ายนี้แพงมากนะครับ ค่าใช้จ่ายก็แพงมาก แต่ว่าคล้ายๆ กับมันอาศัยวัฒนธรรมเดิม ในแง่ของลูกจะต้องลำบากมากเวลาพ่อแม่อายุมากแล้ว ซึ่งผมหวังว่าคงจะมีการอภิปรายและก็ทำให้เรื่องเหล่านี้ชัดเจนขึ้นผมว่าเป็นเรื่องน่าสนใจ และที่เกี่ยข้องอีกอันหนึ่งซึ่ง อ.สุวรรณาอาจจะกำลังสนใจอยู่พอดีก็คือ คนเรามีสิทธิที่จะเลือกตายก่อนธรรมชาติมัย ก่อนธรรมชาติมันเป็นไปได้มัย สมมติว่าเราว่าอยู่อีกไม่นานก็กรรมานอะไรอย่างนี้เราขอตายเสียก่อนไม่ได้หรือ อยู่ก็ลำบากเปล่าๆ เชิญครับ

สุวรรณา สถานานันท์ : นมัสการพระคุณเจ้า และผู้ร่วมแสงทหธรรมะทุกท่าน ที่สนใจคำถามนั้นก็ไม่ใช่เพราะต้องมานั่งเป็นวิทยากรวันนั้นะคะที่อยากจะเรียนเสนอในวันนี้ อาจจะมาจากคำถามที่เฉพาะ แตกต่างจากวิทยากรท่านอื่นอยู่บ้าง คงไม่พูดถึงตัวท่านอาจารย์พุทธทาสในฐานะบุคคลที่บังเอิญได้รู้จักนะคะ ตัวดิฉันเองก็เคยได้ไปสนทนากับตัวท่านอยู่บ้างและก็ถูกท่านอบรมอยู่เรื่อยๆ เหมือนกัน แต่ก็รู้สึกเป็นมงคลที่ถูกคนอย่างท่านอบรม

ดิฉันอยากจะตอบคำถามเดียว คือคำถามที่ว่าการศึกษาทำให้ที่ต่อความตายแบบพุทธ โดยอาศัยอาจารย์พุทธทาสเป็นตัวอย่าง นี่สำคัญอย่างไรต่อสังคมไทยปัจจุบัน จริงๆ รวมไปถึงสังคมโลกด้วย ทำไมเราจะต้องมาคิดถึงทำให้ต่อการตายแบบนี้ในสภาวะปัจจุบัน

ในบรรดาวิทยาการที่มนุษย์สร้างขึ้นมา ไม่มีศาสตร์และศิลป์ใดที่สนใจการตายมากเท่ากับการแพทย์และศาสนา ขณะที่ความตายกระต๊อบเท้าแล้วประกาศว่าหมดเวลาแล้ว เมื่อนั้นศาสนาจะเข้ามาช่วยเยียวยาจิตใจทั้งคนที่อยู่เบื้องหลัง ซึ่งจะต้องรู้สึกสูญเสีย และถ้าเผลอก็จะเป็นเรียนแก่คนที่จะอยู่ต่อไปด้วย แต่ทุกครั้งที่เราพูดถึงความตายในแง่ของการสูญเสีย ดิฉันคิดว่า เป็นการมองจากจุดเดียว คือจากจุดของคนที่จะตายยังติดยึดในรสอร่อยของชีวิต ในบรรดาศาสนาสาภณนั้นไม่มีวิธีอธิบายความตายหลายๆ อยู่ ๒ วิธี

วิธีที่ ๑ ได้แก่กลุ่มศาสนาแบบเอกเทวนิยม ยิว คริสต์ อิสลามคือศาสนาฝ่ายเอกเทวนิยมมองว่า คนเราเกิดครั้งเดียวตายแล้วจบ จะต้องเผชิญกับคำพิพากษาไปสวรรค์หรือไปนรกชั่ววันรันตร การคิดแบบนี้แปลว่าโอกาสในชีวิตมีครั้งเดียว คือในโลกปัจจุบัน การคิดถึงความตายแบบนี้ว่าเป็นจุดจบสุดท้าย ทำให้ชีวิตที่เราได้อยู่เข้มข้นจริงจัง กรอบความคิดแบบนี้จะเอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงตัวเองและสังคมอย่างจริงจังเพราะไม่มีโอกาสอื่นถ้าจะทำอะไร จะเปลี่ยนอะไรต้องเปลี่ยนเดี๋ยวนี้และจะทำให้เป็นคนซึ่งพยายามทำอะไรให้สัมฤทธิ์ผลอย่างรวดเร็วเพราะไม่มีโอกาสหน้า แต่ในขณะเดียวกัน วิธีคิดแบบนี้จะเอื้อต่อการเป็นโรคประสาท เพราะว่าจะเครียดมาก ไม่มีโอกาสอื่นอีกจริงๆ แล้วการคิดว่ามีโลกหน้า ถ้าพูดในภาษาเอกเทวนิยมก็

เรียกว่า โลกอุตรภาพ (transcendent) การคิดแบบนี้ ในแง่หนึ่ง มันทำให้โลกที่เราเห็นได้จับต้องได้ หรือโลกเชิงประจักษ์นี้ มีความเข้มข้นจริงจังมาก เพราะว่าหลายคนจะมองแต่เพียงว่า โลกอุตรภาพเป็นตัวขัดแย้งต่อโลกประจักษ์แต่จริงๆ แล้ว ดิฉัน คิดว่าโลกอุตรภาพนั้นอาจทำให้โลกประจักษ์จริงจังมากขึ้น ทั้งนี้ เพราะโลกอุตรภาพเป็นโลกมิติอื่นซึ่งแตกต่างจากดลกประจักษ์ ซึ่งเป็นกาลเทศะเดียวของชีวิตนี้

วิธีที่ ๒ คือการมองว่า ความตายเป็นการเปลี่ยนสู่สภาพอื่น วิธีคิด แบบนี้มี ๒ ส่วนใหญ่ๆ คือ แบบที่ ๑ คือคิดแบบฮินดู ซึ่งมองว่าการตายเหมือนกับร่างกายเราเปลี่ยนเสื้อผ้าชุดใหม่คือ ตัวตนเราไม่เปลี่ยนแต่ร่างกายเปลี่ยน แบบที่ ๒ คือคิดแบบพุทธ แบบพุทธนี้จะคิดเป็นเชิงการแปรเปลี่ยนสภาพชีวิตไปทั้งหมด ไม่มีอะไรที่เป็นตัวตนคงอยู่ไม่เปลี่ยนแปลง การคิดแบบพุทธ สามารถเปรียบเหมือนกับไอน้ำที่ลอยขึ้นไปกลายเป็นเมฆฝนแล้ว ตกลงมาเป็นน้ำ แล้วกลายเป็นน้ำตามแม่น้ำ สาธารณมหาสมุทร หรือความชื้นในดินเราบอกไม่ได้ว่าความชื้นในไอน้ำแรกมันอยู่ ตรงไหนในทั้งหมดนี้ แต่เน้นการแปรเปลี่ยนของสภาพชีวิต ไม่ ตัวตนที่ไม่เปลี่ยน แล้วไปสู่ฟ่อน เพราะฉะนั้นการไปเกิดใหม่ แบบพุทธนี้แตกต่างฮินดู ที่นี้ ถ้าเราคิดว่าความตายเป็นการ แปรเปลี่ยนสภาพชีวิตแบบนี้ ในทางพุทธเราเรียกว่า วัฏสงสาร คือเปลี่ยนเป็นวัฏจักรตายแล้วเกิด เกิดแล้วตาย การคิดแบบนี้

ทำให้เราเห็นว่า ชีวิตปัจจุบันเป็นชีวิตที่มีโอกาสอีกมาก เป็นชีวิต ที่เครียดน้อยกว่าชีวิตที่เชื่อในความตายแบบจุดจบครั้งเดียว แต่ คิดแบบนี้ก็ทำให้เรื่อน้อยกว่าต่อความเชื่อในการเปลี่ยนแปลง อย่างจริงจังเข้มข้น เพราะเราคิดว่าไม่เป็นไร คราวหน้ายังมี โอกาส เพราะความจริงจังจะเกิดก็ต่อเมื่อ หนึ่งมีเวลาน้อยเวลา จำกัด และสองไม่มีโอกาสอีกแล้ว แต่วัฒนธรรมพุทธทำให้ เชื่อว่ายังมีโอกาสอื่นในชาติภพอื่นในชีวิตอื่น ถ้าพระพุทธเจ้าท่าน มี ๕๐๐ ภพชาติพวกเราปู่ชนอาจจะไม่มีเป็นแสน ทำให้จะต้อง เครียดมากถ้ามีโอกาสอีกเป็นแสนครั้ง

จากระบบอธิบายเกี่ยวกับความตาย ๒ แบบนี้ นำไปสู่ ทศนคติต่อความตาย ๒ แบบใหญ่ๆ แบบที่หนึ่ง คือ ยอมรับ ความแน่นอนของความตาย ดิฉันว่าสายพุทธยอมรับเลยว่าไม่ต้อง พยายามหนี และยอมรับได้ง่าย ด้วยเหตุที่ว่าจะมีโอกาสใหม่ แบบที่สอง คือ ต่อสู้กับความตายจนถึงที่สุด เพราะว่ามีโอกาส เดียว เราต้องยึดโอกาสนี้ให้แน่นที่สุด คือท่าทีของเอกเทวนิยม ที่นี้ในสังคมไทยปัจจุบัน ดิฉันคิดว่าการแพทย์สมัยใหม่พัฒนา จากศาสตร์ตะวันตก ซึ่งมาจากการปฏิเสธศาสนาเอกเทวนิยม ถ้าเราไปอ่านประวัติศาสตร์ของวิทยาศาสตร์โลกตะวันตก เรา จะเห็นชัดแต่ในขณะเดียวกัน วิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นฐานของการ แพทย์สมัยใหม่ก็มองว่า ชีวิตมีแต่ชีวิตเชิงวิทยา คือชีวิตปัจจุบัน ทำให้ชีวิตปัจจุบันเข้มข้นจริงจัง ทั้งๆ ที่ วิธีอธิบาย “ความจริง”

ของวิทยาศาสตร์จะแตกต่างจากวิธีของฝ่ายเอกเทวนิยม การแพทย์สมัยใหม่ ในฐานะสถาบันแห่งความรู้และก็เป็นสถาบันแห่งอำนาจด้วย ทำงานอยู่บนสมมติฐานของการยืดอายุให้ถึงที่สุด เทคโนโลยีทางการแพทย์ปัจจุบันทำให้คน

สามารถมีชีวิตในทางเทคนิค คือมีท่อระโยงระยางและคนยังมีชีวิตอยู่เพราะว่าหัวใจอาจจะยังเต้นหรือสมองยังไม่ตาย สามารถทำได้เป็นปีๆ ในขณะเดียวกัน การแพทย์สมัยใหม่ในบริบทของสังคมไทยก็ดำรงอยู่ในสังคม ซึ่งมีวัฒนธรรมชนิดที่ยอมรับความแน่นอนของความตายมากกว่าในโลกตะวันตกปัจจุบัน ศัพท์ทางการแพทย์ที่เราใช้ ซึ่งท่านคฤชฎีก็ได้พูดถึงแล้วเมื่อที่ว่ามีการปลงอายุสังขาร ละร่างหรือสิ้นบุญ คำเหล่านี้ทำให้เราเห็นได้ว่า เราไม่ได้มองความตายเป็นจุดจบเด็ดขาด

อีกประเด็นหนึ่งที่อยากจะเสริมตรงนี้ ที่สำคัญคือว่า ในปัจจุบันนี้มีเงื่อนไขอยู่อย่างน้อย ๒ ประการ ที่ทำให้เราต้องหันกลับมาใคร่ครวญท่าทีต่อความตายแบบพุทธ

ประการที่ ๑ ดิฉันคิดว่าทั้งชีวิตและความตายกำลังถูกนิยามด้วยชีววิทยาเท่านั้นมากขึ้นเรื่อยๆ ชีววิทยาในที่นี้เป็นชีววิทยาที่แคบถ้าชีววิทยาในความหมายที่กว้างสามารถมองเป็นองค์รวม ตัวอย่างเช่นนักคิดชาวฝรั่งเศส ชื่อ เดย์ร์ เดอ ชาร์แดง เชื่อว่าชีววิทยาสามารถนำไปสู่พระเจ้าได้ ซึ่งก็เป็นชีววิทยาอีกแบบหนึ่ง แต่ว่าชีววิทยาที่เรากำลังพูดถึงนี่ เป็นชีววิทยาที่ถูกยึดครองโดย

วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี คือการมองว่าชีวิตนี้คือการทำงานของอวัยวะ การทำงานของอวัยวะขึ้นอยู่กับการทำงานของกล้ามเนื้อ การทำงานของกล้ามเนื้อก็คือการทำงานของกระบวนการทางชีวเคมี ในที่สุดชีวิตก็คือการทำงานของกระบวนการทางเคมี คิดแบบนี้ชีวิตก็เหลือเพียงกระบวนการทางชีวเคมี อวัยวะหยุดทำงานชีวิตก็หมด

ประการที่ ๒ ในระดับสังคม เมื่อที่คุณหมอสันต์ได้พูดนัดหนึ่งแล้วคือว่า พลังบริโภคนิยมนี้ได้ทำให้ชีวิตของเรานั้นแหละ ถูกลดทอนเหลือแค่ดิฉันขออนุญาตใช้คำว่าก่อนเนื้อ เพื่อการบริโภค มีชีวิตก็เหมือนกึ่งตายในแง่ที่ว่าเรามีชีวิตแต่ขาดชีวิตจิตใจ และคนที่มีชีวิตในสังคมบริโภคแต่ขาดสิ่งที่ดิฉันเรียกว่าชีวิตจิตใจนี้ กลัวความตายมาก เพราะว่ากลัวจะขาดความสุขชนิดที่ได้จากการดื่มคลอสเตอร์เบียร์ ดิฉันมองว่าการมีชีวิตที่มีชีวิตชีวาด้วยนั้น ต้องมีความหลากหลาย ต้องมีพลังสร้างสรรค์ ต้องมีหลายมิติ ดิฉันขอยกตัวอย่าง ที่ว่ามีชีวิตแต่ขาดชีวิตจิตใจนี้เป็นอย่างไร เพราะว่าดิฉันคิดว่าชีวิตในปัจจุบันนี้ ส่วนที่เป็นจิตใจในบางคนก็ไม่เชื่อแล้วว่ามีมิติทางจิตวิญญาณ หรือไม่ก็ความเป็นจิตใจก็ถูกขायอยู่ในสินค้าบริโภค เวลาคุณรักพ่อแม่ เขาก็ถามว่าถ้ารักพ่อแม่ให้ชื่อนมยี่ห้อไหน ถ้ารักลูกให้ชื่อบึงยี่ห้อไหน ถ้ารักแฟนให้ชื่อบริษัทไหนยี่ห้อไหน สิ่งที่เขาให้คุณเมิใช้เพียงความพยายามที่จะให้คุณซื้อสินค้าณะคะ แต่ถ้าเราคิดว่าความรักเป็น

มิติของชีวิตจิตใจ เวลาเขาขายสินค้า เขากำลังเอาชีวิตจิตใจ
ขายไปพร้อมกับสินค้าด้วย ถ้าเราตกเป็นทาสของตรรกะแบบนี้
ไปเรื่อยๆ โดยไม่รู้เท่าทันนั้น ในที่สุดแล้วเราจะคิดไม่ออกว่า
จะรักเพื่อนมนุษย์ยังไงโดยไม่ซื้อสินค้าบางตัว นี่พูดแรงไปนะคะ
แต่ดิฉันว่าตรรกะอันนี้กำลังครอบงำเราและมีพลังมหาศาล

มีนักคิดนักวิจัยชาวตะวันตกคนหนึ่งตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับ
สังคมของเขาเอาไว้ว่า ตอนนี้มีภาวะขัดแย้งอยู่ภายใน เรื่องทำที่
ต่อความตายในสังคมตะวันตก เขาบอกว่าในด้านหนึ่ง วิทยา-
ศาสตร์และเทคโนโลยีทำให้คนสามารถวิ่งหนีความตายได้อย่าง
สุดชีวิต ในขณะที่คนบางคนอยากตายอย่างสงบก็ลำบาก ตอนนี้มี
มีการบวนการในโลกตะวันตกเองซึ่งพยายามจะให้คนใช้ชีวิต
อย่างมีศักดิ์ศรี ปฏิเสธการรักษาและอื่นๆ เพราะว่าหลายคน
บอกว่า ตอนเกิดฉันเป็นคน ตอนตายฉันไม่อยากเป็นผักแต่ใน
ขณะเดียวกัน ในสังคมตะวันตกนั้นเองกลับเป็นสังคมที่เขาใช้
คำว่ามวลชนกลัวตาย เขาบอกว่า mass fear of death เป็น
ยังไง มีคนวิเคราะห์ว่าอย่างนี้

ประการแรก ครอบครัวยุคใหม่เป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น
เรื่อยๆ ซึ่งหมายความว่าเราขาดญาติพี่น้องที่จะร่วมทุกข์ในเวลา
แห่งความเศร้าโศก เวลาสามีตายหรือภรรยาตายหรือลูกตาย
ชีวิตแทบจะไม่มีอะไรเหลือแล้ว ไม่มีความหมายที่จะอยู่ต่อไป

เมื่อไม่นานมานี้มีภาพยนตร์เรื่องหนึ่งฉายทางโทรทัศน์เรื่อง What
Dreams May Come? ไม่ทราบว่าคุณเรามีใครดูหรือเปล่า
นางเอกเป็นศิลปิน บังเอิญลูกประสบอุบัติเหตุตาย พอลูกตาย
แก่เป็นบ้า ๔ ปีต่อมา สามีแก่ประสบอุบัติเหตุอีก ตายอีก
ในที่สุดแก่เลยฆ่าตัวตายไป เพราะว่าไม่รู้จะอยู่ในโลกนี้ไปทำไม
คนที่แก่รักตายหมดแล้ว บังเอิญแก่ไม่มีญาติพี่น้องคนอื่นหรือไม่มี
เพื่อนที่มีความหมายพอที่จะทำให้เห็นว่า ชีวิตแก่ยังมีความหมาย
แก่ก็เลยฆ่าตัวตาย อันนี้เป็นอาการของสังคมที่ไม่มีคนร่วมทุกข์
ในเวลาที่โศกเศร้า นอกเหนือไปจากครอบครัวเล็กๆ

ประการที่ ๒ แม้แต่ในครอบครัวเดียวกันก็เป็นครอบครัว
ปัจเจกบุคคล ตัวใครตัวมันที่เข้มข้นมากกว่าสังคมที่เราอยู่

ประการที่ ๓ เป็นสังคมที่ค่อนข้างจะปิดกัน ปิดกัน และ
ปิดบัง การแสดงความทุกข์ในที่สาธารณะ มีการแบ่งโลกส่วนตัว
และโลกสาธารณะที่ชัดเจนและเข้มข้นมากเกินไป บางทีเวลาเรา
ดูข่าว BBC หรือ CNN ถ้าเราเห็นคนตาย เช่น ในดินแดน
ปาเลสไตน์ เราจะเห็นลูกเล็กเด็กแดงสาวแก่แม่หม้ายร้องไห้โศก
ตอกชกหัวกลางที่สาธารณะ ไม่เห็นเป็นเรื่องแปลก แต่ว่าในสังคม
ตะวันตกไม่ใช่เช่นนั้น การแสดงความทุกข์โศกในที่สาธารณะ
เป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ คุณก็ไม่มีทางออกหรือไม่มีผู้อื่นที่จะร่วม
รับรู้และยอมรับความรู้สึกอันนี้กับคุณได้

ประการที่ ๔ ขนบจารีตประเพณีเกี่ยวกับการสูญเสีย
อ่อนกำลังลงไป ถ้าใครไปอ่านคัมภีร์ขงจื๊อจะเห็นชัดเลยว่า เขา
อภิปรายประเด็นเรื่องความรู้สึกของมนุษย์ว่าจำเป็นต้องมีการ
แสดงออก แต่ต้องมีการขัดเกลาให้มีความพอดี ตรงนี้สำคัญ
มาก เราจะทำอย่างไร เราถึงจะแสดงความรัก ความโกรธ ความ
เกลียด ความสูญเสียร่วมกับเพื่อนมนุษย์ได้ แต่แสดงแบบพอดีๆ
ความพอดีอยู่ที่ไหน ในคัมภีร์ขงจื๊อและคัมภีร์ซุนจื๊อ มีการ
อภิปรายเรื่องนี้ไว้มากในทางพุทธเราก็มี แต่ในสังคัมซึ่งพลังทาง
ศาสนาธรรมอ่อนลงนั้น กลไกที่จะทำให้คนได้มีจารีตพิธีกรรม
ที่จะช่วยให้เขาคลายความทุกข์โศกก็ลดน้อยลง ถึงแม้ว่าสังคัม
ไทยยังไปไม่ถึงจุดนี้ แต่กำลังเดินไปสู่สิ่งที่คล้ายๆ กับสิ่งเหล่านี้
เพราะฉะนั้นในแง่นี้ สังคมสมัยใหม่ คือสังคมที่บริโภคนิยม
ตลอดเวลา กลัวตาย แต่ไม่มีกลไกที่จะช่วยรับรู้ความทุกข์โศก
จากการสูญเสีย

ประเด็นสุดท้าย ดิฉันคิดว่าข้อเสนอของอาจารย์พุทธทาส
สามารถช่วยเยียวยาปัญหาป่วยไข้ในสภาพสังคมที่พุดมทั้งหมด
ได้เป็นข้อเสนอ ซึ่งดิฉันว่าไม่ได้แตกต่างจากข้อเสนอแบบพุทธ
แต่ท่านอาจารย์พุทธทาสใช้ภาษาอย่างศิลปะตามที่ท่าน อ.เอกราช
ว่า ที่ทำให้เราถูกคิด มีพลังทางภาษา มาก ที่เรียกว่า ตายก่อน
ตาย อันนี้เป็นการย้อนกลับ เป็นการทวนกระแสชีวิตผิดที่

สังคมบริโภคนิยมหยิบยื่นให้เพราะว่าการบริโภคนิยมนั้นทำให้
ชีวิตขาดชีวิตจิตใจอย่างที่ว่ามาแล้วการตายจากกิเลสจะเป็นการ
ปลดปล่อยเราออกจากตรรกะของบริโภคนิยมซึ่งจริงๆ แล้ว
ทำให้เรามีชีวิตด้านเดียว ตรงนี้จะทำให้มีชีวิตที่ปกติได้ แล้วตาย
ก็ตายอย่างธรรมชาติได้ ไม่ใช่ชีวิตที่รุ่มร้อนด้วยความอยากตลอด
เวลา เวลาจะตายจะตายอย่างสงบๆ ก็ไม่ค่อยได้

ที่นี่ ขออ่านงานของท่านอาจารย์พุทธทาสสั้นๆ ท่านพูดถึง
ความตายไว้น่ารักมาก “เดี๋ยวนี้คนทั้งโลกมันลืมหาย มันไม่มี
ความหมายในความตาย มันลืมหายมันจึงทำอะไรเลวๆ ด้วยกัน
ทั้งโลก ถ้ามานึกถึงข้อที่ไม่เท่าไรจะต้องตายแล้ว มันก็จะ
ไม่ทำอย่างที่กำลังทำอยู่ในทางผิดๆ การระลึกถึงความตายมัน
ช่วยในข้อที่ให้เสียสละบางอย่าง ให้ยินยอมบางอย่าง ให้อะไร
บางอย่างได้ง่ายขึ้น คนโง่เท่านั้นที่คิดว่านึกถึงความตายแล้ว
ก็ห่อเหี่ยวทำอะไรไม่ได้ เพราะฉะนั้นอาจบังคับให้เราลืมหายที่เป็น
ประโยชน์ไปจนวินาทีสุดท้ายก็ได้ เมื่อมันมีความรู้สึกอย่างนี้หรือ
ปลงใจลงไปอย่างนี้ก็แสวงหาโอกาส หาทางที่จะทำประโยชน์
ให้แก่โลก แก่ส่วนรวมกระทั่งวินาทีสุดท้าย กระทั่งคำพูดสุดท้าย
ที่จะพูดได้ คือตายให้ดีที่สุดให้เขาดู ก็จะเป็นประโยชน์แก่คน
เหล่านั้นที่ได้เห็น เรียกว่าทำประโยชน์ถึงวินาทีสุดท้ายก็ได้”

ขอให้สังเกตว่า อาจารย์พุทธทาสท่านทำให้การปล่อยวาง มีพลังบางครั้งหนังสือทางพุทธศาสนาบอกให้ปล่อยวาง แต่ปล่อยแล้วไม่มีแรงอมมือองเท้า หหมดแรงกลับไปนอน แต่อาจารย์พุทธทาสนั้นเป็นการปล่อยวางแล้วมีพลัง นอกจากนี้ดิฉันคิดว่า อาจารย์พุทธทาสทำให้เราสามารถพิจารณาว่าที่ต่อความตาย อย่างมีสัมมาทิฐิ และหลังจากนั้นเราจะสามารถมีสัมมาชีวิตได้

ขออนุญาตพูดเท่านั้น ขอบคุณค่ะ

ประชา : ไม่หลับนะครับ เพราะว่า อ.สุวรรณาบอกว่าถ้าพูดคนสุดท้ายกลัวจะหลับ รู้สึกแม้จะขับช้อนอยู่บ้าง แต่ก็ยังเป็นประเด็นที่คมคายแล้วก็สัมผัสกับที่ฝึกปรือมา อาจารย์เอกวิทย์ออกก่อน ๕ โมงเช้ามั๊ยครับ ก็เชิญอาจารย์เลยครับ ตอนแรกผมจะให้มีคำถามสักพักหนึ่งก่อนอาจารย์ก่อนเลยแล้วกัน เชิญอาจารย์ครับ

เอกวิทย์ : ผมไม่มีอะไรมากครับ รู้สึกชื่นชมตรรกะและสาระที่ทุกๆ ท่านโดยเฉพาะ อ.สุวรรณาได้วิเคราะห์มาอย่างดี ใส่สะอาดและเรียบคมผมก็คิดคล้ายๆ กันว่า ไม่ใช่มองโลกในแง่ร้ายเลยที่เราจะมาพูดเรื่องความตาย ตรงกันข้าม เรากำลังพูดถึงความตายในทางที่ให้สติต่อตัวเราเองหรือต่อสังคม ให้เข้าใจโลกอื่นที่ถ้อยอย่างอื่นและเข้าใจตัวเราที่นับถือพุทธอย่างเรา

มากยิ่งขึ้น เป็นการแหงนทะเลลึกลงในกฎธรรมชาติที่เป็นความจริง แต่ก็ไม่ได้บังคับว่าใครจะเชื่ออย่างไร ไม่เชื่ออย่างไร ผมว่ามันเป็นเสรีภาพที่สวยงามมากในวัฒนธรรมอย่างเรา ตรงนี้ผมจึงคิดว่าคุณูปการที่ท่านอาจารย์พุทธทาสให้ต่อเราหรือข้อเสนอต่อเรา เป็นความลึกซึ้งที่ขออนุญาตพูดซ้ำอีกว่า ท่านผูกไว้เป็นรหัสให้เราคิดต่อ ยิ่งคิดยิ่งมองเห็น แล้วก็เกิดสติที่จะมีชีวิตที่ดีงามและทำประโยชน์ต่อไป แล้วก็ตายขออนุญาตใช้คำว่าภาษาอังกฤษนะ natural death ตายอย่างปกติธรรมดาที่เป็นไปตามกฎธรรมชาติ เป็นสิ่งที่งดงามและดีที่สุดในผมของเอกสารภาพว่า วันหนึ่งก็อยากตายอย่างนั้นเหมือนกัน

อรศรี งามวิทยาพงศ์ : คงไม่ใช่เสนอความเห็น แต่ขออนุญาตเรียนถามวิทยากร เพราะเดี๋ยวท่านจะพูดรอบสอง มันมีกรณีที่เกิดขึ้นจริงในต่างประเทศ ก็คือ ผู้หญิงคนหนึ่งเขาเจ็บป่วยด้วยโรคที่หมอวินิจฉัยแล้วว่าไม่มีทางรักษาได้แน่นอน เขาอายุเพียง ๓๐ กว่า เพราะฉะนั้นเขาขอตายอย่างมีศักดิ์ศรีคือการไม่ยอมกินอาหาร คือจะอดตาย ปรากฏว่าศาลมีคำสั่งว่าเจ้าหน้าที่บุคลากรทางการแพทย์สามารถบังคับให้เขากินอาหารได้ด้วยวิธีใดก็ได้แล้วแต่ เพราะการตายของเขาจะส่งผลกระทบต่อบทบาทหน้าที่ความเชื่อของสถาบันการแพทย์ ซึ่งมีหน้าที่ต้องช่วยเหลือชีวิตผู้อื่น ถ้าทุกคนคิดแบบผู้หญิงคนนั้นแล้วก็ฆ่าตัวตาย เลือกการตายเป็นที่พึงสุดท้าย มันเหมือนกับสังคมจะ

ต้องบั่นป่วน ความเห็นในเรื่องของแพทย์มีหน้าที่ในการช่วยชีวิต เรื่องจริยธรรมมันจะตามมาอีกมากเพราะฉะนั้นศาลก็เลยมีคำสั่งว่าเมื่อคิดในมิติของสังคมแล้ว มันมีบางแง่มุมที่มีมากกว่าเรื่องของสิทธิ เพราะฉะนั้นโรงพยาบาลเจ้าหน้าที่มีสิทธิที่จะบังคับ เพราะว่าคนนั้นตายไม่ได้ เพราะถ้าเขาตาย เขาจะทำลายบรรทัดฐาน ความเชื่อบางอย่างของสังคม อันนี้อยากฟังวิทยากรทั้ง ๓ ท่าน นะคะ ขอบคุณค่ะ

ประชา : คงพอสมควรครับ ก็จะให้อีกาสให้วิทยากร ทั้ง ๓ คน คุณหมอนิธิพัฒน์คงรู้แล้วว่าเขาเชิญมาทำไมนะครับ กรณีที่คุณอรรถศิริพูดมันมีบางแห่งที่ทางศาลเขาตัดสินตรงกันข้าม ตัดสินเป็นกฎหมายที่ให้เลือกตายก่อนที่จะร่างกายจะดับได้เชิญครับเชิญคุณหมอนิธิพัฒน์ก่อนสักคนละ ๑๐ นาทีนะครับ

นิธิพัฒน์ : ผมจะพูดน้อยนะครับ เพราะผมคิดว่าให้คนในนี้พูดน่าจะมีประสิทธิภาพกว่า เท่าที่ผมฟังมาทั้งหมด ก็พบว่าช่องว่างระหว่างสังคมทางการแพทย์กับสังคมคนทั่วไปนั้นกว้างมากกว่าที่ผมคิดเยอะ

ประเด็นที่ ๑ อย่างที่อาจารย์สุวรรณาพูดถึงก็คือว่า ปัจจุบันวิทยาศาสตร์การแพทย์เจริญก้าวหน้าไปมาก และก็ดูเหมือนกำลังจะกลายเป็นสถาบันที่มีอำนาจกำหนดชีวิตความเป็นอยู่ของคน

ในสังคมได้เพราะฉะนั้นทางที่จะลดช่องว่าง ผมว่าในตัวสถาบัน การแพทย์เองก็จะต้องเปลี่ยนแนวคิดบางอย่าง ซึ่งเป็นเรื่อง ยาก แต่คงจะต้องพยายามทำกัน

ประเด็นที่ ๒ ที่สำคัญคือ สังคมจะต้องตามให้ทัน ความ เข้มแข็งของสังคมนั้นเป็นสิ่งที่จะควบคุมสถาบันทางการแพทย์ ให้เป็นไปในแบบแผนที่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของคนใน สังคม ถ้าเราไม่สามารถที่จะควบคุมอันนี้ได้ สิ่งนั้นก็ ถ้าเรียก ง่ายๆ อย่างที่อาจารย์สันต์ว่า ก็คงเป็นหายนะ เรากำลังพูดถึงถึง เรื่องของการเลือกการตาย แต่ปัจจุบันนี้มีการพูดถึงการเลือก ของการเกิด เมื่อไม่กี่วันที่ผ่านมา คงทราบกันถึงท่าทีของ ประธานาธิบดีของอเมริกากับนายกรัฐมนตรียองกฤษ ผู้นำ ประเทศที่ประสบความสำเร็จในการถอดรหัสพันธุกรรมของมนุษย์ เขาทำเร็วกว่าปกติ ๕ ปี และเราก็เหลืออีกประมาณร้อยละ ๓ จึงจะสำเร็จ คาดว่าภายในปีสองปีนี้จะถอดรหัสพันธุกรรมทั้งหมด ของมนุษย์ได้ อันนี้จะนำมาซึ่งการเลือกแบบแผนการเกิดของ มนุษย์และสามารถคัดสรรมนุษย์ได้ ซึ่งเป็นเรื่องที่น่ากลัว และ ก็เป็นเรื่องที่สังคมจะต้องจับตาต้องมีส่วนเข้าไปกำหนด

เมื่อที่ผมถูกพาดพิงหลายเรื่อง โรงพยาบาลที่พูดถึงพระ ผู้ใหญ่มรณภาพก็เป็นโรงพยาบาลที่ผมทำงานอยู่ จริงๆ แล้ว ผมว่าการที่จะกำหนดอย่างที่คุณอรรถวิทูรพูดถึงก็คือว่า คนเรา มีสิทธิที่จะกำหนดการเลือกวิธีการตายของตัวเองหรือไม่ วิธี

การตายของตัวเองเป็นเรื่องใหญ่ สังคมจะต้องมีการกำหนด ตกลงกันในทุกฝ่าย ทั้งนักปรัชญา แพทย์ นักกฎหมายและ ประชาชนทั่วไป เนื่องจากว่า ในฐานะของแพทย์ เมื่อคนป่วย เข้ามา เราก็มีหน้าที่ที่จะต้องช่วยเหลือให้ถึงที่สุด นั่นเป็นปรัชญา ของเราแต่ปัญหาคือว่า เมื่อถึงจุดที่เราไม่แน่ใจว่าเราจะรักษาเขา ได้หรือไม่ ก็เป็นเรื่องที่เราจะต้องตกลงกับผู้เกี่ยวข้องแล้วว่า ทางออกที่เหมาะสมควรจะเป็นอย่างไร หรือถ้าคนไข้ยังมีสติ สัมปชัญญะดีและก็แสดงทัศนคติอย่างที่ไม่ต่างประเทศเขาทำกัน ก็คือเป็น living will เป็นทัศนคติของเขาว่าเมื่อถึงจุดหนึ่งแล้ว เขาเกิดความเจ็บป่วยจนไม่มีสติสัมปชัญญะที่จะตัดสินใจที่จะ ช่วยตัวเองได้ เขาขอยุติการดูแลรักษา ถ้าเรามีข้อกำหนดและ กฎหมายที่ให้สิทธิอันนี้ ก็อาจจะเป็นความสบายใจของทั้ง ๒ ฝ่ายทั้งของผู้ดูแลและผู้ถูกดูแล

สันต์ : ที่จริงก็อย่างที่คุณหมอนิพนธ์พูดแล้ว ปกติ เวลาคนไข้จะเสียชีวิตแบบนี้ หมอพยาบาลเขาช่วยเต็มที่ เขาไม่ คิดเรื่องจนหรือรวยหรือนอกจากคนจะอยู่ตามโรงพยาบาลที่เขา จำเป็นจะต้องหารายได้เพื่อการดำรงอยู่ ก็คือโรงพยาบาลเอกชน ทั้งหลาย ความรวยความจนจึงมีปัญหาก็เพราะฉะนั้นผมบอก คนไข้เสมอว่า ถ้าไม่รู้จักหมอมและเชื่อใจหมอคนนั้นได้อย่า เข้าโรงพยาบาลเอกชน เพราะโรงพยาบาลเอกชนจำเป็นต้องดำรง

อยู่ไม่นั้นรกรกเขาอยู่ไม่ได้ ถ้าเขาทำเป็นทำบุญเหมือนกับ โรงพยาบาลรัฐบาลแล้วเขาอยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้น คนที่ชอบ บริการดีๆ แล้วเข้าโรงพยาบาลเอกชนก็อย่าปนเลยครับ มันเป็นเรื่องธรรมดาอยู่แล้ว เพราะฉะนั้น ถ้าไม่รู้จักหมอและไม่เชื่อใจ หมอว่าเขาจะช่วยเราอย่างเต็มที่ ด้วยความจริงใจ ก็เข้าโรงพยาบาล รัฐบาลก่อน บริการไม่ดีแต่ว่าเขาไม่หลอกคุณ อย่างน้อยเขาก็ไม่รู้ว่าหลอกคุณทำไม เพราะหมอเขาไม่ได้สตางค์เพราะฉะนั้น คำถามข้อหนึ่งเรื่องคนจนคนรวยก็ไม่มีปัญหา ถ้าเข้าเอกชน ก็ต้องรวยอยู่แล้ว ถ้าคนจนแล้วเข้าโรงพยาบาลเอกชนก็ไม่ว่า จะช่วยยังไงได้ครับ

ข้อที่สอง ก็คือเรื่องที่คุณหมอนิธิพัฒน์พูดเมื่ออีก ที่จริง สมัยก่อนบ้านเรานี้ดีนะครับ ไม่มีปัญหาเรื่องการตายและความตาย เพราะหมอกับคนไข้พูดกันรู้เรื่อง และทุกคนก็จะถึงจุดแห่ง ความพอดี คือความพร้อมของทั้งฝ่ายผู้รักษาและความพร้อม ของฝ่ายผู้ป่วยและญาติ จึงไม่ค่อยมีปัญหา ส่วนใหญ่พอถึง จุดนั้นญาติก็มักจะขอรับผู้ป่วยกลับไปตายที่บ้านแต่ปัจจุบันนี้ มันคนละเรื่องกัน เพราะเราไปเข้าใจผิดคิดว่าความตายที่โรงพยาบาล นั้นดีที่สุด ถ้ายังอยู่ในไอซียู อยู่ในซีซียู แหม ยิ่งใกล้เลยมัน ก็เลยตายลำบาก เพราะไอซียูและซีซียูนี้เป็นจุดที่ตายลำบากที่สุด เพราะมันมีเครื่องมือเครื่องมือเยอะ เพราะฉะนั้นการตายจึงยาก หน่อยครับ

ข้อที่สาม ที่พูดกันว่า เอ๊ะ ไอ้เรื่องสิทธิที่จะไม่ให้รักษาหรือ สิทธิที่จะไม่ให้อาหารนี้ มีสิทธิมั๊ย ที่จริง ในบ้านเรายังดี เพราะ ว่าส่วนใหญ่เรื่องพวกนี้ไม่ต้องขึ้นโรงขึ้นศาล เพียงแต่คนไข้และ ญาติบอกว่าฉันไม่ต้องการรักษาแล้ว ฉันจะกลับบ้าน เช่นใน ปฎิเสธการรักษาก็ได้กลับบ้านแล้ว แต่เมืองนอกไม่ได้ เมืองนอก ถึงคุณจะเป็นปฎิเสธการรักษาเขาก็จะรักษาและไม่ให้คุณออกจาก โรงพยาบาล เขามอบคุณต้องไปฟ้องศาลเอาสิ เพราะฉะนั้น บ้านเรายังดี ถ้าเราไม่यरักษา เราเพียงเซ็นใบบอกว่าเราไม่เอา แล้ว เราจะกลับบ้านแล้ว หมอกับพยาบาลและโรงพยาบาลจะ ยอมให้กลับบ้าน แต่ว่าที่เมืองนอก คุณต้องไปฟ้องศาลให้ศาล สั่งก่อนถึงจะให้กลับบ้าน เพราะฉะนั้นมันผิดกัน และผมก็ ไม่อยากที่บ้านเราดำเนินรอยตามต่างประเทศ แต่มันกำลังจะ เดินไปทางนั้นเสียด้วย

ข้อที่สี่ ก็คือที่หมอเขาเอ่ยไว้หรือพยายามรักษายืดยาวไว้นั้น เพราะลูกๆ หลานๆ หรือญาติของคนไข้มักจะตกลงกันเองไม่ได้ คือคนหนึ่งอยากให้อยู่นานๆ อีกคนหนึ่งบอกไม่เอาแล้วไม่यरก ให้ทรมานแล้วเลยตกลงกันไม่ได้ เพราะฉะนั้นหมอกับพยาบาล ก็ไม่รู้ว่ายังงี้ดีที่จะมีเรื่องน้อยสุดก็คือยื้อไปก่อน มิฉะนั้น จะถูกหาว่าปล่อยให้คนไข้ตายและส่วนใหญ่จะเป็นอย่างนั้น แม้ ในกรณีท่านพุทธทาสเอง ผมก็यरกจะโทษลูกศิษย์และญาติโยม ของท่านที่ปล่อยให้หมอเขาดึงตัวไปจากวัดได้เพราะทุกคนต้องรู้

จะมาย้ำว่าท่านหมดสติแล้วท่านจึงไม่มีสิทธิ์แล้วไม่ได้ไม่เช่นนั้น
พินัยกรรมที่เราเขียนไว้มันจะมีประโยชน์อะไร ตายแล้วพูดไม่ได้
แล้ว พินัยกรรมก็ฉีกทิ้งแล้วมาแยกสมบัติกันดีกว่า ถูกมั้ย ไม่ใช่
อย่างนั้นก็เหมือนกับที่คุณหมอนิติพัฒน์พูด คือที่เมืองนอก คน
ที่ไม่อยากตายแบบนี้ ถึงต้องทำพินัยกรรมเพื่อชีวิต (Living
Will) เพื่อแจ้งล่วงหน้าให้ทุกคนได้รู้ว่า ถ้าป่วยหนัก ต้องการ
การรักษาแบบไหน เช่นอัมพาตแล้วไม่ให้ยื้อชีวิต พูดไม่ได้ เขียน
ไม่ได้ ติดท่อสื่อสารกับใครไม่ได้แล้วไม่ให้ยื้อชีวิต ไม่ให้น้ำเกลือ
ไม่ให้อาหาร ผู้ถามคนหนึ่งถามว่าศาลเป็นคนสั่งไม่ให้อาหารมี
หรือ ที่จริงศาลแต่ละศาลมันก็แตกต่างกันออกไป เมื่อหลาย
เดือนก่อนหน้านี้ มีศาลที่สหรัฐอเมริกาได้สั่งหรืออนุญาตให้เอา
ท่อให้อาหารออกจากหนุ่มคนหนึ่งซึ่งอายุ ๒๕ ปี เขาประสบ
อุบัติเหตุจากรถจนต้องผ่าตัดใหญ่ แล้วก็กลายเป็นเจ้าชายนิรเว
ต้องใส่ท่ออาหารไว้ในกระเพาะ ภรรยาเขาก็ดูแลมา ๒ ปี อุดร
ทนไม่ไหวฟ้องศาลขอเอาท่อออกจากกระเพาะ เพื่อที่จะหยุด
การให้อาหารญาติฝ่ายสามีคัดค้าน ทั้งที่ไม่ได้ดูแลคนไข้ เมีย
เป็นคนดูแล ฟ้องกันไปฟ้องกันมา จนในที่สุดศาลก็อนุญาตให้
เอาท่อนั้นออกจากกระเพาะไม่ต้องให้อาหารต่อโดยให้เหตุผล
ว่าการเอาท่ออาหารออกนั้นไม่ได้รบกวนใครแต่เป็นการยอมให้คนไข้
เป็นไปตามธรรมชาติ เพราะฉะนั้น มันขึ้นอยู่กับคนตีความ
ก็เหมือนรัฐบาลปัจจุบันตีความในตีความนี้ เพราะคนตีความ

มักจะไม่ตีความเพื่อประโยชน์ของสังคม หรือเพื่อประโยชน์ของ
คนที่ได้รับความทุกข์ยาก ส่วนใหญ่มักจะตีความเพื่อประโยชน์
ส่วนตน

เพราะฉะนั้นมันอยู่ที่พวกเรา อย่างที่ท่านพุทธทาสได้สอน
พวกเราเสมอว่า ต้องลดความเห็นแก่ตัวลง ลูกหลานที่อยากให้
พ่อแม่ต้องใส่ท่อใส่เครื่องใส่อะไรหลายๆ นั้นเป็นคนเห็นแก่ตัว
ผมเห็นญาติคนไข้เหล่านี้มามาก ผมถามเขาว่าถ้าคุณเป็นเหมือน
แม่ คุณจะมีท่อนี้มั้ย เขาไม่เอา แต่เขาอยากให้แม่เขาใส่ ก็
ไม่เข้าใจว่าทำไมมันเป็นอย่างนั้น ที่เป็นอย่างนั้นเพราะเห็นแก่ตัว
อยากให้อยู่กับตัวเองนานๆ อยากให้พ่อแม่อยู่กับตัวเองนานๆ โดย
ไม่สังสารว่าพ่อแม่ต้องลำบาก ต้องอยู่ในเครื่องต้องถูกทำโน่น
ทำนี่ แล้วที่คุณประสาเพ็งพูดไปเมื่อคืนก็เป็นแบบเดียวกันเพราะ
เราไม่ได้คิดว่าคนที่เรารักนั้นต้องทรมานแค่ไหน เราว่าแต่คิดถึง
ตัวเราเอง ความอยากของตัวเอง บ้างก็ว่ากลัวจะโดนพี่น้อง
หรือตคนสังคมหาว่าไม่ดูแลพ่อแม่ ก็เลยต้องให้พ่อแม่ทรมาน
บ้างกลัวว่าพ่อแม่จะจากไปเร็วเดี๋ยวหลานจะไม่ได้เห็นปู่ย่า ให้อยู่
นานๆ แต่ว่าพ่อแม่จะต้องทรมานเพราะความอยากของเรา
เพราะความมกิละของเรา เพราะฉะนั้น ที่หมอพยาบาลเขา
ยื้อชีวิต ส่วนใหญ่ก็เพราะญาติโยมหรือคนที่ใกล้ชิดของคนไข้
นั่นแหละ ที่ทำให้หมอพยาบาลต้องทำอย่างนั้น แต่ก็มีส่วนน้อย
เช่น ในโรงพยาบาลเอกชนบางแห่งเขาอาจยื้อชีวิตของคนไข้เพื่อ

จะรักษาต่อไปเรื่อยๆ ที่เราเรียกว่า เลี้ยงไข้ แต่ว่าโรงพยาบาล
รัฐส่วนใหญ่ไม่ทำอย่างนั้น ถ้าลูกหลานหรือญาติของคนไข้ไม่
พยายามให้หมอทำอย่างนั้น ขอบคุณครับ

สุวรรณา : ดิฉันได้ยินหลายอย่างนะค่ะ มีความรู้ลึกหลาย
อย่างปนกันทำให้นึกถึงนิทานเซนที่พระเซนอุ้มผู้หญิงข้ามน้ำ คือ
คล้ายๆ กับว่าอาจารย์พุทธทาสท่านจากไป ๗ ปีแล้วแต่ความ
เจ็บปวดจากการจากไปของท่านยังบอวลอยู่ในห้องนี้ มันยัง
ไม่ได้รับการเยียวยารักษาเลยแพทย์ที่ไปเอาท่านเข้าโรงพยาบาลนี้
เป็นจำเลยอย่างรุนแรง ดิฉันอยากจะคิดว่าแพทย์เหล่านั้น ใน
ฐานะมนุษย์ ท่านก็คงเสียใจกับทั้งหมดที่เกิดขึ้น ดิฉันไม่แน่ใจ
ว่าท่านได้รับการเยียวยาหรือยัง แต่ในฐานะที่ท่านเป็นแพทย์
ท่านได้รับการศึกษาอย่างนั้น ท่านก็ตัดสินใจไปตามการอบรม
ถ้าจัดพิธีกรรมที่เกิดการเยียวยาขึ้นก็คงจะดีเหมือนกัน

ประการที่สอง ดิฉันคิดว่ามิติธุรกิจของสถาบันทางการแพทย์
และอำนาจที่เรียกว่าสถาบันทางการแพทย์นั้น เป็นมิติที่ต้องมี
การควบคุมดิฉันไม่ค่อยเห็นด้วยกับคุณหมอสันต์ต้นตอหนึ่ง
ตรงที่โรงพยาบาลเอกชนเขาต้องมีกลไกบางอย่าง ดิฉันยอมรับว่า
ต้องมีมิติธุรกิจ แต่ต้องมีกลไกควบคุมข้อจำกัดของมิติธุรกิจ
เหล่านั้น หาไม่เช่นนั้นแล้ว การพาณิชย์จะครอบงำชีวิตทุกมิติ
การเลือกเกิดจากความรู้ที่ได้จาก จีโนม โปรเจ็ค (Genome

Project) ต่อไปจะกลายเป็นมนุษย์คนละชนชั้นกันเลย ชนชั้น
หนึ่งเป็นยีนส์ที่สมบูรณ์ แข็งแรงฉลาด ตาสีฟ้า ผมสีทอง สูง
๖ ฟุต ๗ นิ้ว พวกตัวเล็กๆ อย่างดิฉันก็จะไม่ได้เกิดอีกแล้ว
ต่อไปใครจะเลือกแบบที่ไม่ดี ไข่ม้อยคะ ถ้าเลือกได้ และพลัง
ของความรู้และการเงินที่ทำให้เลือกได้นี้ น่ากลัวมาก

ประเด็นสุดท้าย ดิฉันคิดว่าเป็นเรื่องใหญ่ในสังคมนี้ คือ
คนจำนวนหนึ่งควรจะได้อยู่แต่ได้รับการรักษา กับคนอีกจำนวน
หนึ่งขาดโอกาสที่จะปฏิเสธที่จะปฏิเสธทุกๆ ที่ไม่อยากจะอยู่ต่อ
อันนี้เป็นเรื่องใหญ่ที่จะต้องคุยกันอีกเยอะ คำถามของคุณอรศรี
นั้นเหมือนลูกกระเบิดนะค่ะ ตกลงจะเอยังไงระหว่างสิทธิของ
ปัจเจกกับอำนาจในการตัดสินใจ แต่คุณอรศรีกำลังเล่าในฐานะ
ที่ไม่ใช่สถาบันการแพทย์ แต่เล่าในฐานะที่เป็นของชุมชน อำนาจ
ของสังคม คือผลกระทบของการตัดสินใจของปัจเจกบุคคลต่อ
สังคมที่เหลือ แต่ไม่ได้ใช้ในภาษาขอสถาบันทางการแพทย์
ตรงนี้ทำให้เกิดปัญหาใหญ่มาก ดิฉันคิดว่าคำถามนี้เป็นคำถาม
คลาสสิก เป็นคำถามสากลทั่วโลก ระหว่างประโยชน์ของสังคม
กับการเสียสละของปัจเจกบุคคล ถ้าเราตอบว่า คนคนนั้นสังคม
มีสิทธิบังคับ ศาลมีสิทธิบังคับสั่งให้แพทย์บังคับให้เขากิน เพื่อ
จะได้ไม่มีผลกระทบต่อสังคม เรากำลังใช้หลักประโยชน์ของ
คนส่วนใหญ่ละเมิดสิทธิของปัจเจกบุคคลหรือไม่ สมมติว่า
คนคนหนึ่งจะไปกระโดดให้คนตาย ๑๐๐ ล้านคน เราบอกว่า

เราต้องฆ่าคนคนนี้ และการฆ่านี้ชอบธรรมเพราะเรากำลังช่วยชีวิตที่เหลือ การตัดสินใจอย่างนั้นก็เหมือนกัน เราจะยินยอมบนจุดนั้นได้แค่ไหน ปัญหาของประชาธิปไตยก็คืออันนี้ ปัญหาของประโยชน์นิยมก็คืออันนี้ ดิฉันอยากจะเชื่อว่าทุกคนถ้าไม่ถึงที่สุดก็ไม่อยากตาย ดิฉันค่อนข้างอยากเห็นการตัดสินใจของบุคคลนั้น ซึ่งจะต้องเป็นผู้ที่ได้รับการรักษา แต่ในขณะเดียวกัน ดิฉันก็ไม่คิดว่าน่าจะมีคำตอบสำเร็จระหว่างสิทธิผู้ป่วยหรือสิทธิของศาลหรือสังคม เพราะฉะนั้น แต่ละสังคมต้องตัดสินใจเอง ดิฉันคิดว่าเราไม่สามารถหาสูตรสำเร็จตรงนั้นได้

และประการสุดท้าย ดิฉันคิดว่ายังมีอีกหลายเรื่องที่กำลังอยู่ในใจซึ่งน่าจะมีการพูดคุยกันต่อไป โดยเฉพาะเรื่องจีโนมโพรเจกต์ ที่คุณหมอนิธิพัฒน์พูดเมื่อก็ ดิฉันคิดว่าสังคมนี้จะต้องมีการพูดคุยให้เข้าใจว่ามันเกิดอะไรขึ้นแล้ว และต่อไปมันจะเป็นอย่างไร จะได้มีการเยียวยาร่วมกันและการเข้าใจด้วยกันว่าเกิดอะไรขึ้นในวงการเหล่านี้ ก็ขอฝากไว้แค่นี้ ขอบคุณ

ประชา : ขอสรุปสั้นๆ นะครับ ที่ อ.สุวรรณเสนอเรื่องที่ว่าเราจะต้องคุยกันต่ออันนี้ ผมเห็นว่าจำเป็นไม่ใช่เฉพาะเรื่องความตาย แต่รวมถึงว่าสังคมจะต้องเข้มแข็ง นี่สำคัญมาก ตอนนี้อาตามไม่ทัน สังคมตามไม่ทันความรู้ที่มันก้าวไปข้างหน้า และการแทรกแซงมันอยู่ในมือคนจำนวนน้อย โดยที่ไม่รู้ว่าผลที่มัน

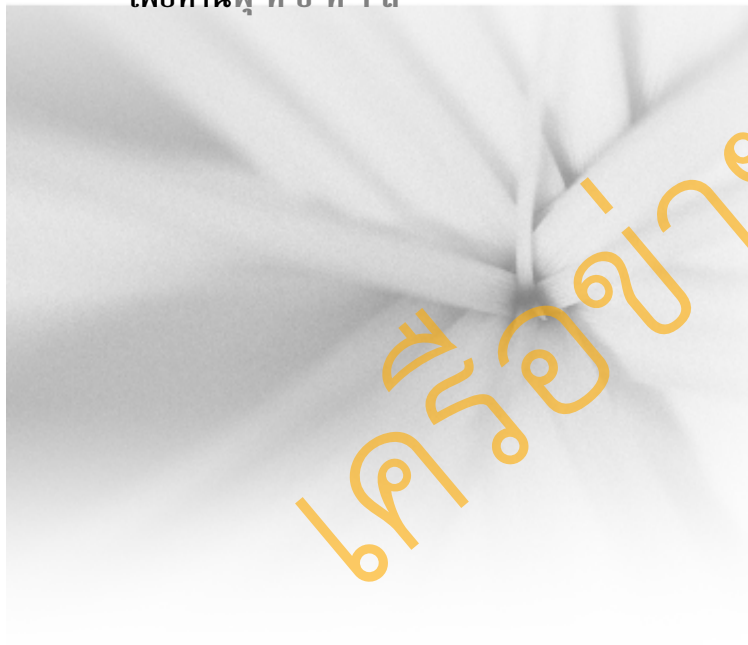
กระทบสังคมส่วนใหญ่เป็นยังงี้บ้าง มีหลายเรื่องที่คุณที่กำลังถามรู้และกำลังถามตัดสินใจไปโดยที่ประชาชนส่วนใหญ่ไม่รู้ และมีผลกระทบตลอดมาในภายหลัง แม้แต่เรื่องที่คุณหมอนิธิพัฒน์บอกว่าต้องโทษลูกศิษย์เอง ในเรื่องของอาจารย์พุทธทาสนั่น ผมก็เห็นใจทั้งสองฝ่าย เพราะว่า ถึงเวลาจริงๆ เวลาเราอยู่ตรงนั้น ผมตัดสินใจเรื่องแมกตัดสินใจยากมาก แมกบ่มหัวใจ ๗ ครั้ง ท่านควรจะตายไปเมื่อ ๑๐ ปีที่แล้ว แต่ท่านก็อยู่จริงๆ มีชีวิตบ้าง เบลอบ้างมา ๑๐ กว่าปีพอถึงเวลา เป็นลูกมันตัดสินใจยากตรงนี้ ถ้าสังคมมันชัดเจนทางวัฒนธรรม มันง่าย ยกตัวอย่างถ้าเราอยู่ในศาสนาเซน เขาชัดเจนพออายุมากหน่อยเขาอดข้าวพระในศาสนาเซนจะทำเป็นอย่าง พ่อยอายุมากหน่อยไปไม่ได้แล้วก็อดข้าวเลย แล้วก็ทำเป็นพิธีกรรมใหญ่ที่ทั้งสมคมยอมรับได้ แม้แต่ฆราวาสก็ทำ อย่างแม่ของสาทิส कुमारซึ่งเป็นอธิการบดีของชุมมากเกอร์คอลเลจ เขาเขียนในประวัติของเขา ซึ่งเสริมลักษณะจัดพิมพ์ ก็บอกไว้เลยว่า พ่อแม่เขาอายุมากหน่อย เขาก็อดข้าวและก็เป็นเรื่องที่ทั้งชุมชนรับรู้ เออเนะ เขาเตรียมตัวแล้วที่จะตายแล้วเขาก็ยอมรับการตายอย่างหน้าชื่นตาบาน นี่ผมว่าในแง่ของพุทธศาสนิก เราน่าจะดูในเรื่องต่างๆ เหล่านี้ด้วย แม้แต่พระพุทธรเจ้าเอง ท่านก็เลือกที่ฉันอาหารมื้อสุดท้ายของท่าน มันก็น่าคิดเหมือนกัน มันไม่ได้เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ในแง่นี้ะครับ

สันต์ : ที่จริงไม่ใช่แต่จะมีเพียงศาสนาเซนหรือคนต่างชาติดมเคยมีคนไข้คนหนึ่งอายุ ๔๐ มีลูกหลานเป็นหมอและพยาบาลหลายคน ถึงวันหนึ่งแกอยู่ดีๆ แกก็บอกลูกแก้ว แกจะไม่กินข้าวแล้วนะ ลูกหลานก็พยายามยัดเยียดให้แกกิน แกก็ไม่ยอมกินกินแต่น้ำอย่างเดียวกับน้ำหวานแล้วลูกก็เลยนึกว่า เอ้า...แกไม่กินก็เอาไปเข้าโรงพยาบาล และก็มาบอกให้ผมใส่สายยางให้อาหารให้ยา ผมก็พยายามพูดกับคนไข้ แกก็บอกไม่กินไม่กิน แล้วในที่สุดแกก็ไม่พูดกับหมอ ไม่พูดกับพยาบาล ไม่พูดกับลูกกับหลาน และการใส่สายยางให้อาหาร มันก็มีผลแทรกซ้อนของมันเป็นคือการสำลักและก็ปวดบวม ในที่สุดก็ต้องเจาะคอให้เครื่องช่วยหายใจอยู่มาอีก ๓ เดือนก็สิ้นชีวิตเหมือนกัน นี่เพราะลูกหลานนะครับ เพราะคนไข้เขาตั้งใจแล้วว่าเขาจะจากไป เขาพูดรู้เรื่องดีมีสติสัมปชัญญะ ไม่ใช่คนอยากฆ่าตัวตาย คนอยากฆ่าตัวตายนั้นเราช่วยได้ เพราะตอนนั้นจิตใจเขาวิปลาสไปชั่วคราว พอเราช่วยเขาพ้นขึ้นมมาแล้วเขาก็ไม่อยากฆ่าตัวตายอีก พวกนั้นเป็นอีพวกหนึ่ง ส่วนพวกนี้เป็นอีพวกหนึ่งที่เขาดังใจแล้วว่าเขาจะตาย ทำยังไงเขาก็จะตาย ไม่ใช่มีเฉพาะศาสนาเซน

ประชา : ดีครับ อันนี้เป็นประโยชน์ เพราะว่าถ้าหากว่าเราย้อนไปดูนิดเดียว อย่างกรณีที่ท่านอาจารย์เล่า แบบนี้เกิดทั่วประเทศไทย ในช่วงอายุรุ่นพ่อแม่เรานี่เอง อย่างพระที่นั่งสมาธิแล้วดับไปในขณะนั่งสมาธิ มีพยานอยู่ในห้องนี้หลายคนที่เคยเห็น แม้แต่พระราชาที่ปฏิบัติธรรมก็เป็นแบบนี้แหละครับ แล้วก็การที่เราจะคิดเรื่องนี้ให้ชัดเจน อย่างที่หลวงพี่ท่านพูดคล้ายๆ ให้ประณีประนอมกัน การประณีประนอมมันต้องชัดในหลักการถ้าหลักการชัด ประณีประนอมแล้วก็ยุติ สังคมไทยชอบประณีประนอมแต่ถ้าหลักการไม่ชัด การประณีประนอมจะนำไปสู่โทษมากกว่าคุณนะครับผมขอจบแค่นี้ ขอขอบคุณครับ

เพื่อท่านพุ ท ธ ท า ส

สันต์ หัตถิ์รัตน์

ตีพิมพ์ครั้งแรกในหนังสือพิมพ์มติชนรายวัน
ฉบับวันเสาร์ที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๓๖

ท่านพุทธทาสภิกขุ อาพาธด้วยโรคหลอดเลือดในสมองแตก
ตั้งแต่วันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๓๖ หลังจากที่ท่านเคย
อาพาธมาหลายครั้งด้วยโรคต่างๆ ตามวัยและสังขารตามธรรมชาติ

ในการอาพาธครั้งนี้ ท่านหมดสติ (ไม่รู้สึกรู้ตัว) แพทย์บอกว่า
ถ้าเป็นในคนหนุ่มสาวคงตายแล้ว เพราะในคนหนุ่มสาว เนื้อสมอง
จะแน่นเต็มกะโหลกศีรษะ เลือดออกไม่มากนักก็กดดันเนื้อสมอง
ได้มาก ทำให้ตายได้อย่างรวดเร็ว

แต่ในคนสูงอายุ เนื้อสมองหดเล็กลง (สมองฝ่อ) จึงมี
ช่องว่างให้เลือดที่ออกมาแทรกอยู่ได้โดยไม่กดเนื้อสมองมากนัก

อย่างไรก็ตาม ในกรณีของท่านพุทธทาส เลือดที่ออกได้ กตเนื่อสมองมากจนทำให้หายใจเองไม่ได้ และระบบไหลเวียน เลือดล้มเหลวจึงต้องใช้เครื่องช่วยหายใจ และต้องใช้ยาช่วย หัวใจและระบบไหลเวียนเลือดและอื่นๆ เพื่อไม่ให้ท่านมรณภาพ

เมื่อครั้งที่ท่านพุทธทาสอาพาธด้วยภาวะหัวใจวายจากโรค หลอดเลือดหัวใจตีบในเดือนตุลาคม ๒๕๓๔ คณะแพทย์ต้องการ นิมนต์ท่านไปรักษาที่กรุงเทพฯ ท่านตอบว่า “สำหรับกรุงเทพฯ นั้น ไม่ถูกกับอาตมาโดยรูป โดยกลิ่น โดยเสียง โดยรส โดย โภภะวิญญูพะ มันไม่ถูกกับอาตมา”

ท่านยืนยันที่จะรักษาตนอยู่ที่วัด และท่านก็หายจากการ อาพาธได้อย่างเรียบร้อย เช่นเดียวกับการอาพาธจากโรคหลอดเลือด ในสมองแตกเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๓๕

หลังจากนั้น ท่านพุทธทาสภิกขุได้ปรำก่เกี่ยวกับสังขาร ของท่านเรื่อยมา แม้ในเวลาเพียงไม่กี่วันก่อนการอาพาธหนัก ครั้งนี้ ท่านก็ยังปรารภว่า

“เราจะตาย แต่เขาไม่ยอมให้ตาย” (นพ.บัญชา กุมภาพันธ ๒๕๓๖)

“เราเมื่อมีชีวิต เราเมื่อที่จะฉันอาหาร เมื่อทุกสิ่งทุกอย่าง รัก พระนิพพานมากขึ้นเรื่อยๆ” (นพ.ดวงศักดิ์ พงษ์ภาค ๒๕๓๖)

“น่ากลัวการเดิมจะมา อาการเดิมที่เป็นคราวก่อน...พรเพท เอายามของเราไปเก็บ แล้วก็เอาบุญแฉในกระเป๋านี้เอาไปด้วย เราไม่ยอมจากตายคาบุญแฉที่เอกลา...” (ท่านพรเพท เช้าวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๓๖)

การยึดการตายในผู้ป่วยที่สูงอายุและป่วยหนักหลายครั้ง แล้วและยังได้แสดงเจตนาชัดเจนอย่างชัดเจนไว้ครั้งแล้วครั้งเล่าว่า “จะขอตายตามธรรมชาติ อย่าใช้เครื่องช่วยหายใจ อย่าใส่ท่อ ใส่ สายยาง เจาะนั่นเจาะนี่และขอตายที่วัด” นั้น เป็นการถูกต้อง ชอบธรรมแล้วหรือ?

ถ้าท่านพุทธทาสเป็นเพียงพระเณรม หรือหลวงตาแก่ๆ ที่ ไม่มีชื่อเสียง ท่านคงจะได้จากไปด้วยความสุขสงบตามควรแก่ อัตภาพมาหลายวันแล้ว

แต่ทำไมคนที่ทำดีปฏิบัติดี กลับต้องได้รับความทุกข์ทรมาน อย่างสาหัสในวาระสุดท้ายเช่นนี้เล่า?

ท่านพุทธทาสได้วิริยอุตสาหะปฏิบัติธรรมและเผยแพร่พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอย่างจริงแท้ไม่แปรเปลี่ยนด้วยพิธีกรรมและเตี้ยจรัญฉานวิชาที่บ่อนทำลายพระพุทธศาสนา ท่านจึงเป็นที่ชื่นชม บูชาและเลื่องลือไปทุกสารทิศ รวมทั้งนานาชาติทั่วประเทศ

แต่กรรมดีที่ท่านได้บำเพ็ญปฏิบัติและสั่งสมมาตลอดชีวิต กลับตามสนองให้วาระสุดท้ายของท่านตกอยู่ในความทุกข์ทรมานในสภาพ “จะตายก็ตายไม่ได้ จะเป็นก็เป็นไม่ได้” ด้วยเครื่องมือต่างๆ ในไอซียู หรือ อาร์ซียู ของโรงพยาบาลอย่าง อ่างว้างโดดเดี่ยวเหลือเกินในวาระสุดท้าย เพราะคนที่เคยอยู่ใกล้ชิดไม่สามารถเข้าไปอยู่เคียงกายคอยปรนนิบัติท่านได้

เราที่เป็นพุทธศาสนิกชน ควรตอบแทนคุณงามความดีของท่าน ด้วยการกระทำที่ขัดกับเจตนารมณ์ของท่านอย่างนั้นหรือ?

เราควรจะตอบแทนคุณงามความดีของท่านด้วยการโหมความทุกข์ทรมานต่างๆ ใส่ท่านในวาระสุดท้ายของท่านอย่างนั้นหรือ?

การอ้างว่า การรักษายาบาลเหล่านั้นเป็นการช่วยชีวิต และจะทำให้ท่านพุทธทาสหายเป็นปกติได้ เป็นการสร้างความหวังที่มีอาจจะจริงได้

เพราะการกระทำเหล่านั้นมิได้เป็นการช่วยชีวิต มันเพียงแต่ช่วยเพิ่มตัวเลขอายุ (เป็นวันหรือเป็นเดือน) ตัวเลขชีพจร ตัวเลขความดันและอื่นๆ โดยผู้ที่ถูกยึดการตายนั้นต้องทนทุกข์ทรมานอย่างสาหัส

บางคนอาจจะแย้งว่า ผู้ป่วยหมดสติแล้วไม่ทรมานหรือหรือถ้ามีสติ แพทย์ก็ให้ยานอนหลับและยาแก้ปวดให้ไม่ต้องทรมานได้

คนที่ชอบแย้งเช่นนั้น น่าจะลองให้แพทย์ใส่ท่อช่วยหายใจ ใส่ท่ออาหารทางจมูก ใส่ท่อสวนปัสสาวะ และมัดมือมัดเท้ากัน ดันจนไม่สามารถช่วยตนเองได้เลย แล้วจะได้รู้ซึ่งถึงความทุกข์ทรมานที่เกิดขึ้น

การทรมานตนเอง

ย่อมเป็นบาป

การทรมานผู้อื่น

ยิ่งเป็นบาปหนัก

แต่เรากีย่อมให้คนที่เรารักและบูชา ต้องทนทุกข์ทรมานเพียงเพื่อเราจะได้รู้สึกว่ามันยังอยู่กับเรา

ท่านจะต้องทนทุกข์ทรมานเพียงใด เราไม่สนใจ ขอเพียง
แต่ให้ท่านอยู่กับเราต่อไป แม้จะอยู่ในสภาพ “จะตายก็ตายไม่ได้
จะเป็นก็เป็นไม่ได้” ก็ตาม

นับว่าความต้องการเช่นนี้เป็นไปเพื่อประโยชน์ของเรา
โดยแท้โดยไม่ได้คำนึงถึงประโยชน์ของผู้ป่วยซึ่งเป็นผู้ที่เรารัก
และบูชาแต่อย่างใด

จึงนับว่าเป็นความเห็นแก่ตัว

หากความเห็นแก่ตัวเช่นนี้ยังคงดำรงอยู่ ท่านพุทธทาสที่เรา
รักและบูชาจะต้องทนทุกข์ทรมานต่อไปอย่างไม่มีกำหนด

เจตนารมณ์ที่จะปลงสังขารตามธรรมชาติในวัดที่ท่านสร้าง
และได้พำนักมาตลอด ได้ถูกทำลายลงโดยไม่ได้สำเหนียกถึง
พุทธธรรมและธรรมชาติที่ท่านพุทธทาสได้พร่ำสั่งสอนอบรมให้

ผู้ที่ได้ประโยชน์จากการยึดการตายของท่านพุทธทาสจึง
ไม่ใช่ท่านพุทธทาส แต่กลับเป็นบุคคลต่างๆ เช่น

๑) ผู้ที่ต้องการทำตามความปรารถนาของตน มากกว่า
ความปรารถนาของท่านพุทธทาส เพราะต้องการลดความห่วงหา
อาลัยของตนลงเป็นสำคัญ โดยไม่คำนึงถึงความทุกข์ทรมานของ
ท่านพุทธทาส

๒) แพทย์พยาบาลที่ได้มีโอกาสทดลองวิธียึดการตายแบบ
ต่างๆ

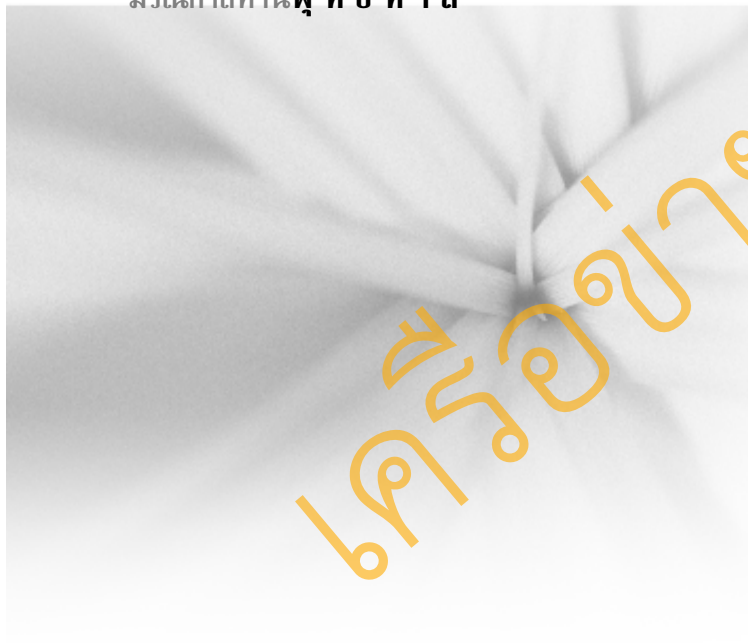
๓) ผู้เข้าใจผิดเป็นเหตุให้ท่านพุทธทาสได้รับความทุกข์
ทรมานในวาระสุดท้าย ทำให้จิตของท่านพุทธทาสไม่สามารถ
นิ่งสู่ความสงบและปรารถนิพพานได้ เนื่องจากความทุกข์ทรมาน
ทางกายและความวุ่นวายของแพทย์พยาบาลต่างๆ เป็นต้น

สังคมไทยบางส่วนได้เปลี่ยนไปเป็นสังคมที่โหดเหี้ยม
ถึงเพียงนี้แล้วหรือ?

๔ ก.ค. ครบรอบปี

มรณกาลท่านพุทธทาส

สันต์ หัตถิวัฒน์

ตีพิมพ์ครั้งแรกในหนังสือพิมพ์มติชนรายวัน
ฉบับวันเสาร์ที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๔๓

ท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุ (อินทปัญโญ) ได้จัดโรงพุทธศาสนาให้เป็นพุทธศาสนาที่แท้จริงตามหลักธรรม “ธรรม” ในความหมายของท่านคือ

๑. ธรรมชาติ
๒. กฎของธรรมชาติ
๓. หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ
๔. ผลที่ได้รับจากการทำหน้าที่

พุทธศาสนาตามหลักธรรมหรือพุทธธรรม จึงเป็นวิทยาศาสตร์รู้เองเห็นเองได้ (สนธิภูริโก) ไม่ขึ้นกับกาลเวลา (อกาลิโก) และเป็นของจริงที่พิสูจน์ได้ (เอทิปสุลโก)

หมายเหตุ: ในโอกาสที่ วันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๕๓ เป็นวันครบรอบมรณภาพของพระพุทธทาส ปีที่ ๗ หนังสือมติชน ได้นำเสนอบทความพิเศษของศาสตราจารย์เกียรติคุณ น.พ.สันต์ หัตถิรัตน์ อาจารย์คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งได้น้อมนำมรณกาลดังกล่าวมาเป็นอุทาหรณ์ เอให้เกิดแง่มุมความคิดเกี่ยวกับเรื่องการตายให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

ซึ่งตรงข้ามกับสิ่งที่ถูกเรียกว่า “พุทธศาสนา” ที่ต้องพึ่งพา พิธีกรรมไสยศาสตร์ การปลุกเสก การมอมเมาและอื่นๆ ที่ตื่นตก อยู่ในปัจจุบัน

แม้แต่ “การตาย” “ความตาย” และ “เหตุการณ์หลังตาย” ของท่านก็ยังสามารถจรโลงพุทธศาสนาให้เป็นไปตามหลักธรรม เป็นบทเรียนอันทรงคุณค่าแก่พุทธศาสนิกอย่างยิ่ง

ครบรอบปีมรณกาลของท่าน จึงควรแก่กาลแห่งการรื้อฟื้น ความหมายของ “การตาย” และ “ความตาย” อีกครั้งหนึ่ง เพราะในปัจจุบันมีการเข้าใจผิดกันมากในเรื่องนี้

เมื่อเข้าสู่วัยชรา ท่านพุทธทาสอาพาธหนักหลายครั้งเช่น

ในเดือนตุลาคม ๒๕๓๔ ท่านเกิดภาวะหัวใจวายจากโรค หลอดเลือดหัวใจตีบ คณะแพทย์ต้องการนิมนต์ท่านไปรักษาที่ กรุงเทพฯ ท่านตอบว่า “สำหรับกรุงเทพฯ นั้น ไม่ถูกกับอาตมา

โดยรูป โดยกลิ่น โดยเสียง โดยรส โดยโผฏฐัพพะ มันไม่ถูก กับอาตมา” แล้วท่านก็รักษาตนอยู่ที่วัดและหายอาพาธได้เรียบร้อย เช่นเดียวกับการอาพาธจากโรคหลอดเลือดในสมองแตกในเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๓๕

ในการอาพาธหนักครั้งสุดท้ายด้วยโรคหลอดเลือดสมองแตก อีกในวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๓๖ ในเช้าวันนั้นก่อนที่ท่านจะ อาพาธ ท่านกล่าวกับท่านพรเทพ (พระที่ช่วยงานท่าน) ว่า “น่ากลัว อาการเดิมจะมา อาการเดิมที่เป็นคราวก่อน ... พรเทพเอายาม ของเราไปเก็บ แล้วก็เอาบุญแจ่มในกระเป๋านี้เอาไปด้วย เราไม่อยากจะตายคาบุญแจ่มตู้เอกสาร...”

แสดงว่าท่านทราบล่วงหน้าด้วยตัวท่านเองแล้วว่า วันนั้น ท่านจะอาพาธอีกและไม่รอด จึง “ไม่อยากจะตายคาบุญแจ่ม ตู้เอกสาร” แล้วเย็นวันนั้นเอง ท่านก็หมดสติจากหลอดเลือด สมองแตก และคงจะได้จากไปอย่างสงบตามธรรมชาติในวัดที่ท่าน ได้สร้างและพำนักมาโดยตลอดและไม่ต้องได้รับความทุกข์ ทรมานใดๆ ที่ไม่จำเป็น

แต่แล้วท่านก็ถูกย้ายยุดฉุดคร่าไปโรงพยาบาล และไปรักษา ที่กรุงเทพฯ ทำให้ท่านต้องปานกระบวนการ “การตาย” ที่ผิด ธรรมชาติจนถึงวันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๓๖ ผู้รักษาท่านจึงยินยอม ให้ท่านตาย (หลังจาก “ทรมาน” ท่านไว้เดือนเศษ)

“การตาย” ของท่านจึงทำให้สังคมได้ฉุกละหุกว่า

๑. การย้ายจุดดูแลผู้ป่วยไปรับการรักษา ทั้งที่ผู้ป่วยได้ยืนยันไว้อย่างชัดเจนหลายครั้งว่าไม่ปรารถนาเช่นนั้น ถูกต้องหรือไม่ ถูกกฎหมายหรือไม่?

๒. การกระทำเพื่อยืดการตาย (หรือที่ชอบเรียกกันว่า ยืดชีวิต) ของ “ผู้ป่วยที่หมดหวัง” ซึ่งทำให้ผู้ป่วย ญาติ และสังคมต้องได้รับความทุกข์ทรมานมากขึ้นนั้น สมควรหรือไม่?

๓. การตายในโรงพยาบาลเป็นการตายที่ดีที่สุดหรือ? การตายที่ต้องผ่านกระบวนการทบทวนการแทรกแซงเพื่อยืดชีวิต การใส่ท่อช่วยหายใจ การใส่สายชองระยางต่างๆ การเจาะคอ เป็นการตายที่น่าปรารถนาหรือไม่?

อันที่จริง “การตายในโรงพยาบาล” เกือบทั้งหมดเป็นการตายที่ผิดธรรมชาติ-ผิดธรรมชาติ ตายโดยน้ำมือของผู้อื่น (น้ำมือแพทย์-พยาบาล) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕ เรียกว่า “ตายโหง”

แล้วทำไมคนไทยในปัจจุบัน โดยเฉพาะคนร่ำรวยหรือมีอำนาจวาสนา จึงชอบตายในโรงพยาบาล จนวัฒนธรรมแห่ง “การตายในโรงพยาบาล” ได้แผ่ไปครอบงำคนไทยทุกชั้นวรรณะ ยิ่งได้ตายในไอซียู (Intensive Care Unit) ซีซียู (Cardiac Care Unit) หรือยูนิตพิเศษอื่นๆ ยิ่งรู้สึกโก้ๆ จนต้องนำไปอวด

กันประหนึ่งว่าญาติของตนได้รับการรักษาที่ดีที่สุดและได้ตายดีที่สุดแล้ว

“การตาย” ของท่านพุทธทาสจึงได้กระตุ้นผู้คนให้ตื่นขึ้นและเริ่มพินิจพิจารณาถึง “แนวทางการดูแลรักษาผู้ป่วยที่หมดหวัง” อย่างจริงจัง

แต่ก็มาเสียใจที่ผ่านไป ๗ ปีแล้ว ยังไม่มี “แนวทางการดูแลรักษาผู้ป่วยที่หมดหวัง” อย่างเป็นทางการจากแพทยสภา แพทยสมาคมวิทยาลัยและราชวิทยาลัยแพทย์ สภาการพยาบาล สภาสังคมสงเคราะห์ สภาทนายความ เภรสมาคม สมาคมสังคมศาสตร์ และสถาบันอื่นๆ

“ผู้ป่วยที่หมดหวัง” จึงมักถูกถูกลูกล้างและป้อนยาไปตามกิเลสของผู้ที่เกี่ยวข้อง จนแม้แต่ใน “คำประกาศสิทธิผู้ป่วย ๑๐ ประการ” ของแพทยสภา สภาการพยาบาล สภาเภสัชกรรม ทันตแพทยสภา และคณะกรรมการประกอบโรคศิลป์ที่ประกาศไว้ตั้งแต่วันที่ ๑๖ เมษายน ๒๕๔๑ ก็ยังไม่ครอบคลุมถึง “สิทธิที่จะตายตามธรรมชาติและโดยธรรมชาติ” และ “สิทธิที่จะกำหนดการรักษาพยาบาลสำหรับตนเอง” ของผู้ป่วย ทั้งที่รัฐธรรมนูญปัจจุบันได้เน้นสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของประชาชนทุกคน ไม่เว้นแม้แต่ผู้ป่วยและใช้บังคับมาตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๔๐ แล้ว

ท่านพุทธทาสได้กล่าว “การตาย” ว่ามี ๒ ชนิด

๑. การตายในภาษาคน คือ การสิ้นชีวิต หรือ การแตกดับของร่างกาย
๒. การตายในภาษาธรรม คือ การตายจากกิเลส การตายจาก “ตัวกู-ของกู”

ท่านเรียก “การตายโดยไม่อยากตาย” ว่าเป็น “การตายโหง” ด้วยเพราะเป็นการตายที่ยังดิ้นรนต่อสู้ อยากจะมีชีวิตอยู่ แต่ชีวิตก็ถูกดับไป

ผู้ที่ “ตายไม่เป็น” จึงเป็นผู้ที่ไม่รู้ว่า การตายอย่างไรดีที่สุด เพราะไม่ได้เตรียมตัวตายไว้ก่อน นั่นคือไม่ได้ “ตายก่อนตาย” นั่นเอง

ท่านพุทธทาสกล่าวว่า

“พระพุทธรูปเจ้าตายเสร็จสิ้นแล้ว ตั้งแต่วันตรัสรู้ที่ต้นโพธิ์ นั่นคือตายจากกิเลส ตายจากตัวกู-ของกู...

การตายให้เป็น คือ การให้ร่างกายมันแตกดับไปในลักษณะที่เหมาะสม แม้ยังไม่เป็นพระพุทธรูป หรือยังไม่เป็นพระอรหันต์ ก็ทำตามอย่างท่านได้ เท่าที่จะทำได้

เราจึงเห็นได้ว่า เรื่องตายนั่นเมื่อควรตายก็ให้มันตายอย่างที่เราเรียกว่าปลงสังขาร ปลงอายุสังขาร จะต้องดิ้นรนต่อสู้ให้ยุ่งยากลำบากไปทำไม

เรื่องผ่าตัดเอาหัวใจไปใส่ใหม่ นี่ ถือว่าเป็นเรื่องบ้าๆ บอๆ ของคนที่ไม่รู้จักตาย ตายไม่เป็นก็ต้อง “ตายโหง” อยู่ดี คือตาย ด้วยจิตใจที่ไม่อยากตายเรียกว่า “ตายโหง”หมด...

อย่าต้องตายโดยที่ไม่อยากตาย อย่าเป็นคนโง่ เป็นคน ไม่รู้ว่าธรรมชาติต้องเป็นไปอย่างนั้น เพราะฉะนั้น อย่าให้มัน ยุ่งยากมากนักเมื่อควรตายก็ต้องตาย เหมือนกับที่พระพุทธเจ้า ทรงปลงอายุสังขารว่าสามเดือนจากวันนี้จักปรินิพพาน หมายความว่า ให้ร่างกายแตกดับไปตามธรรมชาติ ส่วนนิพพานของกิเลส นิพพานเสร็จแล้วตั้งแต่วันตรัสรู้เมื่อเรามีธรรมะในเรื่องนี้ก็ไม่มีการตายโหง”

แล้วท่านพุทธทาสยังสอนว่า

“ความตายในภาษาคน แก่ได้ด้วยความตายในภาษาธรรม หนามยอกก็เอาหนามบ่งได้ แต่ไม่ใช่หนามอันเดียวกัน แม้เป็น หนามชนิดเดียวกัน จากต้นไม้ต้นเดียวกัน อันหนึ่งทำหน้าที่ ยอก อีกอันหนึ่งทำหน้าที่บ่ง”

นั่นคือ การตายในภาษาธรรม (ตายจากกิเลส) จะช่วย กำจัด (บ่งหนาม) ความกลัวตายในทางร่างกาย ทำให้การตาย ในทางร่างกาย (การสิ้นชีวิต) หมดความหมายอีกต่อไป

“พระอรหันต์ไม่กลัวตาย เพราะหมดกัณหาอุปาทาน ส่วน พวกอัครพาลไม่กลัวตาย เพราะตั้งหาอุปาทานเด็ดขาด ระวัง อยู่เอาไปปะกันมันคนละอย่าง... ความกลัวตาย ในภาษาโลก (เช่น กลัวอดตาย กลัวถูกฆ่าตาย) นำไปสู่ความเสื่อมเสีย ศีลธรรม ความหมดศีลธรรมความวินาศในที่สุด เพราะเห็น แค่ว่ากลัวตายก็แล้วกัน มันก็ทำอะไรได้ทุกสิ่งทุกอย่าง ที่ไม่มี ศีลธรรม ความกลัวตายในภาษาธรรม เช่น มรณสติ ทำให้มี การเจริญสติ เพื่อความไม่ประมาท จะได้ทำหน้าที่ที่ต้องทำ เสียโดยเร็ว...”

ท่านพุทธทาสได้เล่าถึง “วัฒนธรรมการตายของพุทธบริษัท” ไว้ดังนี้

“สมัยเมื่ออาตมาเป็นเด็กเล็กๆ โยมแม่เล่าให้ฟังถึงการตาย ของตาตาได้ตายอย่างวัฒนธรรมของพุทธบริษัทตามประเพณีวิธี ของพุทธบริษัทตาเป็นคนแก่อยู่มากแล้ว แต่ไม่ใช่แก่หง่อม เมื่อ ถึงเวลาที่จะตาย บอกว่าไม่กินอาหารแล้ว กินแต่น้ำและยา ต่อมาบอกว่ายาก็ไม่กินแล้ว กินแต่น้ำ

พอถึงวันที่ตาย แกนึ่งพุดกับหลานรวมทั้งโยมแม่ด้วยถึง เรื่องที่จะตายแล้วก็ไล่คนที่ร้องไห้ออกไป คงเหลืออยู่คนเดียว ที่กล้า ที่บังคับตนเองได้ ที่ไม่ร้องไห้ พุดตามที่จะพุด ซึ่งก็ หลายนานที่อยู่เหมือนกันแล้วจึงขอร้องแล้วขอตาย

วิธีตายตามธรรมเนียมโบราณของพุทธบริษัทที่ดีที่ประเพณี
ที่อบรมกันมาอย่างดี เขาทำได้แม้กระทั่งว่าจะตายลงในการหายใจ
ครั้งสุดท้ายเป็นการหายใจครั้งสุดท้ายแบบปิดสนิทไฟฟ้า...

เดี๋ยวนี้เราไม่เป็นอย่างนั้น ไม่ประสีประสากับการเป็นอย่างนั้น
มีการต่อสู้ดิ้นรนอย่างผิดๆ ที่จะไม่ให้ตายเอาไว้อะไรๆ มันก็ไม่มี
ที่จะตายอย่างปิดสนิทไฟฟ้าได้"

เพราะถึงเวลาจะตาย มีคนมาทูปหน้าอก ใส่ท่อหายใจ
ใส่สายโน่นสายนี้ ทำให้เกิด "เวทนา" แก่กล่าอย่างนั้นย่อมยาก
ที่จะตั้งสติและสงบใจได้

อย่างไรก็ตาม ท่านพุทธทาสได้สอนไว้ด้วยว่า จะเป็นคนชั่ว
คนดีอย่างไร ถ้าอยากจะตายดีแล้ว ในนาที่สุดท้ายต้องตั้งสติ
ให้ได้และปล่อยวางทุกสิ่งทุกอย่าง ดับความเป็น "ตัวกู-ของตัว"
ให้หมดสิ้น แล้วก็จะตายดีได้ ดังนี้

อย่าเข้าใจไปว่าต้องเรียนมาก
ต้องปฏิบัติลำบากจึงพ้นได้
ถ้ารู้จักสิ่งเดียวก็ง่ายตาย
รู้ดับให้ไม่มีเหลือเชือกก็ล่อน

เมื่อเจ็บไข้ความตายจะมาถึง
อย่าพร่ำพร่ำทวดไหวให้หม่นหมอง
ระวังให้ดีคืนาที่ทอง
คอยจดจ้องให้ตรงจุดหยุดให้ทัน
ถึงนาที่สุดท้ายอย่าให้พลาด
ตั้งสติไม่ประมาทเพื่อดับขันธ
ด้วยจิตว่างปล่อยวางทุกสิ่งอัน
สารพันไม่มียึดครองเป็นของเรา
ตกกระไดพลอยโจนให้ได้ดี
จะถึงที่มุ่งหมายได้ง่ายเข้า
สมัครใจดับไม่เหลือเมื่อไม่เอา
ก็ "ดับเรา" ดับตนดลนิพพาน

ท่านพุทธทาสได้วางแผนการตายของท่านและเหตุการณ์
หลังตายของท่านไว้อย่างดี ตามแบบฉบับของวัฒนธรรมการตาย
ของพุทธบริษัทที่ดี แต่ก็มี "มารผจญ" จนการตายของท่านต้อง
ผิดธรรมดาผิดธรรมชาติ และไม่เป็นไปตามความปรารถนาของ
ท่านดังที่ผ่านได้ปลดสังขารไว้

อย่างไรก็ตาม เหล่าศิษย์และญาติโยมของท่านสามารถ
ทำให้การปลงศพของท่านเป็นไปอย่างเรียบง่าย และไม่ยึดเยื้อ
ดังที่ท่านปรารถนาทำให้ “เหตุการณ์หลังตาย” ของท่านเป็นที่ชื่นชม
กันโดยทั่วไปสมกับความเป็น “พุทธทาส” โดยแท้

พุทธทาสจักอยู่ไปไม่มีตาย
แม้ร่างกายจะดับไปไม่ฟังเสียง
ร่างกายเป็นร่างกายไปไม่ล่าเอียง
นั่นเป็นเพียงสิ่งเปลี่ยนไปในเวลา

พุทธทาสคงอยู่ไปไม่มีตาย
ถึงดีร้ายก็จะอยู่คู่ศาสนา
สมกับมอบกายใจรับใช้มา
ตามบัญญัติของพระพุทธไม่หยุตเลย

พุทธทาสยังอยู่ไปไม่มีตาย
อยู่รับใช้เพื่อนมนุษย์ไม่หยุตเลย
ด้วยธรรมโฆษณตามทีว้างไว้อย่างเคย
ไอ้เพื่อนเอ๋ยเห็นไหมอะไรตาย

แม้ฉันตายกายกลับไปหมดแล้ว
แต่เสียงสั่งยังแจ้วแว่วหูสหาย
ว่าเคยพลอดกันอย่างไรไม่เสื่อมคลาย
ก็เหมือนฉันไม่ ตายกายธรรมยัง

ทำกับฉันอย่างกะฉันนั้นไม่ตาย
ยังอยู่กับท่านทั้งหลายอย่างหนหลัง
มอะไรมาเย้ยไค้ให้กันฟัง
เหมือนฉันนั่งร่วมด้วยช่วยชี้แจง
ทำกับฉันอย่างกะฉันไม่ตายเกิด
ยอมจะเกิดผลสนองหลายแขนง
ทุกวันนัดสนทนอย่างเล็กเล้ง
ทำให้แจ้งที่สุดได้เลิกตายกัน

พุทธทาส อินทปัญโญ

ขอน้อมนำคำสั่งสอนของท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุ มา
เผยแพร่ให้พุทธบริษัทและศาสนาที่อื่นได้ร่วมกันศึกษา เพื่อ
ให้ผู้ที่ศึกษารู้จัก “ตายเป็น” และ “ตายดี” ได้ ดังคำของท่าน
พุทธทาสว่า

“คืออยู่ที่ละ พระอยู่ที่จริง นิพพานอยู่ที่ตายเสียก่อนตาย”
นั่นเอง

บทเรียนจากกรณี

อาพาธของท่านพุ ท ธ ท า ส

สันต์ หัตถ์วิรัตน์

ผู้พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือพิมพ์สยามโพสต์
ฉบับวันศุกร์ที่ ๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๖

ในขณะที่เขียนบทความนี้ (คืนวันที่ ๖ กรกฎาคม ๒๕๓๖)
การอาพาธของท่านพุทธทาสได้ทรุดลงอย่างมาก เช่น

๑. ไตของท่านหยุดทำงานหรือทำงานไม่พอ (ไตวาย) จน
ท่านบวมทั้งตัวและต้องทำการ “ฟอกเลือด”

๒. ปอดอักเสบ สายเสียงอักเสบ คออักเสบ ฯลฯ เพราะ
ใส่ท่อช่วยหายใจมานานจึงต้อง “เจาะคอ” ช่วยหายใจแทน

๓. หัวใจทำงานไม่ไหว (หัวใจวาย) เพราะต้องแบกรับภาระ
การสูบฉีดเลือดไปเลี้ยงอวัยวะต่างๆ ที่กำลังจะหมดแรงทำงาน
เช่นเดียวกันและเพราะเป็นโรคหัวใจอยู่ด้วย

๔. สมมตของท่านก็อาจถือได้ว่าเกือบไม่ทำงาน (สมมตวาย) แล้ว

๕. กระเพาะลำไส้ก็ตกลีตจากกระบวนกรยึดการตาย

การอาพาธของท่านพุทธทาส ได้ให้บทเรียนแก่เราชาวไทย และเราชาวพุทธหลายประการ เช่น

ก. ด้านแพทย์ : เช่น

ก. ๑ ความคาดหวัง (การอนุมานโรค) ต่างๆ ของแพทย์ ผิดพลาดอย่างมหันต์ เช่น การคาดหวังว่า

- (๑) ท่านพุทธทาสจะดีขึ้นถ้าได้รับการเคลื่อนย้าย มารักษาที่กรุงเทพฯ
- (๒) ท่านพุทธทาสจะหายเป็นปกติ หรือหายจนสามารถเทศน์ให้ญาติโยมฟังใหม่ได้

ก. ๒ คำมั่นสัญญาต่างๆ ของแพทย์ เชื่อไม่ได้ เช่น

- (๑) ไม่เจาะคอแน่ๆ ก็ได้ทำการเจาะคอแล้ว
- (๒) ไม่เจาะนั้นเจาะนี้หรือผ่านั้นผ่านี้ ก็ได้ทำแล้ว เช่น การผ่าตัด ใส่สายต่างๆ การฟอกเลือด เป็นต้น

ก. ๓ แผลงการณ์ของแพทย์ ไม่โปร่งใสและสร้างความสับสนแก่ประชาชน เช่นแพทย์จะแผลงว่า “อาการดีขึ้น เลวลง หรือคงเดิม” กลับแผลงถึงตัวเลขชีพจรอุณหภูมิ ความดันเลือด จำนวนปัสสาวะ และผลการตรวจเลือด แล้วสรุปว่าปกติหรือใกล้ปกติ แต่ยังรักษา อาการอาพาธยิ่งทรุดลง จนทำให้สงสัยว่า แผลงการอย่างใดอย่างหนึ่งนั้นเกิดจากอวิชชา (ความโง่เขลา) ตัณหา (ความทะยานอยาก) หรืออุปาทาน (ความยึดมั่นถือมั่นอย่างหลงผิด) กันแน่

ข. ด้านการรักษาพยาบาล : จากกรณีของท่านพุทธทาส ทำให้เห็นได้ชัดว่าการรักษาพยาบาลที่ขัดกับเจตนารมณ์ของผู้ป่วย สามารถกระทำได้ในประเทศไทย ต่อไปในอนาคตคงจะไม่ต้องให้ผู้ป่วยเซ็นชื่ออนุญาตให้แพทย์ผ่าตัดได้ หรือรักษาพยาบาลใดๆ ได้ เพราะแพทย์จะทำได้โดยไม่ต้องขออนุญาต และถึงแม้ว่าผู้ป่วยจะไม่ยอมไปโรงพยาบาล แพทย์ก็สามารถจะไปเอาตัวมาจากบ้าน และถือว่าเป็นผู้ป่วยของตนและของโรงพยาบาลได้ การรักษาพยาบาลเพื่อยืดการตาย แม้จะเป็น “การตักน้ำพริก ละลายแม่น้ำ” เป็นการทลายทรัพยากร (ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม) เป็นการทรมานผู้ป่วยและญาติมิตรและเป็นการเบียดเบียนผู้ป่วยอื่นและสังคม แต่กลับยอมรับกันว่าถูกต้อง เพราะได้กระทำอย่างครีกริโครมและมีเกียรติ (ได้ออกโทรทัศน์ด้วย)

ค. ด้านศาสนา : แม้จะมีผู้อ้างว่าท่านพุทธทาสได้ “ดับขันธ” แล้วตั้งแต่วันที่ ๒๕ หรือ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๓๖

แต่เราจะต้องยอมรับว่า กระบวนการยึดการตายได้ กระตุกภาวะ “ละร่าง” หรือ “ละขันธ” นั้นให้กลับมาใหม่เป็นครั้งเป็นคราวได้ จนคณะแพทย์ถึงกับออกแถลงการณ์หลายครั้งว่า “ท่านกระดิกนิ้วได้แล้วล้มตาแล้ว รู้เรื่องแล้ง เพราะแววตาของท่านแสดงว่าท่านรู้เรื่อง” เป็นต้น

ทำให้การ “ละขันธ” ของท่านต้องถูกกระชากกลับเป็นครั้งคราวไม่อาจบรรลุสู่ความสุขสงบอันเป็นนิรันดร์ได้

ง. ด้านค่านิยมและวัฒนธรรมใหม่ : การรักษาพยาบาล ท่านพุทธทาสและการแถลงข่าวอย่างครึกโครม สร้างความมั่นคงให้แก่ค่านิยมใหม่และวัฒนธรรมใหม่ เช่น

(๑) การยอมรับว่าการตายในโรงพยาบาล (โดยเฉพาะ การตายใน ไอ.ซี.ยู. ในโรงพยาบาล) ว่าเป็นการตายที่ดีที่สุด

(๒) การยอมรับว่าคำวินิจฉัยและคำตัดสินของแพทย์ โดยไม่มีเงื่อนไขหรือพูดง่าย ๆ ก็คือ แพทย์จะทำอะไรก็ได้ ผู้ป่วย และญาติจะปฏิเสธไม่ได้แม้แพทย์จะผิดคำมั่นสัญญาหรือขาด วิจารณญาณที่ดีก็ตาม

(๓) การยอมรับการแทรกแซงจากผู้อื่น (ที่ไม่ใช่ญาติของผู้ป่วย) โดยแพทย์ในการเคลื่อนย้ายและการรักษาพยาบาลผู้ป่วย

ท่านพุทธทาสได้ให้คุณประโยชน์แก่มนุษยชาติอย่างมหาศาล ทั้งในยามปกติและยามป่วย การอาพาธของท่านได้ให้บทเรียน แก่มนุษยชาติอย่างมากมาย

ถ้ามนุษยชาติไม่สามารถนำบทเรียนเหล่านี้มาศึกษาให้เข้าใจ แล้วความทุกข์ทรมานจากการรักษาพยาบาลที่ไม่จำเป็นและไม่ ถูกต้อง ย่อมจะเกิดขึ้นอีกและจะเกิดขึ้นตลอดไป

เครือข่ายพุทธิกา

ความสำคัญและการก่อเกิด

การรักษาพระศาสนาให้ยั่งยืนนั้นมีใช่เป็นหน้าที่ของคนใดคนหนึ่งหรือบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น ทั้งมีใช่เป็นความรับผิดชอบที่จำกัดอยู่กับพระสงฆ์หรือรัฐบาลเท่านั้น หากเป็นหน้าที่ของชาวพุทธทุกคนและเป็นความรับผิดชอบต่อพระพุทธองค์ ทรงมอบให้แก่พุทธบริษัททั้งหลาย ดังนั้นเมื่อถึงคราวที่พุทธศาสนาประสบวิกฤต จึงควรที่ชาวพุทธทุกคนจะร่วมมืออย่างเต็มกำลังความสามารถเพื่อฟื้นฟูพุทธศาสนาให้เจริญงอกงามและกลับมามีความหมายต่อสังคมไทย รวมทั้งยังประโยชน์แก่สังคมโลก

ด้วยเหตุนี้ “เครือข่ายพุทธิกา” จึงเกิดขึ้นเพื่อเป็นจุดเริ่มต้นของการมีองค์กรประสานงานในภาคประชาชน สำหรับการเคลื่อนไหว ผลักดันให้มีการฟื้นฟูพุทธศาสนาอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

เครือข่ายพุทธิกา ประกอบด้วยองค์กรสมาชิก ๙ องค์กร ได้แก่ มูลนิธิโกลดคิมทอง, มูลนิธิเด็ก, มูลนิธิพุทธธรรม, มูลนิธิสุขภาพไทย, มูลนิธิสานแสงอรุณ, มูลนิธิสายใยแผ่นดิน, มูลนิธิเมตตาธรรมรักษ์, เสริมสิกขาลัย และเสวยธรรม

แนวทางการดำเนินงาน ที่สำคัญคือการส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักธรรมของพุทธศาสนาเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งในระดับบุคคล และสังคม หลักธรรมสำคัญเรื่องหนึ่งคือ “บุญ” บ่อยครั้งการทำบุญในปัจจุบันไม่ก่อให้เกิดประโยชน์เท่าที่ควร ทั้งๆ ที่หลักธรรมขื่อนำมาใช้ในการสร้างสรรค์ชีวิตและสังคมที่งดงามด้วยการเผยแพร่สื่อ และผลักดันโครงการต่างๆ ล่าสุดคือโครงการสุขแท้ด้วยปัญญา และอีกแนวคิดหนึ่งที่สำคัญคือการทำความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตและความตาย เครือข่ายพุทธิกา ได้จัดทำโครงการเผชิญความตายอย่างสงบขึ้น โดยมีกระบวนการเรียนรู้ที่มีมิติทางจิตวิญญาณ หรือด้านในของชีวิตสามารถเผชิญความตายได้ทั้งกับตนเอง และการช่วยเหลือผู้อื่น

สถานที่ติดต่อ เครือข่ายพุทธิกา

เลขที่ ๔๕/๔ ซ.อรุณอมรินทร์ ๓๙ (เหล้าลาด)

ถ.อรุณอมรินทร์ แขวงอรุณอมรินทร์

เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐

โทรศัพท์ ๐๘๖-๓๐๐-๕๔๕๘,

๐๘๐-๔๕๐-๘๘๙๐, ๐๘๑-๖๕๕-๗๒๔๑

อีเมล : b_netmail@yahoo.com

เว็บไซต์ <http://www.budnet.org>

หนังสือเครือข่ายพุทธิกาที่น่าสนใจ

ฉลาดทำบุญ :

รวมเรื่องน่ารู้คู่มือทำบุญ
พระชาย วรธัมโม และ พระไพศาล วิสาโล เรียบเรียง
๑๑๒ หน้า ราคา ๖๐ บาท

ฉลาดทำใจ :

หนักแน่นก็ไม่ทุกข์
พระไพศาล วิสาโล เขียน
๒๐๕ หน้า ราคา ๙๔ บาท

ชีวิตและความตายในสังคมสมัยใหม่

พระไพศาล วิสาโล, สุกฤษณ์ ศิวรักษ์, นิธิ เอียวศรีวงศ์ ฯลฯ
๖๖ หน้า ราคา ๕๕ บาท

ความตายในทัศนะของพุทธศาสนิกชน

พระครูฐิติ เมธังกุโร, ลันด์ ทัตติรัตน, ประชา หุตานุวัตร ฯลฯ
๑๔๗ หน้า ราคา ๗๐ บาท

เหนือความตาย :

จากวิกฤตสู่โอกาส
พระไพศาล วิสาโล เขียน
๑๗๖ หน้า ราคา ๑๒๐ บาท

สุขสุดท้ายที่ปลายทาง :

เผชิญความตายอย่างสงบ
ภรรณเจริยา สุขรุ่ง เขียน
๒๓๖ หน้า ราคา ๑๔๐ บาท

เผชิญความตายอย่างสงบ :

สาระและกระบวนการเรียนรู้
พระไพศาล วิสาโล และ ปรีดา เรืองวิชาธร เรียบเรียง
๒๑๔ หน้า ราคา ๑๖๐ บาท

บทเรียนจากผู้จากไป :

ผลึกความรู้ดูแลคนไข้ระยะสุดท้ายแบบไทยๆ
นพ.เต็มศักดิ์ พึ่งรัศมี และ อนันท์ เจียรสถาวรค์ บรรณาธิการ
๑๐๐ หน้า ราคา ๑๐๐ บาท

คู่มือการช่วยเหลือผู้ป่วยระยะสุดท้ายด้วยวิธีแบบพุทธ

สมทบคำจัดพิมพ์เล่มละ ๑๐ บาท (ไม่รวมคำจัดส่ง)

สอนลูกทำบุญ, ๓๐ วิธีทำบุญ, ฉลาดทำใจ (เล่มเล็ก), สุขสวนกระแส,

ธรรมะในงาน ธรรมะในใจ, เต็มเต็มชีวิต ด้วยจิตอาสา

สมทบคำจัดพิมพ์ เล่มละ ๑๐ บาท (ไม่รวมคำจัดส่ง)

ชีวิตเสี่ยงบทพิจารณาความตาย ราคาแผ่นละ ๕๐ บาท

ดีวิถี สุขความสงบที่ปลายทาง ราคาแผ่นละ ๕๐ บาท

สนใจสอบถามรายละเอียดได้ที่เครือข่ายพุทธิกา

โทรศัพท์ ๐๘๑-๖๕๘-๗๒๔๑, ๐๘๖-๓๐๐-๕๔๕๘

เว็บไซต์ www.budnet.org อีเมล b_netmail@yahoo.com

รายละเอียดการโอนเงิน

ธนาคารกรุงศรีอยุธยา สาขารุณอมรินทร์

ประเภทออมทรัพย์ เลขที่ ๑๕๗-๑-๑๗๐๗๔-๓

ชื่อบัญชี เครือข่ายชาวพุทธเพื่อพระพุทธศาสนาและสังคมไทย

